

UIT

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Institutt for historie og religionsvitenskap

Religionskulturelle utfordringer i Håkon den godes regjeringstid

Sagalitteraturens behandling av alliansen mellom den kristne kongen Håkon den gode Adalsteinsfostre og den hedenske høvdingen Sigurd Jarl

Aasmund Ingve Blokkum

*Mastergradsavhandling i historie ved lektorutdanningen.
HIS-3980 - Våren 2016*

Håkon den gode og bøndene ved blotet på Mære. Oljemaleri av Peter Nicolai Arbo (1831–1892) for P. A. Munchs: *Billeder til Norges Historie*, 1860 [Offentlig domene], via Wikimedia Commons.

Forord

Denne mastergradsavhandlingen handler om de religionskulturelle utfordringene i Håkon den gode Adalsteinsfostres liv og regjeringstid (ca. 918–961). Dette var en turbulent overgangsperiode i Norges historie, som i tillegg til flere store samfunnsforandringer også var preget av starten på de omstridte kristningsprosessene, og etableringen av alliansen mellom kongedømmet til Håkon den gode på Vestlandet og Sigurd Håkonsson ladejarls høvdingdømme i Trøndelag. Håkon den gode var ifølge sagamaterialet sønnen til vestlandskongen Harald Hårfagre, men vokste opp i England under kong Adalsteins hoff. Dette var trolig for å beskytte den unge kongssønnen mot den ærgjerrige broren hans, Eirik Blodøks. I det engelske hoffet fikk Håkon en bred skolering som inkluderte en kristen oppdragelse, og da Håkon returnerte til Norge forsøkte han å spre kristendommen til det da hedenske samfunnet i Norge. Håkon ble svært populær blant befolkningen, siden han ifølge sagaene ga odelen tilbake til bøndene, og ellers regjerte med en mild hånd. Problemene oppsto derimot da Håkon forsøkte å omvende de blotsglade, hedenske trønderne til kristendommens lære.

Jeg vil rette en stor takk til alle de som har hjulpet meg i arbeidet med denne avhandlingen. Takk til alle medstudenter som har vist interesse for mitt prosjekt. Jeg vil spesielt kaste glans over Torill Misund Domaas og Therese Holt Hansen for konstruktive tilbakemeldinger gjennom hele året. Takk til Christel Misund Domaas for all hjelp i Matrixen. Tusen takk til Tor-Ivar Krogsæter for eksepsjonelt nøyaktig korrekturlesing. Takk til Ari, Marie og Ragnar for gode samtaler i både seminarsammenheng, og på fredagspils. Mange tusen takk til Lars Ivar Hansen, professor i historie ved Institutt for historie og religionsvitenskap, UiT, for at du påtok deg ansvaret med å veilede meg. Diskusjonene våre har vært både høyst informative og tankevekkende. Til min familie er jeg evig takknemlig – uten dere ville ikke dette vært mulig. Til slutt vil jeg spesielt takke den fantastiske samboeren min, Stine Engevik Eriksen, for all hjelp, støtte og oppmuntring. Dere vinner alle «[...] eit gjetord gjævt.»¹

¹ «Edda-Kvæde Norrøne fornsongar (Håvamål)», (1928).

Figuroversikt

Figur 1 Spenningskurver i Heimskringla og Flatøybok	22
Figur 2 Spenningskurver i Ågrip.....	24
Figur 3 Spenningskurver i Fagrskinna	24
Figur 4 Fra muntlig overføring til nedskrivning	32
Figur 5 Håkon Adalsteinsfostres prioriteringspyramide	42
Figur 6 Sigurd Jarls prioriteringspyramide	63
Figur 7 Slektstre for Hårfagreætten og ladejarlene	66

Innholdsfortegnelse

Forord	I
Figuroversikt.....	II
Kapittel 1 Håkon den godes liv og levnet.....	1
1.1 Presentasjon av Norges historie på 900-tallet.....	1
1.1.1 Hovedtema, problemstilling og underproblemmstilling	3
1.1.2 Presentasjon av sagamaterialet og øvrige kilder	5
1.2 Fredsårene (ca. 918–954) – kampen mot de hedenske trønderne.....	7
1.2.1 Håkons fødsel, oppvekst og tiltredelse som konge	7
1.2.2 Høstblotet på Lade (950) og krangelen på Frostating	8
1.2.3 Sigurd jarls sabotasje og Håkons hedenske dronning	11
1.2.4 Juleblot på Mære (952) hevntokt og alliansebygging	12
1.3 Krigsårene (ca. 954–961) – kampen mot de angripende Eirikssønnene	13
1.3.1 Slagene på Avaldsnes (953/4) og Rastarkalv (955)	14
1.3.2 Slaget på Fitjar (961) og Håkons bane	15
1.4 Oppsummering av perioden (ca. 918–961)	17
Kapittel 2 Sagaforfatternes behandling og forståelse av tradisjon	19
2.1 Spenningsskapende handlingskurver i kongesagaene	19
2.1.1 Handlingskurver i <i>Heimskringla</i> og <i>Flatøybok</i>	20
2.1.2 Handlingskurver i <i>Ågrip</i> og <i>Fagrskinna</i>	23
2.1.3 Kildekritikk og avgrensing.....	25
2.2 Levnings- og beretningskunnskap	26
2.3 Den polariserte sagapendelen – introduksjon til sagakritikken	27
Kapittel 3 Tilnærming til sagakritikkens historie.....	29
3.1 Kildekritiske hensyn for de islandske kongesagaene	29
3.1.1 Fra tradisjonell muntlig gjenfortelling til nedskrivning og tolkning	30
3.1.2 Kritikk og motkritikk av muntlig overleveringsteori	32

3.2 Gjenopplagelsen av den norrøne litteraturen	33
3.2.1 Friprosa- og bokprosalæren – Keyser & Munch	34
3.2.2 Fra det radikale weibulske- til den koht-liestølske sagatilnærming	35
3.3 Moderne sagametode – Krag, Bagge og Sigurðsson	37
3.3.1 Sammenslåing av sagametodene og veien videre	38
Kapittel 4 Tverreligiøsitet i kongesagaene	40
4.1 Sagaforfatterens narratologiske behandling av Håkons kristne misjon.....	40
4.1.1 Sikkerhetspolitiske forberedelser mot Eirikssønnes angrep	42
4.1.2 Maktpolitikk og sosial alliansebygging mellom Ladejarlen og Adalsteinsfostre	43
4.1.3 Religionsutøvelse, sedskifte av hedendommen og kirkebygging	44
4.2 Det todelt budskapet i kongesagaene	46
4.3 Heimskringlas og Håkonarmåls religiøse tematikk	47
4.3.1 Sigurd Jarl – et talerør for de norrøne tradisjonene	47
4.3.2 Asbjørn fra Medalshus – et monologisk talerør for hedendommen	48
4.3.3 <i>Håkonarmål</i> – Snorres samtidskilde	49
4.3.4 Einherjers fred og den kristne berserker	50
4.4 <i>Ågrips</i> og <i>Fagrskinnas</i> religiøse tematikk	52
4.4.1 Kirkebrenning, prestedrap og litotiske utsagn	53
4.4.2 Synd og fordømmelse i <i>Ågrip</i>	54
4.4.3 <i>Fagrskinnas</i> religiøse tematikk	55
4.4.4 Velvillig hedensk bloting og religionsfrihet	56
4.4.5 Synd og fordømmelse i <i>Fagrskinna</i>	56
4.5 <i>Flatøyboks</i> og <i>Historia Norwegiae</i> religiøse tematikk	57
4.5.1 Dialogen mellom Asbjørn og Håkon	58
4.5.2 <i>Historia Norwegiae</i>	59
4.6 Oppsummering av tverreligiøsiteten i kongesagaene	60

Kapittel 5 Sigurd Jarls motiver bak samarbeidet med kongen	61
5.1 Sigurd jarls tilslørte motiver i relasjon med Håkon Adalsteinsfostre.....	61
5.1.1 Indre motivasjon og sagaforfatternes årsaksforklaringer	62
5.1.2 Sigurds religionspolitikk og håndhevelse av de norrøne skikkene	63
5.1.3 Ladejarlens handelsforbindelser og båndet mellom Hårfagreätten og jarlene .	65
5.2 Oppsummering av forholdet mellom Håkon og Sigurd	68
Kapittel 6 Oppsummering og avslutning	69
6.1 Håkons fremmedgjøring fra kristendommen.....	69
6.2 Sagaforfatternes oppfatning av de tverreligiøse utfordringene	69
6.3 Avsluttende bemerkninger.....	70
Kildematerialet	73
Litteratur	74
Nettsider	76

Kapittel 1 Håkon den godes liv og levnet

1.1 Presentasjon av Norges historie på 900-tallet

I den norrøne sagalitteraturen som ble nedskrevet omkring 1200-tallet, er beretningene om Norges tredje konge, Håkon den gode Adalsteinsfostre (ca. 918–961),² en av de korteste i lengde, men samtidig en av de viktigste historiene som har overlevd fra det førkristne samfunnet i Norge på 900-tallet.³ I følge sagatradisjonen var Håkon den gode en fryktløs kriger i møte med sine fiender, en godlynt konge mot sine undersåtter, og høyt respektert av sine allierte for sin milde og diplomatiske natur. Håkon var en sentral aktør i reformeringen av det skriftløse rettssystemet på Frostating og en pionér i utbedringen av et mer moderne vernepliktig sjøforsvar, da kjent som leidangen. Dette karsstykket har siden gått litt i glemmeboken i forhold til Håkons mest kontroversielle prosjekt for samtiden: innføringen av kristendommen og utdrivelsen av hedendommen. Håkons kristningsarbeid på begynnelsen av 900-tallet utløste en av de mest inngrepene prosessene i Norges historie, og i de påfølgende generasjonene ble regjeringstiden hans etterhvert kjent som startpunktet for når hedendommen sakte, men sikkert begynte å gi slipp på den norrøne vikingkulturen.

Slik ble det derimot ikke i Håkons egen livstid. Isteden ble forsøket på å innføre kristendommen den utløsende årsaken til en ødeleggende tverreligiøs konflikt mellom den ellers godlynte kongen og de mange hedenske høvdingene⁴ som fortsatt regjerte rundt omkring i Norge. For de tradisjonalistiske høvdingene var praktiseringen av hedendom ikke bare en fundamental del av samfunnet de levde i, men fungerte også som en maktlegitimering overfor resten av befolkningen som var under styret deres. Høvdingene var etter alt å dømme naturlige autoritetsfigurer i alle de sentrale hedenske ritualene som skulle gjennomføres i løpet av et år, og denne maktrollen var trolig viktig for å forankre posisjonen deres som ledere. Hedendommen var derfor et maktmedium for de mange små høvdingene, mens kristendommen etter alt å dømme skulle bli maktmediet for den ene store overkongen: Håkon den gode. Her var det særlig høvdingene i datidens Trøndelag som motsatte seg Håkons kristne misjonsarbeid, og de prøvde

² Claus Krag, «Håkon 1 Adalsteinsfostre», (2009), https://nbl.snl.no/Håkon_1_Adalsteinsfostre.

³ Ingen spesifikke årstall fra 900-tallet stammer direkte fra sagamaterialet, og skal primært anses som omtrentlige og veiledende for å forstå oppbyggingen til sagaforfatternes narrativ.

⁴ Begrepet «hedning» brukes her for å referere til *utøvere* av den førkristne norrøne troen vi i dag kjenner som åsatur. Hedendommen var ikke en typisk religion i moderne forstand, hvor sentralisert hierarki og nedskrevne dogmer regjerte, men heller en naturlig innbakt del av bondesamfunnet som baserte seg på ofringsritualer.

ved flere anledninger å både true og tvinge kongen til å forlate sin kristne tro, og i overført betydning, oppfordre han til å gi slipp på litt av sentralmakten han, ifølge trønderne prøvde å undergrave periferien med.

Den religiøse *nybrottsmannen* Håkon den gode Adalsteinsfostre levde midt i perioden av norsk historie vi gjerne omtaler som vikingtiden (793–1066),⁵ og han ble regnet for å være sønnen til Norges første storkonge, *rikssamleren* Harald I Hårfagre (ukjent fødselsår – trolig død kort etter 930).⁶ I kongesagaene står skrevet at Håkon ble oppfostret i England ved hoffet til kong Athelstan (Adalstein) (895–940), og at han her ble kristnet og døpt i ung alder.⁷ I løpet av den tiden var det Håkons halvbror, Hårfagres førstefødte, Eirik Blodøks Haraldsson (ca. 895–954 eller 952 i England),⁸ som arvet kongetittelen etter at Hårfagre døde. Da Håkon reiste tilbake til Norge fra England på midten av 930-tallet, ble Blodøks styrtet og Håkon tiltrådte som den nye kongen. Håkons kulturarv fra England gjorde da at han trolig ble Norges første kristne storkonge, og til og begynne med møtte Håkon lite motstand i sitt kristningsprosjekt. Mest lettvint var det ifølge sagaene på Vestlandet, hvor Håkon hadde sin hovedbase, men i løpet av hele den omkring 30 år lange regjeringsperioden slet han mye med å gjøre det samme for den reaksjonære hedenske befolkningen i Trøndelag.

Til tross for disse uenighetene fikk kongen opprettet et nært samarbeid og vennskap med den trønderske storhøvdingen og Hårfagres allierte, Sigurd Håkonsson ladejarl (ca. 980–962).⁹ Ifølge sagaene anerkjente ladejarlen, og etterhvert resten av de trønderske høvdingene at Håkons krav på kongemakten var rettmessig, men de nektet blankt å gå med på Håkons kristne betingelser. Håkon måtte dernest distansere seg noe fra kristendommens lære for å opprettholde det tiltrengte samarbeidet med trønderne. Anspenheten mellom kongemakten og høvdingene lå likevel an til å bli høyeksplosiv da Håkon ved to kjente anledninger på midten av 900-tallet nektet å delta på hedenske blotsseremonier, i regi av sin nye allierte, Sigurd Jarl. Dette ble ifølge

⁵Tradisjonell tidsavgrensning på den nordeuropeiske epoken vikingtid: Fra og med angrepet på klosteret i Lindisfarne (793) til og med slaget ved Hastings og slaget ved Stamford Bridge (1066).

⁶Claus Krag, «Harald 1 Hårfagre», (2014), https://nbl.snl.no/Harald_1_H%C3%A5rfagre. Tradisjonelt sett er Harald Hårfagre regnet som Norges første konge, men senere forskning har avdekket muligheten for at hele hans person kan være konstruert av sagaskriverne. Håkon den gode, og resten av Hårfagreættens forankring i norsk historie er derfor også satt i tvil.

⁷Peter Lunga, «Athelstan», (2015), <https://snl.no/Athelstan>.

⁸Claus Krag, «Eirik 1 Haraldsson Blodøks», (2009), https://nbl.snl.no/Eirik_1_Haraldsson_Blodøks.

⁹Terje Bratberg, «Sigurd Håkonsson (Ladejarl)», (2009), https://nbl.snl.no/Sigurd_Håkonsson.

sagaene oppfattet som forrædersk, og det lå lenge an til mannedrap mellom kongen og trønderne. Til tross for disse uenighetene måtte kongen og trønderne danne en omgående forsvarsallianse da de landsforviste sønnene¹⁰ til Eirik Blodøks og dronning Gunnhild 2 Kongemor (ca. 910–ukjent dødsår),¹¹ i samarbeid med danskene, gjentatte ganger forsøkte å styrte den sittende makteliten og gjøre gjenkrav på deres fars rike.

1.1.1 Hovedtema, problemstilling og underproblemstilling

Det overordnede temaet som skal analyseres og drøftes i denne mastergradsavhandlingen omhandler sagaforfatternes behandling av samarbeidet og konfliktene mellom den kristne kongemakten og de hedenske høvdingene slik de fremstår i kongesagaene om Håkon den gode. Jeg skal med dette arbeidet undersøke hvordan et slikt tverreligiøst felleskap kunne fungere på en fruktbar måte for begge parter, til tross for det åpne konfliktbildet. Perioden som skal redegjøres for i delkapittel 1.2, 1.3 og 1.4 beskriver først overgangen fra den tidlige rikssamlingsperioden, via det helhedenske styret til Eirik Blodøks, og fortsetter deretter gjennom en stort sett fredfull periode med Håkon den gode som konge. Deretter kommer min redegjøring for det siste tiåret i Håkons regjeringsperiode, som var sterkt preget av flere slag på norsk jord mot Eirikssønnene, og tynnslitte diplomatiske bånd mellom kongemakten og høvdingene. Det er det sistnevnte som i dette arbeidet omtales som de *religionskulturelle utfordringene* innad i den *tverreligiøse alliansen* som ble igangsatt av Sigurd jarl og Håkon Adalsteinsfostre. Som nevnt innledningsvis i dette kapittelet så det norrøne norske samfunnet stor utvikling på 900-tallet, med blant annet det sagaene beskriver som den fulle restaureringen av bøndenes odelsrett, utbedringen av tingsystemet og kanskje mest merkbart, etablering av leidangssystemet, et vernepliktig sjøforsvar delt inn i skipreider som kunne mobiliseres i krigstider.¹² Denne institusjonaliseringen gjorde trolig at forholdet mellom kongen og bøndene ble mer sammenknyttet og interaktivt, men de nye kristne ideene ble ikke godt mottatt av alle; dette gjaldt som nevnt særlig høvdingene i Trøndelag. Denne perioden var også sterkt preget av flere utagerende voldshandlinger i form av tvangsbloting på kongens bekostning. Dette ble etter alt å dømme regissert og utført av en håndfull trønderske høvdinge. Utover disse hendelsene fortsetter kongesagaene sin beretning via krigsårene (954–961) som avsluttes med

¹⁰ Sønnene til Eirik Blodøks og Gunnhild blir stort sett omtalt som Eirikssønnene, men når det omtales hendelser hvor Gunnhilds innflytelse har vært stor, er det vanlig å kalle dem Gunnhildssønnene: Harald Gråfell, Gamle, Sigurd Ljome, Gudrød, Erling og Gorm.

¹¹ Claus Krag, «Gunnhild 2», (2009), https://nbl.sn1.no/Gunnhild_-_2.

¹² *Norges historie fram til 1319* (Oslo: Universitetsforl., 2000), s. 53.

at Håkon den gode møter sin bane i slaget på Fitjar omkring 961. I sine siste timer viste han ifølge sagaene tegn på anger for at han hadde mislyktes med kristningen, og at han i prosessen hadde blitt fremmedgjort fra sin opprinnelige religion til fordel for en syndig hedensk livsførsel. Som spørsmål kan problemstillingen formuleres på følgende måte:

Hvordan blir kristendommen presentert i Håkon den godes saga, og hvordan blir den tverreligiøse alliansen mellom den kristne kongen Håkon Adalsteinsfostre og den hedenske blotsmannen Sigurd Jarl framstilt? Hvordan kan en analyse av denne konteksten bidra til en forståelse av sagaforfatternes framstilling?

Utover det øvrig nevnte overordnede temaet og hovedproblemstillingen skal jeg i denne avhandlingen drøfte og analysere fire underproblemstillinger innenfor det temaet som kan benevnes som religionskulturelle utfordringer i Håkon den godes regjeringstid. **1** Den første underproblemstillingen undersøker sagaforfatternes litterære behandling og forståelse av den gamle muntlige tradisjonen deres nedskrivninger tok utgangspunkt i. Her skal jeg bruke den presenterte historien slik det fremstår i kongesagaene, som omhandler Norges historie fra ca. 918–961. Dette inkluderer sagaforfatternes egne samtidige oppfatninger av det tverreligiøse norrøne samfunnet, og deres bruk av litterære folkediktningens virkemidler. **2** Den andre underproblemstillingen innbefatter en kildekritisk/sagakritisk analyse av hver enkelt kongesaga, som skal avdekke hvilke religionskulturelle utfordringer som er beskrevet i kildematerialet, og hva som er utelatt. Her fokuserer jeg på kontekstavhengig komparasjon av kildene, hvor det særlig legges vekt på fortellertekniske ulikheter i de forskjellige kongesagaene. Nærliggende dette er en analyse av ulikhetene i sagaforfatternes egne årsaksforklaringer og uoverensstemmelser i gjenfortellingen av direkte sitater som angivelig stammer fra Håkon Adalsteinsfostre. **3** Det tredje underproblemstillingen har som fokus å drøfte den sosiale, personlige og kulturelle inngripen den tverreligiøse konflikten kan ha hatt for de aktuelle hovedaktørene på 900-tallet. Her er det først og fremst samarbeidet, vennskapet eller uvennskapet mellom den hedenske blotsmannen, Sigurd Jarl, og den kristne kongen, Håkon Adalsteinsfostre, det tas utgangspunkt i. **4** Den fjerde underproblemstillingen skal fremstille de religiøse og kulturelle utfordringene, slik det fremstår i sagaforfatternes tolkning om hvordan det norrøne samfunnet ble påvirket av Håkons kristningsforsøk. Her fokuserer jeg på hvordan sagaforfatterne beskrev blotsgildene, herjingstoktene, konflikten med danene og Eirikssønnene, men først og fremst den dynamiske sameksistensen mellom Håkon og de hedenske trønderne, sett i lys av aktørenes egne sosiale,

kulturelle og religiøse behov. Herunder skal det også drøftes hvordan det trønderske motstandsarbeidet utartet seg.

1.1.2 Presentasjon av sagamaterialet og øvrige kilder

Kildematerialet som blir brukt i denne avhandlingen er hentet fra fire norrøne kongesagaer og én latinsk krønike som ble nedskrevet mellom slutten av 1100-tallet og slutten av 1300-tallet.¹³ Disse er, i mest mulig kronologisk rekkefølge: *Ágrip af Nóregs konunga sögum*,¹⁴ *Historia Norvegiae*,¹⁵ *Snorres Kongesagaer Heimskringla*,¹⁶ *Fagrskinna*¹⁷ og *Flatøybok*.¹⁸ Fotnotene ved titlene viser hvilke utgaver av sagaene jeg hovedsakelig anvender i denne avhandlingen, men tidvis går jeg tilbake til eldre versjoner fra begynnelsen av 1900-tallet og helt tilbake til kopier av kildene på originalspråket for å sammenligne oversettelsene. I dette kapittelet skal jeg først presentere kildematerialet, for så i delkapittel 1.2, 1.3 og 1.4 redegjøre for en kronologisk oppsummering av sagaene om Håkon den gode slik det framstår i hver av disse sagatekstene. I tillegg til denne gjenfortellingen skal jeg bidra med en fortløpende kritisk analyse og tolking av sagaene, med fokus på introduksjon av teori og sammenligning av kildene. I de senere kapitlene skal kongesagaene og de underliggende religiøse temaene analyseres mer inngående.

Perioden som skal presenteres i dette kapittelet (ca. 900–961) viser et sammendrag av sagaforfatternes egne samtidige beskrivelser og årsaksforklaringer vedrørende Håkon den godes regjeringstid. De kongesagaene som er nærmest hverandre i tid da de ble nedskrevet er *Snorres Heimskringla* og *Fagrskinna*, som begge viser tegn til å være skrevet av forfattere med ulike synsvinkler. Disse tekstene ble begge skrevet, trolig uavhengig av hverandre, på 1220-tallet, men er likevel svært ulik i utforming og årsaksforklaringer. Innledningsvis skal det sies at begge versjonene kan anses som like troverdige, men senere analyser kan ende opp med å konkludere at minst én av dem er påvirket av sin egen samtid på en eller annen måte. Den yngste kilden

¹³ I fellestråd blir disse kongesagaene og den latinske krøniken hovedsakelig omtalt som «sagamaterialet» eller «sagaene».

¹⁴ *Ágrip : ei liti norsk kongesoge : gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing*, overs. Gustav Indrebø, vol. 32, *Norrøne bokverk* (Oslo: Samlaget, 1936).

¹⁵ *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*, overs. Astrid Salvesen, Thorleif Dahls kulturbibliotek (Oslo: Aschehoug, 1969).

¹⁶ Snorre Sturlason, *Snorre Sturlasons kongesagaer "stormutgave"*, red. Hødnebø (Oslo: Stenersens Forlag AS, 2012).

¹⁷ *Fagrskinna*, overs. Johan Schreiner, *Annen utgave utg.* (Oslo: Fabritius, 1972).

¹⁸ *Flatøybok*, overs. Edvard Eikill (Stavanger: Saga Bok as, 2014).

som blir brukt i denne avhandlingen er sagaverket *Flatøybok*, som ble påbegynt så sent som i 1387. Dette er likevel den mest detaljrike versjonen av alle kongesagaene om Håkon, til tross for den påfallende tidsavstanden mellom selve hendelsene og nedskrivningen. Innledningsvis bør det nevnes at dette kan gi et kildekritisk grunnlag for tvil til den iboende historiske verdien, da de mange ukjente forfatterne bak *Flatøybok* kan ha utbrodert og konstruert hendelser utover det de mer tidsnære og kortfattede kildene kanskje gjorde. Den fjerde kilden, *Ågrip*, er trolig den eldste norske overlevende sagateksten. Den har sin opprinnelse fra Trondheim, og stammer mest sannsynlig fra slutten av 1100-tallet. Denne sagaen er den korteste av de nevnte, men inneholder likevel beskrivelser om Håkons hjemlige liv, som av ukjente grunner ikke er inkludert i de andre. I tillegg til disse fire blir den norskoversatte versjonen av den korte latinske krøniken, *Historia Norvegiae* inkludert på grunn av det enestående standpunktet den tar vedrørende Håkons vaklende religiøse overbevisning. Denne boken var trolig et bestillingsverk fra de britiske øyene, og ble ifølge historiker Lars Ivar Hansen trolig forfattet av «[...] en geistlig som har tjenestegjort i det midtre eller nordlige Norge, muligens Nidaros.»¹⁹ Videre i dette kapittelet vektlegges det i større grad hva sagaforfatterne selv formidlet som historisk fakta, og vil i ulik framtoning bære preg av både den tiden det ble skrevet i, sagaforfatternes egne årsaksforklaringer, hvem det ble skrevet for, og hvor det ble skrevet. Videre i avhandlingen blir det derfor nødvendig å anvende flere kildekritiske prinsipper som sammen med både den moderne og radikale sagakritikken gjør det mulig å komme nærmere en historisk kjerne som er mottakelig for analyse.

For leserens skyld kan det være nevneverdig som foreløpig oppsummering at jeg har et positivt utgangspunkt til at sagaene om Håkon faktisk inneholder en identifiserbar historisk kjerne, da nettopp disse kongesagaene på generell basis virker mindre politiserte og tendensiøse enn de senere kongesagaene. Dette baserer jeg på hvor mye mer komplisert samfunnet ble utover 1000-tallet, hvor beskrivelsene av det byråkratiske forholdet mellom kirke, adel og kongemakt kan kritiseres for å være sterkt påvirket av sagaskriverne høye posisjon i deres egen samtid.

¹⁹ Lars Ivar Hansen, *Om synet på de "andre" – ute og hjemme. Geografi og folkeslag på Nordkalotten i følge Historia Norvegiae*, red. Inger Ekrem, Lars Boje Mortensen, og Karen Skovgaard-Petersen, *Olavslegenden og den latinske historieskrivningen i 1100-tallets Norge* (Københavns Universitet: Museum Tusulanums Forlag, 2000), s. 83.

1.2 Fredsårene (ca. 918–954) – kampen mot de hedenske trønderne

1.2.1 Håkons fødsel, oppvekst og tiltredelse som konge

Historien om Håkon den gode begynte omkring år 918 med at Tora Mosterstong, angivelig en av tjenestepikene til Harald Hårfagre, fødte en sønn. Gutten fikk navnet Håkon og ble sendt til England rundt 10-årsalderen for å fostres ved kong Adalsteins hoff, derav navnet Adalsteinsfostre, hvor han ble tildelt det storslåtte sverdet Kvernbit.²⁰ Dette sverdet var ifølge Snorre det beste som noen gang ble brukt på norsk jord, og fikk sitt navn fra at Håkon angivelig hogg igjennom en kvernstein helt inn til øyet. I følge Snorre var Hårfagres motiv for å sende Håkon til England basert på å latterliggjøre Adalstein, ved å tvinge den engelske kongen til å ta vare på en annen konges sønn. Premisset for Snorres antagelser er at Adalstein var underdanig i forhold til den mektige Hårfagre, men i nyere tid er det heller antatt at en slik fosterbarnsavtale mellom de to kongene på 900-tallet tydet mer på et tillitsfullt samarbeid, enn det hånlige forholdet som Snorre beskriver. Hvis dette stemmer, kan vi anslå at Adalsteins motiver for å akseptere fosterordningen var å knyttet tettere bånd med datidens mektigste høvding på Vestlandet, og Hårfagre fikk sikret sin potensielle reservearving utenfor rekkevidden til den noe ærgjerrige førstefødte: Eirik Blodøks. Historikeren Jón Viðar Sigurðsson kaller denne dynastiforvaltningen «Harald Hårfagres viktigste avgjørelse».²¹ I sin oppvekst kan vi anta at den unge Håkon høstet en bred skoloring i alt fra kristendommens lære, skrivekunst, krigsstrategi «[...] gode sener²² og allslags høvisk opptreden.»²³ Sagamaterialet nevner ikke skrivekunst og krigsstrategi spesifikt som del av Håkons *arv* fra England, men det ville ha vært uvanlig om Håkon skulle ha levd flere år i høysjiktet av det engelske samfunnet uten disse ferdighetene.

Da Harald Hårfagre døde omkring 932, nådde ikke nyheten over til England før vinteren etter. I kjølvannet av dette planla Håkon sin hjemreise til Norge for å gjøre krav på makten som halvbroren hans Eirik nå var i besittelse av. Turen over fra England den påfølgende sommeren (ca. 933) var preget av stormfulle forhold, og flere av skipene i Håkons reisefølge forliste. Eiriks dronning, Gunnhild, som på denne tiden var anklaget for å være en trollkvinne, fikk angivelig

²⁰ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 74.

²¹ Sigurðsson Jón Viðar og Synnøve Veinan Hellerud, *Håkon den gode*, Sagakongene (Hafsrjord: Saga bok Spartacus, 2012), (Overskrift del 1).

²² Gode *sener* (bedre kjent som seder) = gode vaner.

²³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 74.

greie på «[...] gjennom trollkunster» at Håkon hadde overlevd turen til tross for stormen.²⁴ Vel fremme på det som utgjør dagens Vestlandet, begynte Håkon å forberede seg på maktspillene som skulle komme. De første par månedene i Norge ble brukt til å konkurrere i forskjellige typer idrett, og Håkon opprettet viktige vennskapsbånd fra første stund.²⁵ Det er vanlig å anslå at Håkon var om lag 15 år gammel denne første sommeren i Norge, men i *Ågrip* hevdes det at han allerede hadde fylt 20.²⁶ Vinteren i 933 var Håkon klar for å motta kongsnamnet sitt,²⁷ og på «[...] sommeren klemte bøndene Eiriks rike sammen [...]».²⁸ Da det hadde gått to vintre til etter Hårfages død, kunne Håkon endelig ta kongeriket, og «[...] satte [deretter] lov over hele Norge.»²⁹ Blodøks, Gunnhild og deres barn flyktet så fra Viken i Norge over til England, hvor de ifølge Snorre ble godt mottatt av Håkons fosterfar, Adalstein. Den utløsende årsaken som resulterte i kongefamiliens eksil, var at Håkons mobiliserte hær var på tur sørover mot Viken, fra ett av datidens maktsentrum i dagens Trondheimsområde.³⁰ Bøndene i Norge hadde lenge vært misfornøyde med Blodøks' ærgjerrige regime, og truet lenge med at deres «onde gjerninger [...]»³¹ ville få konsekvenser. Den foreløpige løsningen ble at Eirik fikk kontroll over Northumberland i fredsgave av Håkons verge, kong Adalstein. Videre står det skrevet i *Fagrskinna* at Blodøks og hans familie mottok dåp og at de ble innlemmet i kristendommen.³² Vi vet derimot svært lite om hvordan Eirik døde, men i *Ågrip* hevdes det at dette skjedde på et herjingstokt i Spania. En annen, like sannsynlig mulighet, er at Eirik ble drept i et slag mot Adalsteins bror, som senere hadde overtatt den engelske tronen etter Adalstein.

1.2.2 Høstblotet på Lade (950) og krangelen på Frostating

For å kunne kontrollere Norge og beskytte seg mot eventuelle angrep, fra de eksilsendte Eirikssønnene, ble det strategisk viktig for Håkon å samarbeide med det stridsdyktige folket i Trøndelag. Her var det Sigurd Jarl som regjerte, og det kan argumenteres for at han i denne perioden var konge i Trøndelag i alt bortsett fra navn.³³ Håkon tok ferden nordover mot Trøndelag omkring 950 for å besøke den mektige jarlen, og for å inngå en allianse med han. I samme

²⁴ *Fagrskinna*, s. 36.

²⁵ *Ibid.*, s. 38.

²⁶ *Ågrip/Ågrip af Nóregs konunga sögum*, red. Faulkes Anthony og Perkins Richard, vol. 10 (TEXT SERIES Viking Society for Northern Research Text Series, 2008), s. 17.

²⁷ *Fagrskinna*, s. 38.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*, s. 47.

³⁰ *Snorres Kongesagaer*, s. 78.

³¹ *Fagrskinna*, s. 38.

³² *Ibid.*

³³ Ladejarlene hadde stor utøvende makt over det som i dag utgjør trønderfylkene og Nordland.

periode foregikk det også en markant utbedring av tingordningen, med gjenopprettelsen av Frostating og Gulating som mest merkbare. Denne juridiske revitaliseringen ble ifølge *Ágrip* realisert med hjelp fra den lovkyndige Fiorleifr Spaki,³⁴ og Snorre skrev at Håkon og Sigurd Jarl ble forbundsfeller på en slik tingsamling. Betingelsene for dette var fra Håkons side at han skulle bli overkonge, og dermed ha makt til å disponere den trønderske horden. Til gjengjeld skulle Sigurd få befeste maktgrunnlaget sitt i Trøndelag enda dypere, og de to gjennom en forsvarsallianse skulle stå sterkere sammen mot sønnene til fienden, Eirik Blodøks. I denne sammenhengen sier Snorre at «Sigurd Jarl var kong Håkons kjæreste venn [...]»³⁵ På det samme tingmøtet ble det også kunngjort at alle bønder skulle få odelsretten tilbake, og at de som nå leide jorda skulle ha retten til å odles.³⁶ Deretter fortsatte kongens ferd ut av Trøndelag, og sammen reiste de med sin nyanskaffede hird til Viken via Opplanda, hvor han også ble mottatt som overkonge. Denne vinteren gjorde Håkon det slik at nevøen Tryggve fikk kongsnavn i Viken, og på denne måten fikk han delegert noe av ansvaret for beskyttelsen av det østafjelske Norge.³⁷

På sitt tidligere omtalte besøk til Trøndelag i 950 avslørte Håkon et sterkt ønske om å innføre kristendommen i Norge. På denne tiden sto den hedenske åsatrua sterkt i Trøndelag, og Sigurd Jarl var, som tidligere beskrevet, selv en ivrig blotsmann.³⁸ Da de samlet seg på Frostating omkring år 950, ble Håkons forslag sterkt motarbeidet av både Sigurd Jarl og de andre høvdingene. Herunder nevner sagaen spesielt det aktive motstandsarbeidet til en annen kritiker av monoteismen, høvding Asbjørn fra Medalshus.³⁹ På dette tinget, som foregikk på Mære i dagens Nord-Trøndelag, hadde Håkon ifølge *Fagrskinna* vært konge i 16 år. Hvis vi antar at Håkon ble konge i 934, kan vi plassere denne Frostatingsamlingen i år 950, da sannsynligvis på sommeren.⁴⁰ Håkon ble dermed den første kongen som aktivt prøvde å innføre kristendommen i Norge. De hedenske sedene hadde vært en sentral faktor i alle livets gjøremål, og var

³⁴ *Ágrip/Ágrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 21.

³⁵ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 82.

³⁶ *Ibid.*, s. 76.

³⁷ *Ibid.*, s. 77.

³⁸ Blot – Germansk og norrønt ord som beskriver handlingen å ofre dyr og/eller mennesker for å påvirke gudene. Denne handlingen ble sett på som barbarisk av de kristne, og i direkte strid med kristendommens lære.

Betegnelsen blotsmann var sannsynligvis begrenset til de som blotet svært mye, eller hadde en autorativ rolle i selve ritualet. 2015, «Blot», <https://snl.no/blot>.

³⁹ Medalshus var en større region som omfattet store deler av dagens kommuner Melhus og Midtre Gauldal i Sør-Trøndelag

⁴⁰ *Fagrskinna*, s. 47.

en selvfølgelig del av livets gang for både konger, høvdinge og bønder. Man må derfor kunne legge til grunn at Håkons misjonerende kristendoms lære ble uforenlig med de sosiale og kulturelle forventningene som ble stilt til en overkonge for en hedensk befolkning. Etter denne store fadese av et politisk nederlag seilte Håkon sørover til Danmark med to skip, og bekjempet tilsammen ti danske skip. I løpet av denne herjingen kom Håkon i direkte kontroll over Sjælland, Skåne og deler av Vestre-Götaland før han igjen returnerte til mer hjemlige trakter. Frem til nå var det kun Håkons nære venner som hadde konvertert til kristendommen, og da det nærmet seg vinter i 950, ble Håkon på nytt invitert til Trøndelag. Denne gangen var det for å delta på blotskilde på Lade første vinterdag, med de samme trønderne, ifølge Snorre, som han hadde kranglet med på Frostating noen måneder tidligere.⁴¹ Håkon reiste nordover til Trøndelag for å delta på høstblotet⁴² på Lade, selv om det er rimelig sikkert å anta at slike ofringssermonier ble sett ned på av de kristne, og deltagelse i slike kulturer hadde vært strengt forbudt. Som en kristen mann kan vi derfor anta at Håkon hadde alle intensjoner om å kun observere ritualet, istedenfor å ta del i det selv. Det ser ut som om Håkon delvis hadde akseptert at trønderne ikke ville kristnes i denne omgang, men de samme trønderne fra krangelen på Frostating sto fast ved at kongen måtte vende tilbake til de gamle tradisjonene, og dermed forkaste sin kristne lære. Ifølge sagaen endte høstblotet i 950 med at Håkon ble tvunget til å delta i ritualet, da Snorre skriver at kongen drakk øl fra offerskålen. Det bemerkelsesverdige med denne hendelsen var at Håkon, ifølge Snorre, gjorde korsets tegn over ølkruset før han drakk.⁴³ Dermed kan det virke som om Håkon gjennomførte blotet kun fordi han var avhengig av trøndernes støtte for å opprettholde makten i landet. Ifølge sagaen ba vennene til Håkon de trønderske bøndene om å føye seg for kongens vilje om å avstå fra bloting, men utrykte samtidig at Håkon måtte roe ned sine fremgangsmåter, så trønderne ikke kunne påstå at han brøt med sedvane. Skikk og bruk var likevektig i betydning som nedskrevne lover i dette skriftløse samfunnet, og trøndernes beskjed til kongen var klinkende klar: Hvis ikke kongen bloter blir han landsforvist.

Det kan antas at det var vanskelig for trønderne å forholde seg til Håkons motvilje i denne saken. Bøndene og høvdingene i Trøndelag var nok sikre i sin sak, og kongens aversjon for skikkene deres kunne sikkert blitt oppfattet som både arrogant og skinnhellig. Sagateksten

⁴¹ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 86.

⁴² «Blotgildene ble holdt ved vinterner, midtvinter og sommermål, det første for god åring, det andre for den kommende grøde, det tredje for krigslykke.» 2015, «Blot».

⁴³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 86.

Fagrskinna gjengir dette øyeblikket slik: «Av godvilje og kjærlighet til sine venner gjorde han [Håkon] etter deres bønn og blotet».⁴⁴ Denne fremstillingen skildrer hendelsen på en ganske poetisk måte i tråd med 1200-tallets skrivestil, men beskriver likevel ikke nevneverdig hvor politisk ladd akkurat denne hendelsen må ha vært. Håkon hadde nå tatt et skritt bort fra kristendommens lære, og valgte dermed å styre seg inn i den mer tradisjonelle og forventede rollen som den hedenske vikingkongen. Dette til tross for at han gjorde korsets tegn over ølet som Sigurd Jarl, ifølge Snorre, beskrev som *hammertegnet*, til ære for guden Tor.⁴⁵

1.2.3 Sigurd jarls sabotasje og Håkons hedenske dronning

I seinere tid har det blitt problematisert hvorvidt Håkons plan om å innføre kristendommen ble skrinlagt fullstendig. Historikeren P. A. Munch (1810–1863)⁴⁶ skrev om Håkons store plan for kristendommen i Trøndelag i boken *Det norske Folks Historie*.⁴⁷ Den allierte trønderen Sigurd jarl var som tidligere vist en dedikert blotsmann,⁴⁸ og stilte seg derfor skeptisk til å legge vekk ofringskniven, og i overført betydning deler av hans sosiale rolle i samfunnet. Munch beskriver hvordan Sigurd, på en skånsom, men utspekulert måte, overtalte bøndene til å motsette seg kristendommens blotfrie natur.⁴⁹ Her er det tydelig at det er et motsetningsforhold som preger kongemakten. På den ene siden er det forventet i Håkons rolle som overkonge at han er forent med folket f.eks. ved å utøve blot. På den andre

[Håkon] [...] ville indføre Christendommen, især i Thrøndelagen, hvor Aasareligionen endnu havde sine fleste Tilhengere, og hvor den mægtige Sigurd Jarl understøttede den hedenske Gudsdyrkelse. Når man opmerksomt følger Beretningenes Ord faar man et ikke utydelig Indtryk af at Sigurd Jarl egentlig har **spillet under Dække** med Bønderne, og, om han end ikke ligefrem tog deres Parti, men oprigtigt søgte at værne om Kongens Sikkerhet, dog søgte at gjøre ham saa ængstelig som mulig, og på alle Maader søgte at overtale ham til aldeles at opgive sin Plan. – *Det norske Folks*

siden viser Håkon tegn til svakhet ved å bøye seg for folkemeningen. På grunn av dette oppstår det en rollekonflikt mellom hans personlige kristendom, og folkets krav. Det er mulig at Håkons offentlige rolle som overkonge både ble sterkere og svakere av å gjøre blot. Sagaen viser tegn på at Håkon har en iboende overlevelsessevne i møte med trønderne, samtidig som han er avvisende mot de hedenske tradisjonene. Disse hendelsene representerer, ifølge Munchs

⁴⁴ *Fagrskinna*, s. 47.

⁴⁵ *Snorres Kongesagaer*, s. 86.

⁴⁶ Ottar Dahl, «P. A. Munch», (2009), https://nbl.snl.no/P_A_Munch.

⁴⁷ P. A. Munch, «Det norske folks historie», (1852).

⁴⁸ Terje Bratberg, «Sigurd Håkonsson», (2009), https://nbl.snl.no/Sigurd_H%C3%A5konsson.

⁴⁹ Munch, «Det norske folks historie», s. 725.

tolking, et uangripelig politisk nederlag for den kristne kongen. Denne tolkningen viser at blotet var en viktig religionskulturell faktor for å sikre den nødvendige tverreligiøse alliansen med Sigurd Jarl og resten av høvdingene i Trøndelag. Det er likevel bemerkelsesverdig hvordan samarbeidet mellom trønderne og Håkon fungerte under slike tilsynelatende labile forhold.

Håkon sjølv var kristen, men hadde ei heidi [hedensk] kone, og han veik mykje av frå kristendomen for hennar skyld og for å tekkjast landslyden [appellere til folket] som stod imot kristendomen. Han heldt like vel sundagshelg og fredagsfaste.
–*Ågrip*, s. 23

Som det har blitt vist kan vi trygt si at sagaforfatterne beskriver kongens forhold til trønderne og deres hedenske religion som konfliktfylt. Håkons religiøse vansker fortsatte også inn i det hjemlige liv, ifølge en kort passasje i *Ågrip*.⁵⁰ Her omtales Håkons navnløse hustru, som i likhet med de fleste andre nordmenn, bortsett fra kongen og hans nærmeste krets, ikke var kristne.⁵¹ I dette avsnittet blir det kort forklart at

Håkon viker fra kristendommen, nettopp på grunn av sin kones norrøne tro. Det skal likevel nevnes at kongen, ifølge *Ågrip*, likevel holdt søndagen hellig og fastet hver fredag.⁵² Dette kan tyde på at kristendommens lære hadde en ganske personlig betydning for Håkon, da det maktpolitiske motivet man gjerne tillegger de historiske kristningsprosessene ikke ser ut til å være delaktige akkurat her. Angående resten av Håkons følgeskare, var det mange på 900-tallet som konverterte fra de norrøne sedene til kristendommens lære, men det fantes også de som valgte å inngå et slags kompromiss i denne saken. Sagaen skriver om folk som ikke helhjertet ble kristne, men likevel sluttet å blote: «[...] mange lot seg døpe, og andre holdt opp å blote.»⁵³ Det er kjent at overgangen fra et helhedensk samfunn til et kristent kongerike ikke skjedde over natta, men denne passasjen i *Heimskringla* antyder at denne myke overgangen til kristendommen også skjedde hos en del av enkeltmenneskene i Håkons rike.

1.2.4 Juleblot på Mære (952) hevntokt og alliansebygging

Til tross for motstanden, var Håkon bestemt på at kristingsprosjektet skulle opprettholdes. Helt frem til slutten av fredsårene jobbet kongen med å anskaffe den nødvendige infrastrukturen til å holde gudstjenester og opprette kirker på Vestlandet. Dette ble ifølge sagaene styrt av et basalt system av prester i tillegg til en biskop. Dette presteskapet kom angivelig med Håkons følge fra

⁵⁰ *Ågrip : ei liti norsk kongesoge : gamalnorsk grunnstekst og nynorsk umsetjing*, 32, s. 23.

⁵¹ *Ågrip/Ågrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 18.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 84.

England i 933, og levde fredfullt på Vestlandet frem til en ganske begivenhetsrik høst tilknyttet juleblotet på Mære i 952(3). Her forklarer forfatteren av *Ågrip* ganske kortfattet at de trønderske hedningene drepte prestene, og at Håkon ikke var i stand til å fortsette styrkingen av kristendommen etter det. *Flatøybok* har derimot en rikere beskrivelse av hvordan fire høvdinge fra Ut-Trøndelag seilte ned til Vestlandet mens Håkon var på reise nordover mot Mære. Høvdingenes mål var å utslette kristendommen, og de hadde alliert seg med fire andre høvdinge fra Inn-Trøndelag som hadde i oppgave å tvinge kongen til å blote.⁵⁴ I *Ågrip* beskrives denne hendelsen som at «[...] the firændir rose against him (and) he bit horse-liver [...]»⁵⁵ Denne påstanden blir også bekreftet i *Flatøybok*,⁵⁶ men ved denne anledningen gjorde Håkon blotshandlingen uten korsets tegn, slik han hadde gjort tidligere ved høstblotet på Lade i 950. I kjølvannet av denne episoden dro den ydmykte, men forbannede, kongen og jarlen sørover igjen mot Vestlandet, hvor Håkon begynte å planlegge hevn mot trønderne som hadde overfalt han. I følge sagaen forsøkte Sigurd Jarl å megle og gi råd, men Håkon var så sint at han nektet å høre på hva han hadde å si.⁵⁷ Det året overvintret kongen på Møre, og planla i sinne en krig mot trønderne. Da våren kom var hæren på Vestlandet klar til kamp, og de skulle sette seil nordover. Samtidig kom det bud om at Eirikssønnene hadde inntatt Viken, og Håkons hevntokt mot trønderne måtte vike til fordel for den større trusselen. Håkon og de hedenske trønderne måtte nå samarbeide mot en felles fiende til tross for deres uenigheter. Dette markerer slutten på fredsårene, men også en ny begynnelse for den tverreligiøse alliansen.⁵⁸

1.3 Krigsårene (ca. 954–961) – kampen mot de angripende Eirikssønnene

Da Eirik Blodøks og familien hans ble bannlyst fra Norge ca. 935, er det rimelig å anta at de som endte opp med makten, Håkon Adalsteinsfostre og Sigurd Jarl, raskt begynte å legge slagplanen for hvordan de skulle beskytte seg mot hevnangrep fra Blodøks-dynastiet: Første del av planen besto i å øke skatteleggingen, og det som en gang hadde vært Hårfages nevgildeskatt⁵⁹ ble omdannet til å inkludere utredningen av alle krigsskip.⁶⁰ Disse skipene ble utrustet med menn fra leidangen som var pliktige til å eie skjold, spyd og huggvåpen.⁶¹ For å

⁵⁴ *Flatøybok*, kap. 22.

⁵⁵ *Ågrip/Ågrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 20.

⁵⁶ *Flatøybok*, kap. 22.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ Håkons hevntokt er beskrevet i *Heimskringla* og *Flatøybok*, men ikke i *Ågrip* og *Fagrskinna*. De kildekritiske utfordringene dette medfører drøftes i kapittel 2.

⁵⁹ Nevgildeskatt (eg. 'neseskatt') ble betalt for eller av alle. «Nevgilde», (2013), <https://snl.no/nevgilde>.

⁶⁰ *Fagrskinna*, s. 53.

⁶¹ Her er det mest sannsynlig øks det er snakk om, da sverd ville vært for dyrt for de aller fleste.

gjøre kommunikasjon bedre langs kysten ble det også igangsatt et arbeid for å klargjøre vardene. Dette sambandet besto av store ferdigstilte bål på fjelltoppene langs hele norskekysten, og kunne tenkes hvis bålpasseren, også kalt vardevakten, fikk øye på en eventuell invasjonsstyrke. Vardevakten på neste fjelltopp ville dermed kunne se at bålet var tent, og igjen tenne på sitt eget bål. Slik fortsatte det til alle vardene var tent, og hele kysten var varslet om trusselen. Dette gjorde det mulig for allierte i Trøndelag å bli varslet om krig langt sør på Vestlandet. Ifølge *Fagrskinna* var det likevel mange problemer knyttet til dette sambandet. De som hadde ansvaret for de enkelte vardene var tidvis overivrige, og kunne finne på å tenne vardene selv om det ikke var stort mer enn noen få vikingskip som herjet. Dette ble ikke ansett som en landsomfattende trussel, og under Håkons styre ble det pålagt streng straff for å forgripe seg på begivenhetene. Dette fikk motsatt ønsket effekt, da vardevaktene ved flere tilfeller avsto fra å tenne bålene i hele tatt når det faktisk var nødvendig, noe som ble straffet enda strengere.⁶² Et kjent eksempel på dette oppsto da den danske hæren inntok Viken. Den nærmeste varden ble tent for alt for sent, og da Håkons hær til slutt nådde frem hadde danskernes krigsmaskin allerede begynt seilasen nordover, mot Håkons maktsentrum på Vestlandet.

1.3.1 Slagene på Avaldsnes (953/4) og Rastarkalv (955)

Håkon og hirden hans reiste ifølge sagaen landeveien mot Viken for å tvinge Eirikssønnene ut av landet, men ble som tidligere nevnt forbigått av danskene. Her er det mye som tyder på at Håkons opprinnelige planer om å angripe Trøndelag og innføre kristendommen måtte vike, til fordel for det som ble en høyst nødvendige alliansen mellom Håkon og de hedenske trønderne. I *Flatøybok* blir det beskrevet at Tryggve Olavsson, Håkons brorsønn, hadde blitt jagd ut av Viken av Eirikssønnene før de satte kursen mot Vestlandet, nærmere bestemt Karmøy og Avaldsnes utenfor dagens Haugesund.⁶³ Slaget på Avaldsnes var starten på den ca. 7 år lange krigstiden mellom Håkon og Gunnhildssønnene.⁶⁴ I følge *Ågrip* hadde Håkon på denne tiden vært konge i 15 år, og hvis vi tar utgangspunkt i at han ble kronet i år 933 kan vi med rimelig sikkerhet plassere slaget i 948, og ikke i 953/4 som har vært den mest vanlige oppfatningen. Slaget endte med tap for danskene, og flere av Eirikssønnene møtte sin bane på Avaldsnes. Spesielt nevneverdig i den sammenheng er Eirikssønnene Gorm (eller Guttorm slik han omtales

⁶²*Fagrskinna*, s. 54.

⁶³*Flatøybok*, kap. 23.

⁶⁴Eirikssønnene blir omtalt som Gunnhildssønnene i *Flatøybok* kap. 23.

i *Flatøybok*), Halfdan og Eyvind.⁶⁵ Håkon vant dermed det første slaget, med hjelp fra den tverreligiøse alliansen.

Før det neste slaget brøt ut hadde Håkon ifølge både *Fagrskinna* og *Flatøybok* vært konge i hele 20 vintre,⁶⁶ og sammen med hirdmennene sine oppholdt han seg denne gangen på Frei på Nordmøre.⁶⁷ Dette skulle bli det store slaget mot Eirikssønnen Gamle, som hadde overtatt styringen etter at Gorm ble drept i slaget på Avaldsnes året forut. I likhet med det slaget, var også danskene i overtall denne gangen. For å rå med denne utfordringen står det skrevet i *Fagrskinna* at merkesmannen Egil rekvirerte kongen om ett merke⁶⁸ til ham for hvert danske skip, og en mann til hvert merke. Vanligvis ville det kun vært ett merke per tropp, så ved å utdele ett til hver mann, betydde det i prinsippet at ti krigere kunne late som de var flere hundre, hvis de gjemte seg bak en bakketopp.⁶⁹ Håkon likte tydeligvis denne slue ideen, og for danske øyne, som kun så toppen av spirene, så det ut som nordmennes styrker var ti ganger det de hadde trodd. Ifølge Snorre skapte dette stor frykt blant invasionsstyrken, og slaget endte med at den nye hærføreren Gamle Eiriksson falt, og Håkon kunne sikre seier nummer to.

1.3.2 Slaget på Fitjar (961) og Håkons bane

I følge *Flatøybok* hadde Håkon vært konge i 26 år⁷⁰ da han dro i veitsle⁷¹ på Fitjar.⁷² På samme tidspunkt var Gunnhildssønnene igjen på tur nordover og hadde kunnskap om hvor Håkon befant seg der de seilet utenskjærs.⁷³ Det siste slaget i denne perioden fant sted i 961 da en stor dansk hær inntok øya Fitjar ved Stord. Noe av det mer bemerkelsesverdige ved dette slaget var at Håkon, kanskje på grunn av den varme vestlandssommeren, måtte kaste brynja i bakken og fortsatte så slaget i bar overkropp. Kongen var nå uten annen beskyttelse enn sitt eget mot og en dyrebar hjelm som var lagd av gull. Dette bød på flere problemer. Den halvnakne kongen med gullhjelm ble med en gang svært lett å gjenkjenne.⁷⁴ Dette problemet ble delvis løst ved at skalden Øyvind Finnsson dekte til Håkons signalfargede hjelm med en hatt. Den danske

⁶⁵ *Ágrip/Ágrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 22-23.

⁶⁶ Basert på denne informasjonen kan vi anta at slaget på Rastarkalv sto i 955.

⁶⁷ *Flatøybok*, kap. 24.

⁶⁸ Merke = fane eller flagg som ble brukt i krig for å representere hver enkelt tropp i en gitt hær.

⁶⁹ *Fagrskinna*, s. 51.

⁷⁰ Denne antagelsen regnes ut fra når Eirik flyktet til England.

⁷¹ Veitsle = En ytelsesskatt som ble krevd av kongsgårdene i form av gjestebud, kost og losji. Kongsgårdene var til enhver til pliktig å innfri kravet til et slikt gilde for kongen og hans hird da de kom på besøk.

⁷² *Flatøybok*, kap. 25.

⁷³ *Fagrskinna*, s. 54-55.

⁷⁴ *Flatøybok*, kap. 27.

krigeren Øyvin Skrøya lot seg tydeligvis ikke lure, og reagerte så med å rope hånord mot kongen siden han enten hadde gjemt seg bort i folkemengden eller kanskje stukket av fra hele slaget. Håkons kjente tilsvar er gjengitt i *Fagrskinna* på denne måten: «Meg vil han treffe, og meg skal han finne.»⁷⁵ I *Flatøybok* er det gjengitt slik: «[...] hold du frem som du stevner, og du vil finne normannakongen.»⁷⁶ Det er dermed noen uoverensstemmelser vedrørende hva kongen sa eller ikke sa, men både *Ågrip*⁷⁷ og *Flatøybok*⁷⁸ beskriver hendelsen om at disse to krigskjempene møttes på slagmarken, og at Håkon gjorde kort prosess ved å kappe tvers igjennom Skrøya med sverdet Kvernbit.

Slagets videre utvikling gjorde at Eirikssønnene og danskene måtte flykte for tredje gang, og Håkon hadde i utgangspunktet vunnet krigen. I siste liten kom det likevel en pil fra dansk side, som boret seg inn i overarmen til kongen. Ifølge *Ågrip* skyltes dette trolldomskunster fra Gunnhild,⁷⁹ men forfatteren bak *Historia Norvegiae* plasserte derimot skylden på Håkon selv, for det uaktsomme og flyktige forholdet hans til kristendommen.⁸⁰ *Flatøybok* går enda lengre i sin beskrivelse, og navngir faktisk kongens banemann. Her var det angivelig Gunnhilds tjener Kispring som spente buen.⁸¹ Det er også implisert at det var overnaturlige krefter involvert i denne hendelsen, da Gunnhild hadde et rykte på seg for å bedrive ondskapsfull trolldom. Før Håkon døde ble han rodd til gården Alrekstad⁸² på vei mot Håkonsund. De påfølgende hendelsene er også her forklart på ganske ulikt vis av de forskjellige sagaforfatterne. I *Fagrskinna* får man inntrykk av Håkons fatale apati for livet etter døden når det blir sitert: «Som hedensk mann levde jeg, og slik vil jeg også bli jordet.»⁸³ I *Ågrip* blir denne hendelsen fremstilt med en mer typisk kristen anger og håp om forlatelse for synd når han sier: «[...] Jeg håper på større nåde fra Gud enn jeg er verdig.»⁸⁴ I *Flatøybok* får man inntrykk av en ganske pragmatisk holdning til situasjonen når han sier: «[...] dersom livet blir meg forunt [hvis jeg overlever ...] vil jeg reise [...] til kristne menn, styrke troen min [...] Men dersom jeg dør her i hedendommen

⁷⁵ *Fagrskinna*, s. 62.

⁷⁶ *Flatøybok*, kap. 27.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ågrip/Ågrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 30.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*, s. 30.

⁸¹ *Flatøybok*, kap. 27.

⁸² *Fagrskinna*, s. 65.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ågrip/Ågrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 30. (Egen oversettelse)

deres, gi meg en grav slik dere synes.»⁸⁵ Disse sitatene, og hva de betyr for å forstå sagaforfatternes forståelse av hendelsene skal drøftes mer inngående i kapittel 3, men helt innledningsvis bør det sies at det er mistenksomt at disse viktige hendelsene, og særlig de direkte sitatene gjengis såpass ulikt. Håkon endte, ifølge sagaene, sine dager med å frivillig overgi makten til sin bror Blodøks' sønn, Harald Eiriksson Gråfell, som i påfølgende år ca. 962 drepte Sigurd Jarl, tok kontroll over hele Trøndelag og ble overkonge.

1.4 Oppsummering av perioden (ca. 918–961)

Kongesagaene som ble skrevet om Håkon den gode forteller historien om Norges første kristne konge Håkon den gode Adalsteinsfostre (918–961), og hvordan samarbeidet med den hedenske trønderen Sigurd Jarl (ca. 890–962) utspant seg. Dette samarbeidet bar tidvis preg av gjensidig avhengighet og ble til slutt inngått for å kunne stå sterkere sammen mot etterkommerne av deres felles fiende, Håkons halvbror, Eirik Haraldsson Blodøks (ca. 895–954 eller 952 i England).⁸⁶ Innledningsvis i disse kongesagaene blir det skrevet at Blodøks' kongemakt ble svekket, og at han etterhvert ble tvunget til å frasi seg sin daværende kongetittel til fordel for den mer folkelige halvbroren, Håkon.

Videre i sagaene blir det beskrevet hvordan Blodøks' sønner og deres allierte daner⁸⁷ forsøkte å gjenvinne sitt fars gamle rike gjennom hele tre delvis mislykkede invasjoner. De lyktes likevel til slutt, i slaget på Fitjar (ca. 961), da Håkon som ble truffet av en pil i skulderen senere forblødde av skadene. Fram til da hadde Håkon vært konge i nesten 30 år og hadde jobbet hardt for å innføre kristendommen i Norge, uten særlig hell. Mot slutten av fredstiden, slik den er definert i denne avhandlingen, er det likevel ganske tydelige tegn på at Håkon begynte å leve som en hedning igjen. Sagaen om Håkon den gode forteller derfor historien om hvordan en kristen konge muligens måtte vike fra den kristne troen for å opprettholde de nødvendige alliansene med de hedenske trønderne. Vennskap, allianser og religiøse ritualer viktige kulturelle bindeledd, som holdt maktstrukturene i det norske norrøne samfunnet ved like. I Sigurd Jarls tilfelle var det kanskje snarrådighet og opportunisme som motiverte ham til å heller gi støtten sin til Håkon Adalsteinsfostre, enn å heller rydde opp i de eksisterende problemene med Eirik Blodøks. Med Håkon som overkonge kunne Sigurd styre Trøndelag nesten etter eget

⁸⁵ *Flatøybok*, s. 169.

⁸⁶ Krag, «Eirik I Haraldsson Blodøks».

⁸⁷ Daner = Folk som bodde i områdene som i dag utgjør Danmark. Danen Harald Blåtann var broren til Gunnhild og onkel til Gunnhildssønnene.

ønske, og bane vei for å fortsette med blotsgjeringene sine til tross for kongens religiøse reformønsker. Sigurd ble derfor medskyldig i at kristningsforsøket mislyktes i kjølvannet av maktskiftet, men likevel ble samarbeidet mellom kongen og ladejarlen opprettholdt som svar på den overhengende trusselen fra de gjenlevende Eirikssønnene.

Kapittel 2 Sagaforfatternes behandling og forståelse av tradisjon

2.1 Spenningskapende handlingskurver i kongesagaene

All historieforskning er begrenset av, og muliggjort ved, bruken av kildekritiske prinsipper for å sikre at arbeidet blir gjennomført på et redelig og etterprøvbart vis. Forskningen som utføres innenfor temaet eldre norsk historie og vikingtid er derfor på lik linje med all annen historieforskning også underlagt denne typen kvalitetssikring, men selv om det kildekritiske grunnlaget er universelt anvendt, kommer resultatet av forskningen på eldre norsk historie til uttrykk på forskjellige måter. Her er det først og fremst snakk om ulikheter i det rent praktiske og metodiske. For eksempel har det ved flere anledninger blitt stilt kritiske spørsmål ved bruken av sagamaterialet, og om sagaene fra 1200-tallet i hele tatt kan brukes som historiske kilder til beretningskunnskap om 900-tallet, altså kunnskap om hendelsene sagaen beskriver.

Noe av bakgrunnen for disse kildekritiske utfordringene stammer fra at det aktuelle kilde-materialet ved flere tilfeller kan beskrives som både magre på fakta og samtidig svulne av sagaskrivernes egne årsaksforklaringer fra deres egen samtid. Dette gjør det i utgangspunktet mer utfordrende å sikre både kildens legitimitet og den mulige iboende historisk verdien. Realiteten blir at hvis man likevel anvender en metode som sier at sagaskriverne gjorde arbeidet etter beste evne og samvittighet, så må deres sagaer likevel anses som historisk litteratur med selvkonstruerte, spenningskapende handlingskurver og «[...] tradisjonsinnslag som er tatt med for å *underholde* eller fengsle tilhørerne.»⁸⁸ Slik oppsummerer historiker Lars Ivar Hansen ett av hovedpunktene fra historiker Halvdan Koht og folklorist Knut Liestøls sagametode. Dette vil i tillegg til sagametoder fra andre sentrale historikere som Weibull, Keyser, Munch, Krag, Bagge og Sigurðsson bli en sentral del av oppnøstingen av sagaenes mulige iboende historiske verdi, og drøftingen av de innholdsmessige og tematiske forskjellene mellom dem. Fremgangsmåtene deres, som fremstår som sagakritikkens historie, skal drøftes fra et mer metodisk ståsted i kapittel 3, med målsetninger om å undersøke hvilke metoder som er fortløpende anvendbare for å svare på min problemstilling.

⁸⁸ Lars Ivar Hansen, «Tilnærminger til sagaene som historiske kilder», red., Institutt for historie og religionsvitenskap (Universitetet i Tromsø - Norges Arktiske Universitet, 31.08.2015), Power Point s. 5.

For å gjøre det skal jeg i dette kapitlet først se på de spenningskapende handlingskurvene i sagaene, og drøfte hva de bidrar til med tanke på å fortelle den dynamiske historien om Håkon den gode Adalsteinsfostre. Denne undersøkelsen skal også avdekke de litterære grunntrekkene fra sagaen i forhold til det religiøse narrative. Bruken av et spenningskapende grep som litterært virkemiddel kan arte seg på flere måter i sagamaterialet, ved for eksempel en plutselig død, et overaskende sjøslag eller en brå og uventet endring i hvordan ens allierte anså hovedpersonen som lederskikkelse. Sagaene om Håkon den gode inneholder alle disse elementene, og resultatet er at historien blir spennende, og leseren blir underholdt. Det er rimelig å anta at denne underholdningsverdien var ett av sagaskriverens overordnede formål med tekstene de skrev. Dette litterære grepet arter seg noe annerledes i de fire store kongesagaene som drøftes i denne masteravhandlingen, og resultatet blir at selve historien om Håkon varierer ganske mye fra saga til saga. Den største røde tråden av spenningskapende elementer i disse sagaene er, etter min mening, den evige kampen mellom de kristne og de hedenske aktørene. Denne konflikten var roten til mange av problemene som oppsto for Håkon i løpet av hans regjeringsperiode, og denne dynamikken fungerer svært godt som et litterært spenningskapende virkemiddel.

2.1.1 Handlingskurver i *Heimskringla* og *Flatøybok*

Forfatterne bak sagaverkene *Flatøybok*, *Ågrip* og *Heimskringla* utnyttet denne muligheten. Ved å skape en arena for kulturell og sosial fremdrift, blir det økende konfliktbildet innad i samfunnet et objekt for underholdning. Dette virkemiddelet gjør at sagaen fremstår som en mye mer levende tekst. Dette er likevel ikke tilfelle i *Fagrskinna*, som fremstår som et mer nøkternt og nakent verk uten like bråe handlingskurver som de tre øvrige nevnte sagaene. Eksempelet som skal vises i dette kapitlet handler om hvordan sagaskriverne behandlet opptakten til slaget på Avaldsnes i 953/4. Grunnen til at jeg har valgt denne perioden er at de tverreligiøse utfordringene mellom de kristne og hedenske aktørene blir satt helt på spissen, og aktørene fra begge sider måtte velge samarbeid for å overleve den overhengende trusselen fra Eirikssønnene, og deres danske hær. Hendelsene som driver handlingen frem mot slaget på Avaldsnes fremstår ganske likt i både *Flatøybok* og *Heimskringla*, og derfor har jeg valgt å presentere dem sammen.

I den førstnevnte sagaen bygger historien seg opp fra at Håkon ble tvunget til å blote på juleveitsle⁸⁹ på Mære, samtidig som de hedenske høvdingene fra Trøndelag brente ned kirkene hans og drepte prestene som var der. Både *Flatøybok* og *Heimskringla* forteller at Håkon brukte den påfølgende vinteren til å planlegge et hevntokt mot trønderne og at «[...] straks det ble sommer dro han til seg folk, og det ordet gikk at han tenkte seg nordover med en hær mot trønderne.»⁹⁰ Prestedrapene omtales også i *Ågrip*⁹¹, men denne sagaen sier ingenting om Håkons planlagte hevntokt i kjølvannet av kirkebrenningen, kun at det gikk «[...] tyngre for honom [Håkon] enn fyrr.»⁹² Spenningskurven i *Flatøybok* og *Heimskringla* kommer til en midlertidig topp, og akkurat idet Håkon skulle utføre hevnaksjonen kom det et krigsbud sørfra om et dansk angrep mot Avaldsnes.⁹³ Sagaens dramatiske toppunkt blir dermed utsatt, og spenningen synker noen få hakk. I stedet for det lenge planlagte hevntoktet ble det sendt bud etter Sigurd Jarl, og de allierte høvdingene hans som Håkon hadde mønstret en hær for å angripe. Trønderne svarte velvillig på Håkons henvendelse, og slik startet det første slaget mellom Håkon og den danske hæren som var kontrollert av Eirikssønnene. Spenningen steg dermed mot nye høyder idet krigsårene (953/4 – 961) ble innledet på Avaldsnes.

Det er sannsynlig at assistansen fra de hedenske trønderne var nødvendig for kongens overlevelse, og Håkon, sammen med trønderne, vant slaget med god margin. Både *Flatøybok* og *Heimskringla* beskriver at det nettopp var de trønderne som hadde vært mest irritert over Håkons ambivalente forhold til bloting som hjelp ham, og *Flatøybok* legger til at siden den gang ble alle «[...] forlikte, etter overtalelser fra Sigurd Jarl.»⁹⁴ Dette kan være en indikator på at Håkon hadde forlatt, eller i det minste satt til side kristendommen. Det er rimelig å anta at denne ambiguiteten var like spennende for sagaskriverens opprinnelige publikum som det er for dagens lesere. Det må bemerkes at *Fagrskinna* og *Ågrip* ikke skriver ett eneste ord om hverken hevntoktet, trønderne som valgte å hjelpe kongen, eller det forliket de inngikk i etterkant. Disse spenningskurvene kan være nettopp det Koht og Liestøl ville kalt konstruerte elementer for underholdningens skyld. *Flatøybok* er den yngste teksten i denne sammenhengen, så ett av spørsmålene blir hvordan dens forfattere kunne ha mer detaljert informasjon enn de sagaene

⁸⁹ Veitsle (Norrønt «veizla») = gjestebud for kongen.

⁹⁰ *Flatøybok*, kap. 22.

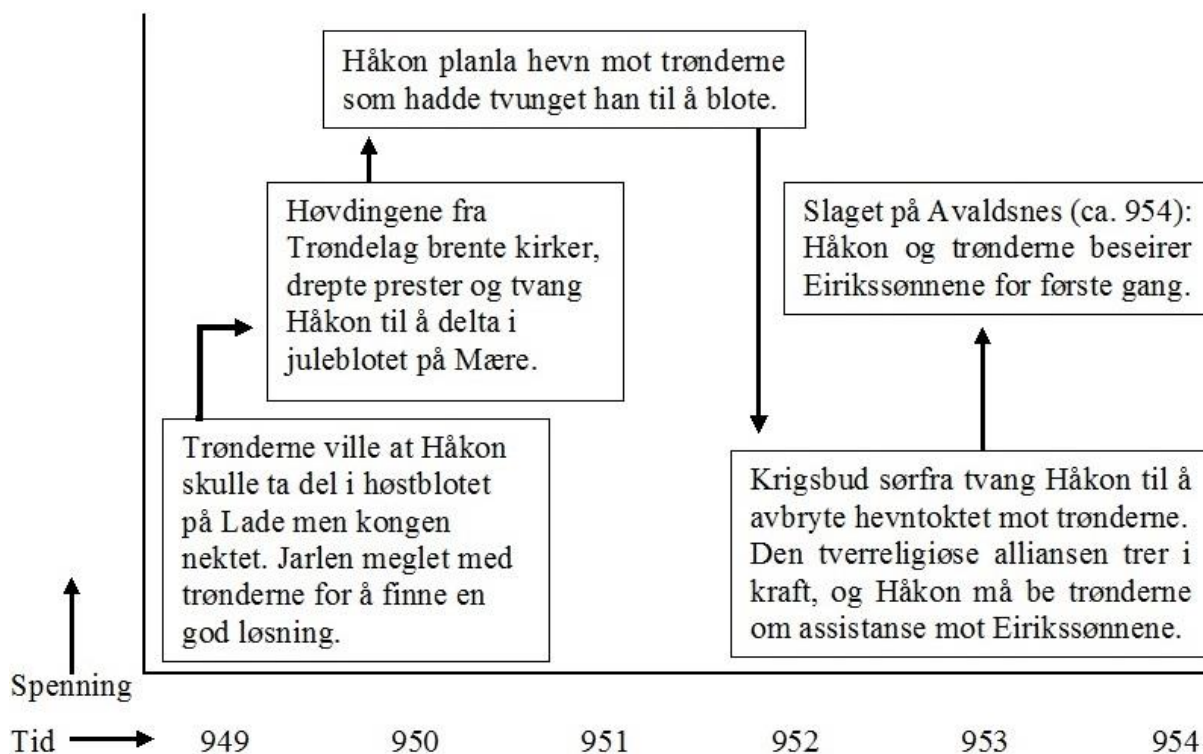
⁹¹ *Ågrip : ei liti norsk kongesoge : gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing*, 32, s. 23.

⁹² *Ibid.*, s. 25.

⁹³ *Flatøybok*, kap. 23.

⁹⁴ *Ibid.*

som ble skrevet nærmere i tid til 900-tallet. Dette er ikke nødvendigvis et stort problem for troverdigheten til *Flatøyboks* historiske innhold, da de andre sagaskriverne kan ha valgt å overse nettopp disse hendelsene på grunn av plassmangel på arkene de hadde til rådighet, sammen med en høyere prioritering av senere hendelser de anså som mer utslagsgivende for historien. I tillegg til denne forklaringen skal det senere i kapittelet vises en modell som forklarer hvordan den *mundtlige tradisjonen* sagaskriverne angivelig baserte seg på kan ha blitt videreført parallelt med nedskrivningen. Den yngre kilden, *Flatøybok* fra 1300-tallet kan derfor i teorien ha samme, eller til og med mer utfyllende informasjon enn for eksempel 1200-tallets *Fagrskinna*. Derfor er det vanskelig å bevise med stor sikkerhet at versjonen i *Heimskringla* og *Flatøybok* er et resultat av selvkonstruksjon og forutinntatte meninger, og at blant annet *Ågrips* magrere versjon av hendelsene er nærmere sannheten. Til tross for dette er det likevel rimelig å anta at både *Flatøybok* og *Heimskringla* er preget av folkediktningselementer som nettopp innlagte spenningskurver. Slik fremstår opptakten til Avaldsnes i disse sagaene:

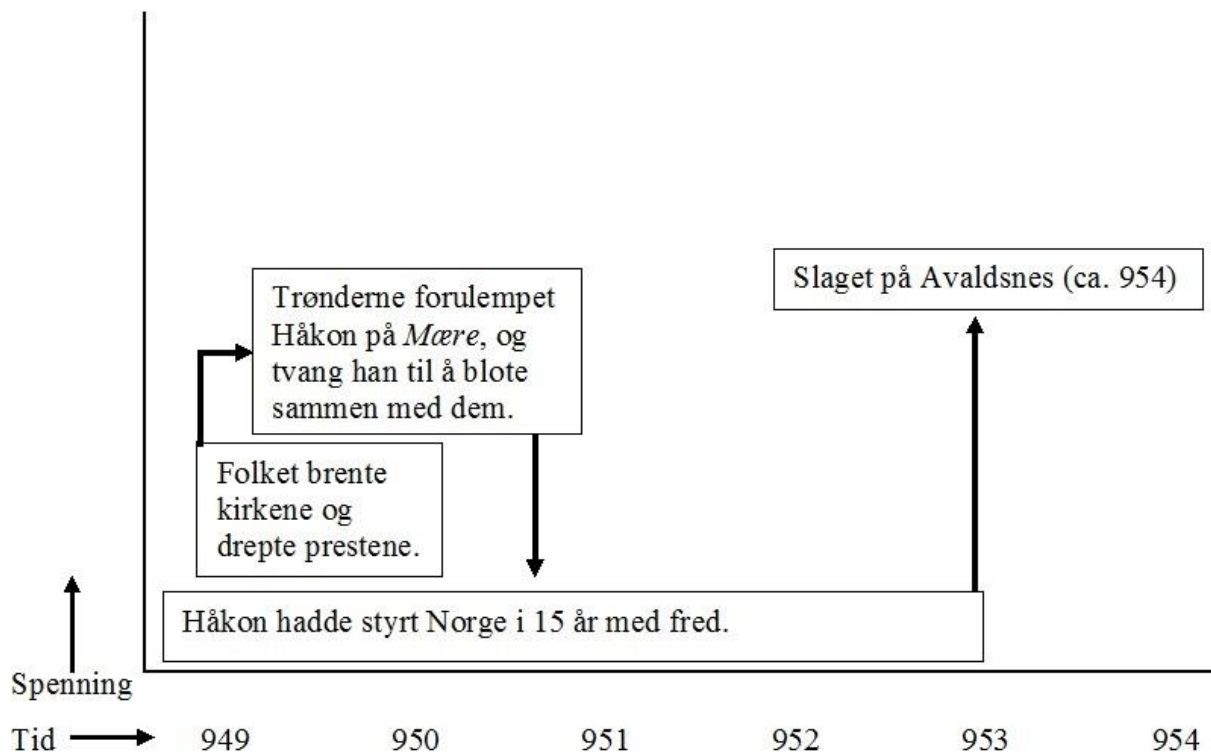

Figur 1 Spenningskurver i *Heimskringla* og *Flatøybok*

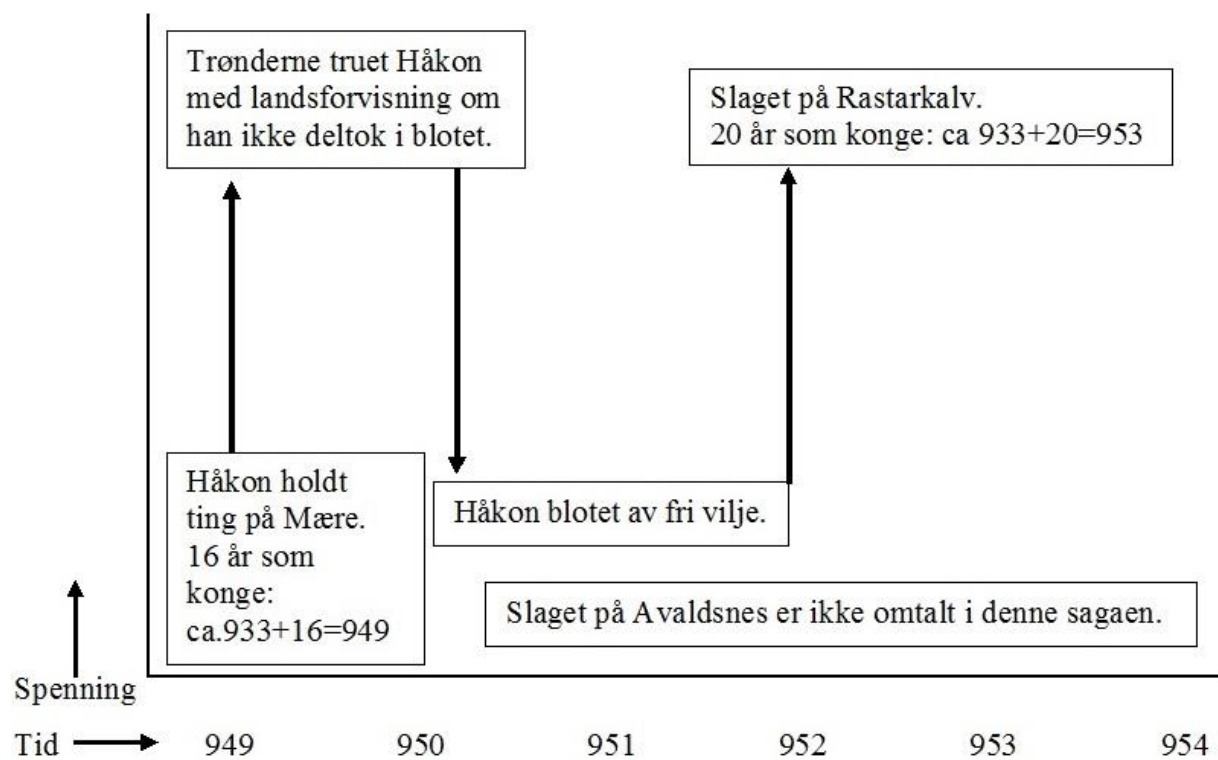
2.1.2 Handlingskurver i *Ágrip* og *Fagrskinna*

Slik det fremgår i Figur 1 blir den første spenningstoppen stoppet av et antisklimatisk brudd i fortellingen til fordel for beretningene om slaget på Avaldsnes. I motsetning til dette kan de som skrev *Fagrskinna* og *Ágrip* bevisst ha valgt å utelukke bruken av slike litterære virkemidler som de kanskje anså som overdrevet og urealistisk. En annen mulighet er at hendelsene kan ha virket uviktige for helheten av sagaverket deres, da det tross alt var mange viktige konger etter Håkon som hadde en diskutabelt større inngripen i utviklingen av det norske samfunnet. Vi kan derfor anslå at enkelthendelser som fremsto som kjedelige eller dagligdagse ble kuttet vekk, og resultatet ble en *renere* versjon som overså de tverreligiøse utfordringene slik de i stor grad fremstår i *Flatøybok*. Forfatterne bak *Fagrskinna* og *Ágrip* kan også ha hatt en formening om at denne fremstillingen satte kongen i et dårlig lys ved å fokusere på ubeslutsomhet og situasjonsbetinget kristendom. I *Heimskringla* er Håkon en sjeldent dynamisk karakter, som samtidig lar seg herse med, og i tillegg planlegger hevn først lenge etter hendelsene. De andre sagaskriverne kan ha ansett denne tankerekken som lite kongelig. Dette bygger på at sagaskriverne tydeligvis kun ønsket å skrive om de ytterliggående topp- og bunnpunktene i forholdet mellom kongen og jarlen. Det er sannsynlig at en eventuell normaltilstand ikke ble ansett for å være verdt omtale. Slik er det også med de manglende beskrivelsene av Håkons *hjemlige* liv med kone og barn, bortsett fra en kort, tidligere omtalt setning i *Ágrip*.⁹⁵ Til kontrast fra *Flatøybok* og *Heimskringla* kan derfor *Ágrip* og *Fagrskinnas* spenningskurve, eller manglende sådan, fremstilles på denne måten:

⁹⁵ *Ágrip/Ágrip af Nóregs konunga sögum*, 10, s. 9.

Figur 2 Spenningskurver i Ågrip

Figur 3 Spenningskurver i Fagrskinna

Ved å sette sagaene inn i slike spenningsmodeller blir det mer oversiktlig hvor forskjellig oppfatning hver enkelt sagaskriver hadde om hendelsene som omhandlet bloting, kirkebrenning, prestedrap, hevntokter og øvrige tegn på reaksjon mot kristningsprosessene. Ifølge *Fagrskinnas* oppbrutte narrativ skulle man derfor tro at Håkon overga sine kristne overbevisninger mye raskere, og på en mer *syndig* måte enn det blir fremstilt i *Ågrip*. I tillegg til dette er ikke hevntankene, og Håkons sinne over kirkebrenningen nevnt i hverken *Fagrskinna* eller *Ågrip*, og resultatet blir ikke bare at hendelsesforløpet blir tåkelagt, men at hele personligheten til kongen forvitres til det ukjente. Analysene som skal utføres og den endelige konklusjonen må derfor være betinget på at de hentes ut fra enten *Ågrip* og *Fagrskinna* eller *Heimskringla* og *Flatøybok*.

2.1.3 Kildekritikk og avgrensning

«Om historiefagets mål er å reise et bygg av forklaringer, trenger vi en grunnmur av trygge utsagn om hvorvidt noe var eller ikke var, om *hvem* som gjorde *hva*, *hvor*, *når*.»⁹⁶ Dette sitatet er hentet fra historiker Knut Kjeldstadli's innføringsbok i historiefaget, *Fortida er ikke hva den en gang var*, og fastholder at kildegranskingen som man utfører i de innledende fasene av et forskingsarbeid utgjør den viktige *grunnmuren* som setter betingelsene for hva man faktisk kan finne ut, eller bygge videre på, slik Kjeldstadli's metafor antyder. Videre skriver Kjeldstadli at det finnes fire vegger oppå denne grunnmuren som må holde like høy grad av integritet for at det metaforiske *huset* skal kunne stå oppreist. Jeg skal i korte trekk undersøke noen av disse veggene, og sette inn den tilhørende informasjonen som er gjeldende for denne avhandlingen. Det første punktet er å undersøke hvilke kilder man har til rådighet.⁹⁷ Dette spørsmålet har vi allerede et klart svar på, da det er selve sagamaterialet som er objektet for forskningen. Likevel er det ikke alt fra den nokså omfattende norrøne litteraturen som er gjeldende for avhandlingen, men kun kongesagaene som skriver om Norge på 900-tallet. Dette betyr igjen at *Heimskringla*, *Ågrip*, *Fagrskinna* og *Flatøybok* er de mest aktuelle kandidatene. Her er det langt på vei også svart på Kjeldstadli's andre spørsmål som handler om hva slags kilder som blir brukt.⁹⁸ Her har vi allerede avgjort at det er kongesagaene fra omkring 1200-tallet som er kildene, men dette spørsmålet trenger litt videre avklaring. Spørsmålet om *hva* noe er innebærer også at vi finner ut hvilke formål teksten hadde, hvilke forutsetninger de ble skrevet i, og andre relevante

⁹⁶ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget*, 2. utg. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), s. 169.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid., s. 170.

opplysninger eller begrensninger som kan legge føringer for hvordan vi kan bruke kilden. Poenget er ikke nødvendigvis å nedverdige kildens evne til å være kunnskapsbærende, men heller undersøke på en positivistisk måte hva man kan bruke den til. En sagatekst trenger ikke strengt tatt å ha veldig nøyaktig kunnskap om 900-tallet, hvis vi er mer interessert i å finne ut hvordan samfunnet på Island på 1200-tallet var.

Når det kommer til hva som var formålet med kilden vet vi med stor sikkerhet at sagaskriverne skrev for et norsk og islandsk publikum som vi kan anta ønsket å se sine gamle konger i et godt lys. Som det skal vises i kapittel 2 gjør dette at vi delvis kan klassifisere sagaene som spenningslitteratur, med tilhørende skjønnlitterære virkemidler, uten at dette nødvendigvis gjør litteraturen mindre verdifull som kilde i en studie av eldre norsk historie. Hvis man på forhånd er klar over dette, blir man mer bevisst på at de mest fantasifulle og episke delene av en saga kan være overdrevet simpelthen for å drive historien fremover gjennom en serie av spenningskurver som er med på å forsterke bilde av den norske kongen som modig, sterk og smart.

Snorres *Heimskringla* er et godt eksempel på dette og formålet med sagaene vises ganske tydelig i *Harald Hårfagres saga*, hvor forholdet mellom Hårfagre og den engelske kongen Adalstein beskrives som om den norske kongen har full kontroll over England når han ydmyker kongen med å lure ham til å oppfostre hans yngste sønn, Håkon.⁹⁹ Et eksempel på det motsatte er *Ågrip* og særlig *Fagrskinna* som nesten blir litt kjedelig og fargeløst i forhold. Det som kanskje er den største utfordringen oppstår når vi undersøker kildens relevans og troverdighet. Kjeldstadli fjerde vegg av kildekritikk stiller spørsmål til hva kilden kan brukes til, og er som vi skal se den problemstillingen som sagakritikken strever mest med.¹⁰⁰ Hvis man kun bruker sagaskriverens egne årsaksforklaringer kan det resultere i ganske unøyaktige konklusjoner, men sagaen kan på en indirekte måte være en viktig kilde til kunnskap om det norrøne samfunnet i et mer helhetlig perspektiv.

2.2 Levnings- og beretningskunnskap

På grunn av de narratologiske uoverensstemmelsene mellom de forskjellige kongesagaene, og andre kildekritiske faktorer, er det er i dag stor uenighet blant de mest sentrale middelalderhistorikerne om hvorvidt man likevel kan trekke ut en historisk nøyaktig *kjerne* blant dette

⁹⁹ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 72-73.

¹⁰⁰ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget*, s. 170.

tilsynelatende upålitelige kildematerialet. Dette utgjør en av de mer sentrale problemstillingene som drøftes i denne avhandlingen, men det er minst like sentralt å anse kildematerialet i et *levningsperspektiv* slik det blir gjort ovenfor. Med et slikt perspektiv vil man være opptatt av sagaskriverne selv, og dermed deres islandske samfunns innflytelse på historiens narrativ. Temaer som kristningsforsøk og tverreligiøsitet må derfor bli sett i lys av sagaskrivernes egne religiøse overbevisninger, som det er rimelig å anta var sterkt påvirket av kristendommen som regjerte i deres samtid. På 1200-tallet hadde både Island og Norge blitt kristnet, men det er nærliggende å tro at sentrale aspekter ved det hedenske samfunnet på 900-tallet likevel var en lettfattelig og naturlig del av manns minne 300 år etter, uten at dette nødvendigvis innebar detaljert hendelseskunnskap. Utover dette er det med enda større sikkerhet at særlig de høytstående borgere som sagaskriverne var, hadde nær kunnskap om samfunnsbildet i det norrøne samfunnet. Vi vet for eksempel at Snorre vokste opp på et lekmannssenter som ble grunnlagt av *presten* Sæmundr Sigfússon (1056–1133), og at kunnskapen om det norrøne samfunnet, og religionen ble videreført her.¹⁰¹ Dette synes å styrke min antagelse om at sagaskriverne selv hadde grunnlag for å både forstå og skrive om det norrøne samfunnet ett par hundre år før sin egen tid. Med dette som utgangspunkt vil jeg derfor «renske opp», som Koht skrev, for å komme nærmere en mer nøyaktig beretningskunnskap om selve perioden, og drøfte hvordan de sosiale og kulturelle reformene på 900-tallet faktisk fremstod for det samfunnet det gjaldt, også utover de årsaksforklaringene som sagaskriverne la til for sine lesere på 1200-tallet.

2.3 Den polariserte sagapendelen – introduksjon til sagakritikken

Metodene som blir brukt i forskningen på denne perioden er som nevnt svært polariserte, og kan gjerne illustreres som en *pendel* som svinger frem og tilbake mellom to uforenlige og ytterliggående standpunkt. Denne metaforen beskriver slett ikke en harmonisk svingning. På den ene siden av skalaen fins historikere som varierer i kilde synet sitt fra å blankt nekte å tro at sagamaterialet har en historisk korrekt *kjerne*, eller også mener at det godt kan finnes en historisk kjerne, men at den er metodisk umulig å få tak i det; disse historikerne, hvor jeg regner Halvdan Koht som mest fremtredende i Norge, har fremsatt påstander om at sagaene inneholder mange usannheter, tendensiøse elementer, og ødeleggende anakronismer. På den andre siden av skalaen finner vi de historikerne som ikke utsetter kildematerialet for de samme rigide og strenge retningslinjene: Disse historikerne setter mer lit til integriteten av de *mundlig overleverte*

¹⁰¹ «Litterære kilder og kildekritikk», <http://www.norron-mytologi.info/diverse/kilder.htm>.

kildene enn andre historikere, og mener sagaene er innholdsrike på historisk kunnskap da islendingene selv anså selve *fortellerkunsten* i gjenfortelling som en nøyaktig og viktig del av samfunnet. Pendelen svinger altså mellom disse ytterliggående standpunktene, og mitt metodiske utgangspunkt, til tross for den åpenbare uoverensstemmelsen, er at vi kan bruke elementer fra begge sider av skalaen; i det neste kapitlet skal jeg vise hvordan og hvorfor.

Kapittel 3 Tilnærming til sagakritikkens historie

«(E)in lyt hugse kor reint yvervaksen med segner den elste historia vår er; ein er nøydd til å reinske dugelig opp, um ein vil vinne fritt innsyn.»

—Halvdan Koht¹⁰²

3.1 Kildekritiske hensyn for de islandske kongesagaene

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på hvordan den historiske sagakritikken har utviklet seg gjennom de siste århundrene, hvilke aktører som har vært utslagsgivende for metodenes utvikling, og hvordan sagakritikken fremstår i dag. Det er viktig for denne avhandlingen å belyse de kildekritiske prinsippene som alltid ligger til grunn i all historieforskning, og hvilke spørsmål som kan bygges ut fra dette fundamentet. Det legges til grunn at man må være like bevisst hva angår både sagamaterialets *muligheter* som dets *begrensinger*. Kildekritikken som trengs for å få kunnskap om eldre norsk historie er ett såpass egenartet og skiftende felt at det gjerne bare blir omtalt under samlebetegnelse *sagakritikk*. Grunnen til det er at det aller meste av det skriftlige kildematerialet som er tilgjengelig om 900-tallets Norge finnes i *kongesagaene*.¹⁰³ Kildene som blir brukt i denne avhandlingen er derfor sterkt begrenset til disse tekstene, med et naturlig fokus på de relativt korte delene som ble skrevet om Håkons liv og regjeringsperiode (918–961). Disse sagaene finnes som tidligere vist i mange varianter, med ulik fremtoning og tolkning, fra forskjellige tidsperioder og minst fem forfattere med opphav i henholdsvis Island, Norge og England. På en måte styrker dette mangfoldet muligheten for å arbeide kildekritisk, siden hver og én av disse sagaene drøftes både enkeltstående og sammen med de andre for å *sammenligne* beretningene. Målet med dette er å komme nærmere en faktisk historisk kjerne som kan legge grunnlaget for å svare på avhandlingens problemstilling.

I forrige kapittel ble det derfor brukt kontrastorientert komparasjon som metode for å rendyrke ulike kausale slutninger. Denne metoden kan igangsette prosessen med å finne forskjeller i måten sagaskriverne og de senere historikerne skrev om Håkon den gode på. Metoden komparasjon kan også innebære å stilisere ulike trekk ved samfunnets utvikling som for

¹⁰² Sverrir Jakobson, «Erindringer og en mæktig Personlighed», i *Den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekritisk perspektiv*, red. (Historisk tidsskrift: Universitetsforlaget, 2002), s. 213.

¹⁰³ Fra slutten av 1100-tallet med *Ågrip*, 1200-tallet med *Heimskringla* og *Fagrskinna*, og frem til så sent som 1300-tallet med *Flatøybok* som de fremste og best kjente sagaene fra sin tid.

eksempel blotshandlinger, de øvrige tverreligiøse utfordringene og det endelige samarbeidet slik det fremgår i både kapittel 1 og 2. En annen måte å gjøre dette på dette er å undersøke i hvor stor grad sagaskriverne beskriver Håkons regjeringstid som mest influert av synkretisme eller akkulturasjon.¹⁰⁴ I tillegg til disse metodene er det fruktbart å anvende teorier om kulturell overføring som supplement til de øvrige nevnte. Dette innebærer blant annet at man *kontekstualiserer* de forskjellene man finner i sagamaterialet.

Ett problem man gjerne støter på i sagaforskningen er, som tidligere vist, at sagamaterialets troverdighet har vært utfordret gjennom flere århundrer og at det på langt nær er enighet i det internasjonale forskningsmiljøet om hvilke elementer som faktisk kan anses som kilder til kunnskap man kan sette lit til om eldre norsk historie. For å finne en fruktbar tilnærming til bruk i denne avhandlingen skal jeg i siste del av kapitlet presentere historien til den opphetede metoddebatten som fortløpende har formet fagfeltet. Helt innledningsvis kan det anføres at de mer seriøse aktørene i denne debatten viser en fruktbar kildekritisk holdning til kildematerialet slik det fremstår, og er dugelig klar over at sagaene inneholder massevis av fabellignende overdrivelser, rene konstruksjoner og spenningskapende litterære virkemidler for å appellere til det norske og islandske publikumet. Denne typen *panegyrikk* var et virkemiddel for å «[...] vekke medborgernes begeistring og henførelse [og] respondere positivt på de bestemte roller eller situasjoner som dikteren skildrer.»¹⁰⁵ Dette betyr ikke nødvendigvis at sagaene er blottet for en historisk utdragbar kjerne, men det er viktig at man gjør som Koht sier, å renske *dugelig* opp. Før de sentrale historikerne i denne debatten blir introdusert er det viktig å ha en oversikt over hovedtemaene de faktisk er uenige om.

3.1.1 Fra tradisjonell muntlig gjenfortelling til nedskrivning og tolkning

Den første sagakritiske utfordringen oppstår når vi betrakter det store tidsspennet mellom de faktiske hendelsene, den vedvarende muntlige gjenfortellingen i flere hundre år frem til selve nedskrivningen, som igjen baserte seg på disse muntlige tradisjonene. *Heimskringla* og *Fagrskinna* ble skrevet omtrent samtidig, på 1220-tallet, altså over 300 år etter Adalsteinsfostres omtrentlige fødselsår, 918. Hvor mye informasjon har gått tapt i løpet av den tiden, og hva har

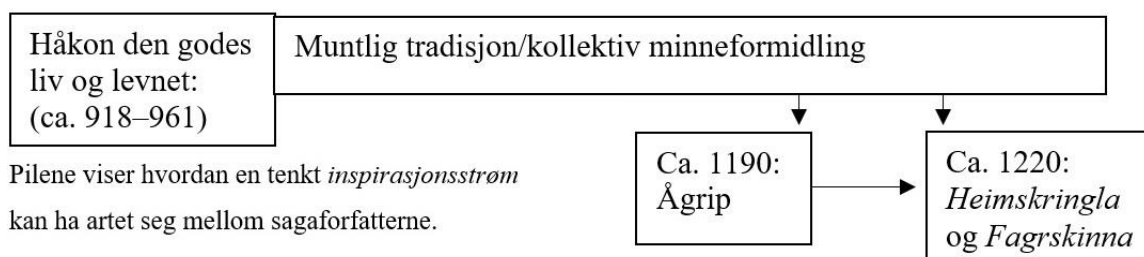
¹⁰⁴ Synkretisme (religionsblanding) og akkulturasjon (kulturell tilpassing). Gro Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn* (Oslo: Pax, 2005), s. 433.

¹⁰⁵ Liv Bliksrud, *Nordmænd ere Kongen troe – panegyrikk i Norske Selskab*, vol. nr. 15, 1700-tallet : artikler om språk, litteratur, musikk og estetikk (Bergen: Program for kulturstudier, Norges forskningsråd Høyskoleforl., 2000), s. 28.

eventuelt blitt justert for lesbarhet? *Flatøybok* er som forklart i delkapittel 1.1.2 skrevet i 1387, altså hele 469 år etter fødselsåret til kongen. Hvordan kan denne versjonen av sagaen være mer detaljert? *Ågrip* ble skrevet på slutten av omkring 1190,¹⁰⁶ noe som gjør at spennet mellom fødselsåret og nedskrivning blir nedkortet til omtrent 272 år, men denne sagaen er paradoksalt nok mye mindre detaljrik om begivenhetene enn det *Heimskringla* og *Flatøybok* påberoper seg kunnskap om. Dette kan tyde på at disse mer utbroderte kildene har brukt *Ågrip*, og i tillegg vært «kreative» med å fylle ut det de mente var tomrom i handlingen. Eksempler på måter de kan ha gjort dette på strekker seg fra unøyaktighet og aktive overdrivelser, til rent usanne konstruksjoner slik mange historikere mener Håkons far, Harald Hårfagre er. Hvordan kunne sagaskriverne forsikre seg om at den muntlige tradisjonen hadde bevart historiske fakta gjennom hundrevis av gjenfortellinger som inkluderte mulige endringer for å skape spenningspunkter, og overdrevne eller usanne påstander for å dikte om heltedådene til forfedrene sine?

På den andre siden av skalaen kan man argumentere for at det er viktig å ikke nedvurdere viktigheten og nøyaktigheten av det som kan kalles den muntlige islandske *tradisjon*. Hvis vi antar at denne tradisjonen var en viktig del av samfunnet kan det tenkes at islenderne gjenfortalte historiene de hadde hørt med rimelig stor nøyaktighet. Dette fenomenet kan også kalles en *kollektiv minneforvaltning*: Dette innebærer at den muntlige tradisjonen fortsatte parallelt med, og videre forbi det som faktisk ble nedskrevet på 1200-tallet. *Ågrip* kan også ha vært et bestillingsverk hvor kjøperen hadde begrensede midler til å få lagd et såpass stort verk som *Heimskringla* og *Flatøybok*. Det skal ikke undervurderes hvor dyrt pergament faktisk var på 1100-tallet. Slik muliggjøres hypotesen min om at de senere kildene gjerne kunne ha mer utdypende informasjon enn de tidligere sagaene selv om forfatteren var mer *tidsnær* selve hendelsen de skrev om. Det neste spørsmålet blir da hvor pålitelig denne muntlige tradisjonen faktisk var. Dette islandske fenomenet kan beskrives med en modell:

¹⁰⁶ «Ågrip», (2009), <https://snl.no/Ågrip>.

Figur 4 Fra muntlig overføring til nedskrivning

3.1.2 Kritikk og motkritikk av muntlig overleveringsteori

I artikkelen «När sägen og dikt sopast bort ...» Den weibullske kildekritikken etter 100 år¹⁰⁷ skriver Sverre Bagge at historiker Klaus Johan Myrvoll har kritisert norske historikere for å ha «manglende forståelse av [skaldekvadenes] egenart [og] for å tolke dem ut fra den prosaen de er overlevert i»¹⁰⁸ Jeg er enig med ham i at feiltolking av sagamaterialet, og særlig skaldekvadene representerer en potensiell fallgrube som kan lede til dårlige tolkninger av kvadene, som spesielt Snorre bruker for å fortelle historien. Det finnes likevel potensialet i en slik type tolkning da krønikerne antageligvis var bedre rustet til å tolke kvad fra 900-tallet enn mange historikere er i dag. Snorre blir derfor en tolk for leserne, og ved å *kontekstualisere* kvadenes lyrikk og iboende mening blir historien mer lesbar. I denne avhandlingen er jeg mer fokusert på sagaskrivernes faktiske *behandling* av den muntlige tradisjonen, så en tolking av kvadene ut fra prosaen den er overlevert i anses som vital. Fallgruvene ligger selvsagt til rette for å falle for sagaskrivernes individualitet, men dette påvirker ikke levningsskilden negativt.

Weibull mente at siden «tilleggene og endringene i de senere kildene kunne forklares som bearbeidelser av den opprinnelige historien [var det ikke] nødvendig å regne med en uavhengig muntlig tradisjon.»¹⁰⁹ Dette var med hensyn til hans egen analyse av slaget ved Svolder, hvor de eldste kildene skildrer et mye mindre *dramatisk* slag enn de yngre – eller som Weibull kunne ha sagt: *bearbeidede* – kildene. Slike argumenter kan vi også dra inn i sagaen om Håkon den gode, da spesielt de tverreligiøse utfordringene hva angår bloting blir fremmedgjort i 1300-tallskilden *Flatøybok*, og ikke fokusert på i like stor grad i for eksempel den mer *hverdagslige*

¹⁰⁷ Sverre Bagge, «"När sägen og dikt sopast bort ..." Den weibullske kildekritikken etter 100 år», *Historisk Tidsskrift* bind 93, nr. 4 (2014).

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 583.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 568.

Ågrip. Denne *tradisjonskritikken*¹¹⁰ baseres altså på at en *bearbeidelse* av det opprinnelige er kontrafaktisk og resulterer i unøyaktig fagmetode. Det kontrafaktiske trenger likevel ikke å være negativt hvis leseren ikke evner å forstå eventuelle utdaterte referanser fra veldig gammel lyrikk. En historielærer kan for eksempel lære elevene sine om andre verdenskrig ved å intervju noen som har overlevd Bosniakrigen. Dette *levende* bildet av krigshendelsene kan hjelpe elevene til å nettopp kontekstualisere materialet, og derfor forstå andre verdenskrig ut fra deres førstehåndsberetninger om Bosnia. På samme måte kunne Snorre *forstå* 900-tallet, og hans årsaksforklaringer, til tross for at helhetssynet i utgangspunktet var mer skikket enn Håvamål ville vært alene. Snorre kan derfor være et talerør for skalden, som i blindhet for egen samtidsprosess mangler det brede synet tidsavstand fra hendelsene kan skjenke. Myrvolls poeng er likevel legitimt hvis kvad som for eksempel *Håvamål* blir plassert langt utenfor sin opprinnelige mening og kontekst, eller innholdet ofres for sagaskriverens egne påvirkede og feilsiterte innfall. Koht kritiserte gjerne «sagaenes enkeltopplysninger [men ble senere] under innflytelse av Liestøl, langt i retning å akseptere muntlig overlevering som grunnlag for sagaene»¹¹¹

3.2 Gjenopplagelsen av den norrøne litteraturen

Sagaenes troverdighet og bruksområde har vært, og er fortsatt et heftig debattert tema som har utviklet seg mye siden den norrøne litteraturen ble gjenopplaget for ca. 500 år siden. I Knut Helles artikkel «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken»¹¹² fra 2001, heretter referert til som «Hovedlinjer», blir det presentert en kronologisk innføring i hvordan denne typen kildekritikk har utviklet seg fra friprosateori, via den weibulanske metoden og koht-liestølsk metode til den moderne sagakritikken. Det er verdt å merke seg at utviklingen i sagakritikken ikke betyr at metodene nødvendigvis har blitt lineært økende pålitelige, men i dette kapitlet presenterer jeg likevel den kronologiske utviklingen i et forsøk på å finne nye aktuelle metoder som kan anvendes i denne avhandlingen og den øvrige debatten. I tillegg til «Hovedlinjer» skal jeg også bruke en nyere artikkel fra Helle, «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?»¹¹³ Her blir det i tillegg redegjort for den historisk-antropologiske tilnærmingen til sagamaterialet. Sagakritikken som drøftes i dette kapitlet danner grunnlaget for mye av det kildekritiske arbeidet som blir brukt senere. I «Hovedlinjer» sier Helle at det er

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., s. 570.

¹¹² Knut Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», (2001).

¹¹³ «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?», *Collegium Mediaevale* 24(2011).

«bred [...] enighet om at alle sagaverker har kildeverdi som levninger fra sin egen tid.»¹¹⁴ Helle refererer til historiker Nordal når han plasserer Håkon den godes saga i en kategori som blir kalt «fortidssagaer», som omfatter den norrøne litteraturen som beskriver hendelser fra omlag 850–1100.¹¹⁵ Denne typen saga skiller seg fra de «sagnaktige [...] oldtidssagaene» i den forstand at de ikke er gjennomsyret med urealistiske og eventyrlige trekk.¹¹⁶ Dette betyr med andre ord at utgangspunktet til å finne en historisk kjerne fortsatt er realistisk.

3.2.1 Friprosa- og bokprosalæren – Keyser & Munch

Sagakritikkens historie startet på midten av 1700-tallet, da en håndfull tyske historikere begynte å skrive om sine betenknninger og tvil ved visse elementer i sagalitteraturen. De *fantastiske* skjønnlitterære trekkene i sagaene gjorde at historikerne Schlöser og Rühs blankt avfeide hele sjangeren som oppdiktet. Først hundre år senere er de første norske historikerne Rudolf Keyser (1803–1864)¹¹⁷ og P.A Munch (1810–1863)¹¹⁸ på banen med å melde sin deltagelse i diskusjonen. Keyseres hovedpoeng var at sagaene hadde overlevd gjennom «[...] muntlig tradisjon før den ble nedskrevet»¹¹⁹ Troen på at sagamaterialet hadde overlevd intakt gjennom muntlig tradisjon, eller kollektiv minneforvaltning blir omtalt som «friprosalæren» av Helle i «Hovedlinjer». Motstykket til denne *skolen* kalles «bokprosalæren», og baserer seg på at sagaskriverne sto friere fra den muntlige tradisjonen, hvis den i hele tatt eksisterte, og tok seg derfor store kunstneriske friheter.¹²⁰ Sagaens integritet som kilde til historisk kunnskap blir derfor svekket hvis man anser bokprosalæren som en plausibel tilnærming. Keyser og Munch var også tilhengere av å dele inn den norrøne litteraturen i flere sjangre som varierte i historisk nøyaktighet, men de sagaene som i utgangspunktet virket usannsynlige «[...] kunne [likevel] inneholde en ekte historisk kjerne som det var mulig å avdekke gjennom en renselsesprosess der uhistoriske trekk ble skallet av.»¹²¹ Keyser og Munchs syn på sagarensing varierte utover 1800-tallet, men hovedtanken var alltid den samme. I følge «Hovedlinjer» er det neste store navnet i rekken av historikere som har utviklet dette feltet, Gustav Storm (1845–1903).¹²²

¹¹⁴ «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 14.

¹¹⁵ Ibid., s. 15.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Odd Arvid Storsveen, «Rudolf Keyser», (2009), https://nbl.snl.no/Rudolf_Keyser.

¹¹⁸ Dahl, «P. A. Munch».

¹¹⁹ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 17.

¹²⁰ Ibid., s. 25.

¹²¹ Ibid., s. 17.

¹²² Ottar Dahl, «Gustav Storm», (2009), https://nbl.snl.no/Gustav_Storm.

Ifølge Helles artikkel, var også Storms arbeid preget av tradisjonsrensende tendenser i den forstand at han jobbet med å sile ut det uhistoriske materialet, fra den troverdige kjernen i sagaene. Storm gjorde dette i enda større grad enn både Keyser og Munch, og blottla kanskje derfor en større kritisk sans enn sine forgjengere. Helle sier likevel at Storm var «forholdsvis moderat [og trodde] på sagatradisjonen i den grad det ikke var spesiell grunn til å tvile på den [...]».¹²³

3.2.2 Fra det radikale weibulske- til den koht-liestølske sagatilnærming

Ved inngangen av 1900-tallet ble 1800-tallets kritiske røst videreutviklet i retning av en «[...] radikaliserings av de kritiske grunnholdninger».¹²⁴ I følge Helle var dette et forsøk på revurdere alle teoriene som tidligere hadde blitt brukt, og heller fastsette ett system med strenge retningslinjer. Den svenske historikeren Lauritz Weibull (1873–1960)¹²⁵ var en pionér på dette feltet, og satte en ny merkelapp på kongesagaene: historiske romaner.¹²⁶ Weibull benyttet også en slags renselsesprosess for å avdekke usannheter. Her er det spesielt fokusert på at skaldedikningen må fjernes for å finne den historiske kjernen i materialet. Lars Ivar Hansen omtaler Weibull som den «mest ytterliggående» av sagahistorikerne, og parallelt med den weibulanske metoden var den norske historikeren Edvard Bull den eldre (1914–1986)¹²⁷ ifølge Hansen «mest radikal på norsk side [...]».¹²⁸ Bull mente at det var umulig «[...] å skrive en sammenhengende norgeshistorie fra 800- til 1100-tallet på grunnlag av kongesagatradisjonen.»¹²⁹ Halvdan Koht (1873–1965)¹³⁰ var også en viktig pionér på dette feltet, men var ikke like radikal i sin kritikk av sagaene som Weibull og Bull hadde vært. Koht var av den oppfatning at sagaskriverne var påvirket av sin egen samtid, og hvis man kunne identifisere hvilke faktorer som påvirket dem, kunne man hente ut mange av de historiske sannhetene som lå i sagaene.¹³¹ Denne overbevisningen går frem av Kohts artikkel «Sagaenes opfatning av vår gamle historie».¹³² Koht mente likevel at det var svært vanskelig å hente ut den historiske kjernen rent metodisk, da sagaene ifølge ham var «[...] tendensiøse og betraktet fortiden fra et 1200-

¹²³ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 18.

¹²⁴ Ibid., s. 19.

¹²⁵ «Lauritz Weibull», (2009), https://snl.no/Lauritz_Weibull.

¹²⁶ «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 19.

¹²⁷ Tor Ragnar Weidling, «Edvard, D.E. Bull», (2009), https://snl.no/Edvard_Bull.

¹²⁸ Hansen, «Tilnærming til sagaene som historiske kilder», powerpoint s. 3.

¹²⁹ Helle, «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?», s. 55.

¹³⁰ Åsmund Svendsen, «Halvdan Koht», (2009), https://nbl.snl.no/Halvdan_Koht.

¹³¹ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 20–21.

¹³² Halvdan Koht, «Sagaens opfatning av vår gamle historie», *Norsk middelalder* (1967).

tallsperspektiv.»¹³³ Samtidspåvirkning, sagaskriverne egne oppfatninger og deres årsaksforklaringer er en stor del av drøftingen i denne avhandlingen, da problemstillingen søker å finne ut nettopp hvordan sagaskriverne selv opplevde og behandlet de religiøse uttrykkene i sagaene de skrev. Helle forklarer Kohts teori slik: «Sagaskriverne [oppfattet] eldre historie ut fra sin egen tids og sin egen strids synspunkter, slik at det [...] var mulig å gruppere dem etter deres partistilling eller historiske filosofi [...]».¹³⁴

Videre i utviklingen av sagakritikken har også folkloristen Knut Liestøl (1881–1952),¹³⁵ en «optimistisk kritiker [...]»,¹³⁶ som sammen med innflytelsen fra Koht, lagt grunnlaget for det vi i dag kaller den koht-liestølske sagametoden; dette er ikke en fastsatt metode, men heller en et sammendrag av Koht og Liestøls historiske grunnsyn. Til denne avhandlingen har jeg valgt ut tre hovedpunkter fra denne metodikken som jeg mener er svært anvendbare: For det **første** mente Liestøl at det er all grunn til å stole på sagaens budskap med mindre det ikke var grunnlag for å si noe annet,¹³⁷ men at man også må lete «[...] etter de *tørre, nakne fakta* [...]»¹³⁸ som er å foretrekke over sagaskriverne egne tolkninger. Et godt eksempel på hvor dette punktet er viktig og bør anvendes, er i sagaverket *Fagrskinna*. Her hevder forfatteren at «Eyvind Skreya¹³⁹ hånte nordmennesenes mot [...]».¹⁴⁰ Påfølgende ordveksling mellom Skreya og kongen er gjengitt detaljert i sagaen, og i tillegg til at Skreya blir kløyvd i to, tegner narrativet et bilde av en dansk overivrig viking, og en snarrådig og sterk norsk konge, både verbalt sett og krigersk. I denne sammenhengen vil de tørre, nakne faktaene være selve slaget, og det faktum at det faktisk fant sted på Fitjar. Selve ordvekslingen kan vi derimot ikke sette like mye lit til. Dette støttes opp med det **andre** punktet om at «[...] dialoger og taler som inneholder sagaskriverens forklaring på begivenhetene, kan trygt skjæres bort».¹⁴¹ For det **tredje** må man ifølge den koht-liestølske metoden også «være på vakt mot [...] samtidsprojeksjon, ... [eller] påvirkning fra samtidens materielle og åndelige kultur [...] også kjent som] anakronismer.»¹⁴² Dette kjenner vi igjen fra Kohts syn på å bruke sagaen som levning til kunnskap om sagaskriverne egen

¹³³ Krag, *Norges historie fram til 1319*, s. 214.

¹³⁴ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 20.

¹³⁵ Ørnulf Hodle, «Knut Liestøl», red. (Norsk biografisk leksikon, 2009).

¹³⁶ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 21.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid., s. 23.

¹³⁹ Eyvind Skreya var en kriger på Eirikssønnenes side i slaget på Fitjar 961.

¹⁴⁰ *Fagrskinna*, s. 62.

¹⁴¹ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 24.

¹⁴² Ibid., s. 23.

samtid. Forskjellen her er at det som i utgangspunktet er brukbart som levning, blir likeverdig som beretning hvis man evner å være observant på den projeksjonen sagaskriverne fremstiller. Med andre ord kan man si at den koht-liestølsk metoden ikke bare rensker ut det uhistoriske, men vektlegger også «[...] å begrunne positivt hva som er å stole på [og] søke de pålitelige historiske elementer i fortidssagaene som muntlig tradisjon kan tenkes å ha tatt vare på fra opphavet»¹⁴³ Denne sagametodikken er derfor ulik fra Keyser og Munchs ideer i den forstand at de heller søkte etter usannheter, mens den koht-liestølske måten er å søke etter sannheter. En foreløpig oppsummering viser at trenden i den historiske sagametodikken gikk fra deduksjon (rensing) til induksjon, eller positiv søken etter historisk fakta.

3.3 Moderne sagametode – Krag, Bagge og Sigurðsson

Mot slutten av 1900-tallet og utover 2000-tallet er det spesielt to norske middelalderhistorikere som står sentralt i brytningspunktet for en modernisering av sagametodikken. Det første navnet jeg vil presentere her er historikeren Claus Krag og læreboken hans *Norges historie fram til 1319*.¹⁴⁴ Krag bruker omtrent halvparten av denne boken til perspektiver og problemer som oppstår rundt det delvis tvilsomme kildematerialet. Dette gjelder særlig problemene vedrørende opphavet til Hårfagre-ætta, selve konseptet rikssamling og hvordan det kan være mulig at de kildene som er mest tidsnær hendelsene nesten ikke har informasjon om Hårfagre, men at Snorre i den nyere *Heimskringla* utgir seg for å ha masse informasjon om denne kongen.¹⁴⁵ I følge Helle er dette en videreføring av Kohts forskingsarbeid som også undergraver legitimiteten til Snorres såkalte *helhetssyn*.¹⁴⁶ Dette helhetssynet er en tilnærming til eldre norsk historie som baseres på å bygge opp en klar og ubrutt, strukturert rekke av norsk kontinuitet og innflytelse i kongerekken. Det andre navnet jeg vil nevne i denne sammenheng er Sverre Bagge, og hans bok *From Viking Stronghold to Christian Kingdom*.¹⁴⁷ Bagge er i likhet med Krag kritisk til Snorres detaljkunnskap om hendelsene på 900-tallet, og i likhet med historikere før han anser han levningaspektet ved *Heimskringla* som mer fruktbart enn beretningsaspektet. Bagge er likevel ikke fremmed for at sagaskriverne «[...] kunne ta vare på bilde av et fortidig samfunn som [...] hadde vært annerledes enn det de selv levde i.»¹⁴⁸

¹⁴³ Ibid., s. 24.

¹⁴⁴ Krag, *Norges historie fram til 1319*.

¹⁴⁵ Ibid., s. 214-15.

¹⁴⁶ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 29.

¹⁴⁷ Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom : State Formation in Norway, c. 900-1350*, From Viking Stronghold to Christian Kingdom (Museum Tusulanum Press, 2010).

¹⁴⁸ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 35.

I følge Bagge selv er den antropologiske metoden godt anvendelig i slik forskning, og blir brukt i hans analyse av borgerkrigstiden og samfunnsbildet i *Heimskringla*.¹⁴⁹ Dette synet ble ifølge Helle, først utforsket av historikeren Jón Viðar Sigurðsson. Dette kommer godt frem i biografien hans om Adalsteinsfostre: *Sagakongene: Håkon den gode*.¹⁵⁰ Sigurðssons bok vier flere av kapitlene til å drøfte kildematerialet for å skildre det norrøne samfunnet på 900-tallet, noe som reflekterer hans syn på at man kan «[...] stole på det alminnelige bildet sagaene gir av grunntrekk i sagatidens samfunn [...]»¹⁵¹ Sammen med den koht-liestølske ideen om kalde, nakne fakta, er sagamaterialets kildeverdi dermed godt på vei til å kunne overleve en systematisk gransking. En av de nyeste fremgangsmåtene, den historisk-antropologiske tilnærmingen kan brukes til å svare på problemstillinger som omhandler «[...] allmenne politiske, sosiale og kulturelle mønstre og mekanismer [...]»¹⁵². Her må man også forsøke å «skille ut det historiske innholdet fra diktning og anakronismer.»¹⁵³ En av pionérene for denne tilnærmelsen var Aaron Gurevich, en russisk historiker som i utgangspunktet var mer lik Weibull enn Bagge, men som talte mot det Helle omtaler som en ufortjent hyperkritisk tilnærming til sagamaterialets troverdighet. Den historisk-antropologiske tilnærmingen egner seg også til å forske på mer bredfavne spørsmål, som f.eks. religionskultur og vennskap/samarbeid/allianser slik denne avhandlingen gjør.

3.3.1 Sammenslåing av sagametodene og veien videre

Med utgangspunkt i den øvrige drøftingen av sagakritikkens historie, må den sikreste sagametoden inneholde flere tilsynelatende kontrasterende elementer fra begge sider av pendelen: Ifølge friprosateorien har den muntlige tradisjonen overlevd intakt fra 900-tallet, frem til det ble nedskrevet eller presentert i sin helhet gjennom sagaskriverne på 1200-tallet. Denne teorien er tiltalende hvis vi antar at den kollektive minneforvaltningen beholdt både den overordnede og detaljerte integriteten frem til sagaene ble nedskrevet. Det kan tenkes at den muntlige tradisjonen var mer dynamisk og skiftende enn først antatt, men bokprosateoriens ideer om at sagaforfatterne var helt fristilt fra de muntlige tradisjonene for alt for radikal i

¹⁴⁹ Bagge, «"När sägen og dikt sopast bort ..." Den weibullske kildekritikken etter 100 år», s. 590-91.

¹⁵⁰ Jón Viðar og Hellerud, *Håkon den gode*.

¹⁵¹ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 34.

¹⁵² «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?», s. 62-63.

¹⁵³ *Ibid.*, s. 63.

motsatt retning. Min mening er at begge disse teoriene kan slås sammen ved å justere friprosateoriens idealistiske tanker om en helt feilfri muntlig overlevering. Gjennom flere hundre år vil det etter min mening være nærmest umulig å ta vare på alle små detaljer fra 900-tallet, uten at fortellingene blir påvirket fortløpende av samtidens fortellere. Dette betyr ikke at sagamaterialet mister sitt potensiale som berettende kilde, men da må vi anse Kohts prinsipper om sagaopprensning som et nødvendig, metodisk gjennomførbart prosjekt. I tillegg til dette er Sigurðssons argumentasjon og sagametode særlig fruktbar for studier av samfunn og normer i vikingtiden.

I følge Hansens fremstilling av Sigurðsson kan vi langt på vei stole på gjengivelsen av det alminnelige bildet av samfunnet på 900-tallet. Herunder er det spesielt fokusert på at beskrivelsene av «sosial struktur: *feider, motiver, normer, gaveutveksling* (knytting av allianser)». ¹⁵⁴ Dette er sentrale temaer i denne avhandlingen, og med de øvrige omtalte metodene og teoriene vil en analyse av denne konteksten kunne bidra til en forståelse av sagaforfatternes framstilling av både de religionskulturelle utfordringene, de spenningsskapende grepene slik de fremstår i det tverreligiøse narrative, og den flytende overgangen i beskrivelsene av trøndernes forhold til Håkon som vekslende mellom alliert og tidvis motstander.

¹⁵⁴ Hansen, «Tilnærminger til sagaene som historiske kilder», s. 13.

Kapittel 4 Tverreligiøsitet i kongesagaene

«Hákon konungr var vel kristinn, er hann kom í Noreg [...]»

—Snorre Sturlason¹⁵⁵

De fire kongesagaene som behandler den muntlige tradisjonen om Håkon den godes liv har tre gjenkjennbare og meningsbærende motiver: **1** Den kristne kongen Håkon flyttet tilbake til Norge fra England, og trengte militær støtte fra hedenske trøndere for å konsolidere makten sin. **2** I forsøket på å oppnå støtten han trengte for å verne seg mot Eirikssønnene, måtte Håkon sette til side den kristne troen sin, da trønderne nektet å konvertere fra de norrøne sedene som ifølge Sigurðsson bandt folket sammen med bloting, mat og drikke.¹⁵⁶ **3** I timene før sin egen død angret kongen på at han hadde forlatt kristendommen, ba om tilgivelse, men anerkjente til slutt at det ikke ville være rom for ham i det kristne himmelriket. Håkons siste ønske var ifølge sagaene at han skulle begraves som en hedensk mann, noe som etter min mening viser tegn til Håkons selvinnsett angående hans hedenske livsførsel i krigsårene. Disse tre motivene fungerer som skjelettet i sagaen om Håkon den gode, og viser grunnkissen til hvordan sagaforfatterne tolket den muntlige tradisjonen: Fra begynnelsen var Håkon kristen, men måtte vende tilbake til hedendommen etter at trønderne, ifølge sagaene, utsatte ham for utpressing, tvang, kirkebrenning og prestedrap.

4.1 Sagaforfatternes narratologiske behandling av Håkons kristne misjon

Det har tidligere blitt vist hvordan Håkon, sett fra et historisk helhetssyn, på mange måter var en mislykket kristningskonge. Det pedagogiske budskapet fra sagaforfatterne kan tolkes likens som en kristenmoralistisk fortelling, omhandlende hvordan Norges første kristne storkonge, ikke var sterk nok i troen til å motsette seg presset fra de hedenske høvdingene i Trøndelag. Samtidig søkte kongen aktivt etter maktlegitimering og støtte fra nettopp disse høvdingene, inkludert Sigurd Jarl, og Håkons ambisjon om å bli konge for et samlet kristent Norge resulterte i et personlig *fall* fra kristendommen, og et underdanig forhold til sine nye allierte: trønderne. Til tross for at samarbeidet som ble innledet like før slaget på Avaldsnes (953/4) endte opp med å bli en sterk allianse, fikk Håkon aldri oppnådd den tilstrekkelige posisjonen for å få

¹⁵⁵ «Heimskringla.no», red.http://heimskringla.no/wiki/Saga_H%C3%A1konar_g%C3%B3%C3%B0a

¹⁵⁶ Sigurðsson Jón Viðar, *Kristninga i Norden 750-1200*, Utsyn & innsikt (Oslo: Samlaget, 2003), s. 16.

gjennomslagskraft i kristningsprosessen. Kongesagaenes hovedtrekk og oppbygging fremstår som ganske like når det kommer til historiens grunntrekk, men det er tydelig at sagaskriverne brukte forskjellige fremgangsmåter for å behandle den muntlige tradisjonen om Håkon. Som det skal vises i dette kapittelet er historien om Håkon den gode mer dynamisk oppbygd enn én enkelt svingning fra kristendom til hedendom, slik det gjerne fremstår hvis man ikke sammenligner all informasjonen i de fire største kongesagaene. For å forstå denne utviklingen skal jeg analysere alle konkrete henvisninger til religion i sagaene, for så å sammenligne dem med hverandre ut fra en egen modell over Adalsteinsfostres politiske prioriteringer.

I dette kapittelet skal blant annet Håkons personlige forhold til både kristendommen og den norrøne hedendommen drøftes ut i fra hvordan sagaforfatterne selv beskrev det, for å kunne belyse grundigere hvordan forholdet mellom de kristne og hedenske nordmennene fungerte i praksis. Sagaforfatternes skildring av de religiøse problemene på 900-tallet skal også brukes til å lage en beskrivelse av Håkons egen personlighet, inkludert drivkraften, behovet og den indre motivasjonen hans for å oppnå målet med den kristne reformen. I det ellers personlighetsløse «ovenfra og ned-perspektivet» som kongesagaene gjerne legger til grunn, er det lite rom for å beskrive indre drivkrefter utover det veldig polariserte, selv hos hovedaktørene siden de ytre påvirkningene er både lettere å påvise, og tilsynelatende overlegne i viktighet for sagaforfatternes ønskede narrativ. Ved å nærlese kongesagaene skal jeg analysere hvordan Håkon blir fremstilt som den første kristne kongen fra sagaskrivernes perspektiv, og utover dette skal det undersøkes hva kongen lyktes med, og hvor det ikke gikk som planlagt. Det finnes for eksempel ingen forklaring i sagaene på de indre årsakene som ledet frem til at Håkon forlot kristendommen, annet enn for å sikre alliansen med trønderne. Beskyldningene mot moralen hans, og antydningene om vakkende religiøs overbevisning anser jeg som midlertidig ubegrunnet.

For at Håkon skulle ha incentiv til å forlate kristendommens lære til fordel for hedendommen, har jeg identifisert tre hovedfaktorer eller prioriteringer, som i samhandling med hverandre, utgjør målbare katalysatorer for alle handlingene og meningsbærende valg som Håkon, ifølge sagaene foretok seg. Etter disse kriteriene kan vi bygge opp Håkons «behovspyramide»¹⁵⁷ slik:

¹⁵⁷ Prinsippet for behovspyramiden overføres til denne prioriteringspyramiden. De basale menneskelige behovene i den originale behovspyramiden er erstattet med Håkon Adalsteinsfostres egne prioriteringer slik det fremgår i sagamaterialet.

Figur 5 Håkon Adalsteinsfostres prioriteringspyramide

4.1.1 Sikkerhetspolitiske forberedelser mot Eirikssønnenes angrep

Dette punktet er plassert øverst på grunn av at den lange konflikten mellom Håkon og Eirikssønnene tar presedens som hovedfokus i de fleste kongesagaene.¹⁵⁸ På grunn av disse sikkerhetspolitiske ansvarsene ble Håkon aldri den helt store kristningskongen, til tross for hans mange andre prestasjoner. Sagaene fokuserer også mye på kongens egne overveielser med hensyn til den feilslåtte kristne reformen i møte med døden på Fitjar i 961. Som det skal vises senere i kapittelet, kommer dette samvittighetsnaget til uttrykk på flere ulike måter i de fire aktuelle kongesagaene, og en analyse at dette vil kunne avdekke sagaforfatternes oppfatning av hendelsene. Det første av de tre gjensidig påvirkelige prioriteringene i denne pyramidelisten handler om Håkons ønsker om å opprettholde sin egen kongemakt, men også å beskytte Norge mot angrep fra Eirikssønnene. Min analyse av sagamaterialet indikerer at sagaskriverne anså dette som Håkons viktigste kampsak da dette er det eneste hovedpunktet i listen som Håkon, ifølge sagaene, aldri viste tegn til å avvike fra. Hvis vi i tillegg betrakter Snorres *Heimskringla* gjennom det lineært historiesynet, må vi også erkjenne at Håkon den godes bidrag til

¹⁵⁸ Innledningsvis skal det også sies at *Fagrskinna* og *Historia Norwegiae* omtaler Håkons *syndefall* mot kristendommen som den største begivenheten fra hans regjeringsperiode. De andre kongesagaene som drøftes i denne avhandlingen er også fokusert mot dette temaet, men krigstiden, og Håkons kamp mot Eirikssønnene tar større plass i de sistnevnte.

kristningshistorien var ganske marginalt, i forhold til de senere, mer allment anerkjente kristningskongene i århundrene som fulgte. Med et slikt historiesyn blir den kronologiske spredningen av kristendommen i Norge på 1000-tallet sterkt fremhevet, fordi et slikt syn forklarer hvordan utviklinger i samfunnet vokser fremover fra det enkle og underutviklede klynge-samfunnet, til det intrikate og sofistikerte kongedømmet. Håkons bidrag til kristendommen i Norge kan derfor tilegnes merkelappen som et nybyggerprosjekt.

Adalsteinsfostre blir derfor kun den første av mange konger som forsøkte å innføre kristendommen, og hans bidrag, ifølge min analyse av sagaene, blir noe mindreverdige i forhold. Flere norske historikere har heller gitt helgenkongene Olav Tryggvasson og Olav Haraldsson mer av æren for både rikssamlingen og kristningsprosessene i Norge, og Adalsteinsfostres saga representerer heller den kontrasterende historien, om hvordan konger ikke bør te seg, eller prioritere, sett fra det kristne verdigrunnlaget til sagaforfatterne. Håkons suksess med å opprettholde og videreutvikle krigsberedskapen gjennom leidang blir nedvurdert til fordel for fokuset på den delvis mislykkede kristningsreformen. Kongen fikk derfor kanskje tilnavnet «den gode» mer på grunn av sin ettergivende personlighet, enn på grunn av sine ellers gode diplomatiske evner. Til tross for det tydelig konfliktfylte forholdet innad i det som gjerne fremstilles som et samlet rike, er det også påfallende hvor kortfattet sagaforfatterne er i sin direkte omtale av de religionskulturelle problemstillingene i Håkon den godes samtid. Gjennom samarbeidet med Sigurd Jarl gis det, i tråd med analysen min av sagaskrivernes forståelse, et inntrykk av at alliansen går på skinner, til tross for uenigheten dem imellom angående fri religionsutøvelse.

4.1.2 Maktpolitikk og sosial alliansebygging mellom Ladejarlen og Adalsteinsfostre

De maktpolitiske og sosiale båndene mellom Håkon Adalsteinsfostre, Sigurd Ladejarl og de øvrige høvdingene i Trøndelag, er i analysen min plassert langt frem i den tenkte prioriteringslisten til Håkon, men siden de sikkerhetspolitiske rammevilkårene mot Danmark er lagt til førsteplass, blir dette punktet å anse som sekundært, men bare så vidt. I fredsårene¹⁵⁹ forsøkte kongen ved tre kjente anledninger å omvende hedningene i Trøndelag, og samtidig sikre posisjonen som konge: Krangelen med Asbjørn fra Medalshus på Frostating; høstblotet på Lade hvor Håkon nektet å blote og gjorde korsets tegn over ølet; og til slutt juleblotet på Mære hvor Håkon ga etter, eller ble tvunget til å delta på lik linje med de andre høvdingene. Det er rimelig

¹⁵⁹ Fredsårene (ca. 918–954)

å anta at det var nettopp denne hendelsen som både gjorde Håkons makt sterkere ved å appellere til høvdingenes kulturelt samlende norrøne sedvaner, samtidig som det sosiale båndet imellom dem antagelig ble svekket i form av at Håkon hadde vist seg frem som ettergivende, noe som ikke nødvendigvis var en ettertraktet dyd på 900-tallet. Det er likevel vanskelig å anslå i hvilken grad høvdingene anså Håkons valg som en slags *hjemkomst* til de opprinnelige skikkene, eller om de så seg selv overlegne i forhold til en konge som ikke kunne være prinsippfast. Det er rimelig å anta at kongen var klar over at kristningen kom til å bli et upopulært tema blant trønderne, men det er først ved inngangen til krigsårene,¹⁶⁰ rett før slaget på Avaldsnes (953/4), at kongen omprioriterte de sekundært utslagsgivende maktlekene med ladejarlen, til fordel for den mer umiddelbart viktigere alliansebyggingen før krigen brøt ut. Krigens altomfattende natur trumfet derfor kristningsprosessen.

4.1.3 Religionsutøvelse, sedskifte av hedendommen og kirkebygging

Det tredje leddet i Håkons prioriteringsliste, er i dette arbeidet, oppført som religiøs utøvelse og kulturell reform av hedendom. Det er tidligere nevnt at kristningsprosjektet var en viktig del av Håkons politikk i fredsårene, og navnet på denne perioden blir her presentert slik for å beskrive de kommende krigsårene, som i stor grad var preget av den åpne væpnede konflikten mellom Adalsteinsfostre og Eirikssønnene. Opptakten til krigsårene er også en markør for når jeg mener Håkon forlot kristendommen, eller i det minste inngikk et midlertidig kompromiss med trønderne angående kristningsplanene. Dette var som tidligere vist motivert av et ønske om å vedlikeholde de sosiale båndene med ladejarlen, for å igjen ha en optimalt utrustet leidang. Fredsårene, som det fokuseres på i dette siste punktet, var likevel ikke så fredfulle, som periodens navn tilsier. Dette var særlig tilfelle for den kristne befolkningen på Vestlandet, da det i *Flatøybok* blir beskrevet at tre kirker ble nedbrent, og at tre av Håkons prester ble drept.¹⁶¹ I oversikten min over Håkons indre motivasjon og prioriteringer er dette punktet plassert helt til slutt på listen, på grunn av at Håkon, selv etter at hans egne prester hadde blitt drept, sendte bud til Sigurd Jarl og de andre høvdingene i Trøndelag, for å sloss sammen med han mot den mer overhengende faren, inntoget av Blodøks-ætten og danskene. Ved å gjøre det, ble den tverreligiøse alliansen sterkere enn noen gang tidligere. Derimot ble krigsårene for Håkons vedkommende trolig en periode preget av personlig fremmedgjøring fra den engelske kristne arven; i ungdomsårene hadde han nemlig ofret nesten alt for å videreformidle denne, både i sitt eget

¹⁶⁰ Krigsårene: (ca. 954–961)

¹⁶¹ *Flatøybok*, kap 21.

kongerike på Vestlandet, og i Trøndelag. Dette arbeidet strakk seg trolig også østover mot Viken, Opplanda og enda lengre nord mot dagens Troms. Særlig det sistnevnte var i tillegg til Trøndelag en interessesfære for ladejarlene, da denne høvdingslekten trolig hadde sin avstamning fra Hålogaland, da kjent som Håløygjarlene.¹⁶² I lys av hvor stor makt ladejarlene faktisk hadde, blir det mer lettfattelig å skjønne hvorfor Håkon, ifølge sagaene, ikke fikk gjennomslaget han hadde håpet på.

Fra dette punktet er det derfor mer nøyaktig beskrivende å kutte ut benevnelsen tverreligiøs, og heller kalle alliansen «Adalsteinsfostre–Lade-alliansen». Det er med disse tre prioriteringene, samt beskrivelsene av den dynamiske overgangen fra fredsår og kristendom, til krigsår og hedendom, at jeg skal drøfte sagamaterialets behandling og tolkning av, Håkons religionskulturelle utfordringer.¹⁶³ Religionshistoriker Gro Steinsland skriver i *Norrøn Religion: Myter, riter, samfunn*¹⁶⁴ at «Norboene (*sic*) oppfattet ikke gudetro og riter som et avgrenset fenomen i kulturen, de hadde ikke et eget ord for religion, men talte om siðr, sed eller skikk.»¹⁶⁵ Sedvane, slik uttrykket brukes i dag, hadde derfor en mye bredere og altomfattende betydning for det norrøne samfunnet enn denne prioriteringslisten, basert på sagamaterialet, gir inntrykk av. Nordmenn på 900-tallet skiftet derfor ikke religion like snart som det kan antas fra informasjonen som gis, særlig i *Heimskringla*, da *siðr* var en like naturlig del av dagliglivet, som alle andre kulturelle og sosiale særtrekk.

Det å skulle konvertere vikingene innebar derfor, skal vi tro Steinslands hypotese, at Håkon måtte prøve å gjennomføre en stor omveltning i samfunnet. Siden gudsdyrkingen var en så integrert del av samfunnet – og det ikke var tilstrekkelig å overbevise, sjarmere eller manipulere de trønderske hedningene til å konvertere til kristendommen – er det ingen overraskelse hvis Håkon skjønnte at han måtte avbryte kristningsforsøket. I dette skriftløse samfunnet var tradisjon, altså *siðr*, sed eller skikk, det man i tiden før Gulatings- og Frostatingsloven ble nedskrevet, baserte hele det juridiske systemet på. Det norrøne folket, som mange andre samfunn på denne tiden, så heller bakover i tid i søken etter sannhet og visdom, heller enn å se

¹⁶² Einar-Arne Drivenes et al., *Nordnorsk kulturhistorie : 1 : Det gjenstridige landet*, vol. 1 (Oslo: Gyldendal, 1994), s. 152.

¹⁶³ Utover disse tre punktene har jeg bevisst utelukket motivasjoner som kan stamme fra rent økonomiske incentiver. Dette er på grunn av sidetallsbegrensningen som har medført en beinhard kildeprioritering.

¹⁶⁴ Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s. 423.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s 423.

fremover mot nye uprøvde metoder. Kristningsprosessen som ble gjennomført i Norden rundt tusenårsskiftet bar derfor, ifølge Steinsland, mer preg av et utstrakt *sedskifte*¹⁶⁶ enn en plutselig ytre vekkelsesprosess slik det kan fremstå i *Heimskringla*.

4.2 Det todelte budskapet i kongesagaene

Kongens plutselige aksept for trøndernes hedenske natur oppsto i en tid hvor incentivene for å fortsette kristningsprosessen ble nedjustert til det sekundære, og igjen til det tertiære, i forhold til sjansen for å opprette et godt og varig samarbeid med ladejarlen. Først og fremst kan vi anta at Håkons *tilgivelse* av trønderne var sterkt preget av at han hadde begrensede ressurser i begynnelsen av krigsårene. Likevel er det vanskelig å konkludere med at dette bar preg av å være en utspekulert taktikk fra Håkons side, i kjølvannet av juleveitslet, eller om den unge kongen faktisk ble tvunget. I følge sagaen endte Håkon sine dager som selverklært hedning, og ble hauglagt etter tilsvarende skikk og bruk. På grunnlag av disse faktorene kan vi identifisere at det tematiske budskapet i sagaene om Adalsteinsfostre er både todelt og tilsynelatende kontrasterende: **1.** På den ene siden hyller sagaforfatterne det de sikkert mente var kongens positive bidrag til samfunnet, hvor blant annet reformen av rettssystemet¹⁶⁷ og utbedringen av leidangen¹⁶⁸ blir trukket frem som gode eksempler. **2.** På den andre siden handler sagaene like mye om en konge som mislyktes i det vi i utgangspunktet må anta var Håkons viktigste misjon, nettopp å frelse sitt folk gjennom kristendommens lære. Likevel kan vi ikke ta utgangspunkt i at Håkons iver for kristendommen kun hadde sitt oppkom i lett forklarte altruistiske motiver, om frelse på vegne av sitt folk, da det åpenbart var mange maktpolitiske fordeler med å være konge i et land med en sentralisert, dogmatisk bokreligion. I et kristent vikingrike kunne kongens absolutte og sentrale makt bli legitimert av både Gud og Kirken. I neste del av kapittelet skal det vises at sagaene fokuserte mer på fremstillingen av Håkons feilslåtte kristningsreform innebar en *profesjonell* kapitulasjon, og at tilbakevendelsen hans til hedendommen var et *personlig* syndefall.

¹⁶⁶ Et *sedskifte* (*siðaskipti*) innebærer at forandringene i samfunnet foregår over lengre tid, er mer dyptgående og innebærer at folks egne meninger forandres uten et voldsomt ytre press.

¹⁶⁷ Jón Viðar og Hellerud, *Håkon den gode*, s. 77.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 90.

4.3 Heimskringlas og Håkonarmåls religiøse tematikk

I fagfeltet eldre norsk historie er det vanskelig å anse Snorre Sturlasons (1178/79–1241)¹⁶⁹ litterære bidrag, som noe annet enn både banebrytende og sjangerdefinerende til tross for at hans største verk, *Heimskringla* naturlig nok må tolkes ut fra Snorres samtid. Den islandske høvdingen og dikteren var heller ikke den første som gjorde et godt forsøk på å fange den muntlige tradisjonen som fantes på Island, men det er få, om i det hele tatt noen, som har etterlatt et større merke i sitt felt enn det Snorre gjorde. Kildekritisk sett var han ganske oppegående for sin tid, da han innledningsvis i *Heimskringla* refererer til inspirasjon fra både skaldekvad, eldre tekster,¹⁷⁰ og inspirasjon fra den islandske presten og historikeren Are Frodes¹⁷¹ (1067/68–1148),¹⁷² tekster fra begynnelsen av 1100-tallet. Til tross for disse inspirasjonskildene må vi kunne si at Snorres årsaksforklaringer synes å være mest preget av hans egne tanker og ideer. Som det blir vist senere i kapittelet skiller hans tenkemåten seg fra de andre sagaforfatterne på flere måter, spesielt med tanke på hvordan han skildrer hovedaktørene i *Håkon den godes saga*.

4.3.1 Sigurd Jarl – et talerør for de norrøne tradisjonene

Sigurd Jarls rolle som høvding innebar blant annet at han måtte sørge for at blotsbildene gikk av stabelen på riktig måte. Dette var et ansvar han gledelig aksepterte, da han ifølge Snorre «[...] var svær til å blote [...]».¹⁷³ Det er rimelig å anta at de som deltok i den norrøne religionen satte stor pris på de sosiale og kulturelle faktorene ved å samles til slike riter og seremonier. I følge Sigurdsson var det disse blotene «[...] [de] hellige handlingene, som utgjorde kjernen i religionen»,¹⁷⁴ og i dette rammeverket representerte Håkon Adalsteinsfostre rollen som den mer moderne maktinnehaveren. Kongens bakgrunn i det engelske hoffet hadde gitt han en bred utdannelse, som etter alt å dømme inkluderte opplæring i den sjeldne skrivekunsten, kunnskap om strategier på slagmarken, tålmodigheten til å manøvrere seg i dynastiens labyrinter, og selvfølgelig en obligatorisk kristen oppdragelse, med det tilhørende dogmatiske verdisynet. For de kristne kongene i resten av Europa på 900-tallet var samarbeidet mellom kongemakten og kirken svært viktig for det regjerende dynastiets vedvarende makt. Dette baserte seg på at kongen var innsatt av Gud, og kirken bekreftet dette, til bytte mot avgifter som kom fra kongens

¹⁶⁹ Hallvard Magerøy, «Snorre Sturlason», (2014), https://snl.no/Snorre_Sturlason.

¹⁷⁰ Snorre hentet antagelig inspirasjon fra Ágrip. «Heimskringla», (2014, 22. juli), <https://snl.no/Heimskringla>.

¹⁷¹ Frode er oversatt fra det norrøne «fróði» som betyr vis eller kunnskapsrik.

¹⁷² «Are Frode», (2013, 29. mai), https://snl.no/Are_Frode.

¹⁷³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 84.

¹⁷⁴ Jón Viðar og Hellerud, *Håkon den gode*, s. 101.

skattelegging. Kirken var derfor et sentralt ledd i den maktpolitiske infrastrukturen i det dynastistyrte England, og Håkon hadde trolig bemerket seg, og blitt oppfordret til å gjenskape hvordan dette samarbeidet fungerte som et «[...] maktreligiøst fundament.»¹⁷⁵ For den blotsglade jarlen ville dette innebære en nedjustering fra sentral høvding til overflødig vasall.

4.3.2 Asbjørn fra Medalshus – et monologisk talerør for hedendommen

Før krigsårene brøt ut, og i perioden frem til Frostatingskrangelen (ca. 950), kan vi registrere at Snorre brukte mer plass i sagaen på å skildre de gode kristne kvalitetene til Håkon, i forhold til hvordan han blir beskrevet etter Avaldsnes (953/4). Det skal vises senere i kapittelet at Håkon muligens tok rollen som den gladlynte, men likevel krigshissige berserkeren, som på 900-tallet ville være en mye mer passelig rolle for en *folkelig* konge. Men før denne versjonen av Håkon blir beskrevet bruker Snorre blant annet beskrivelser av hele folkets innbitte hedendom som en kontrast mellom hva slags folk de var, og hvordan Håkon i utgangspunktet var annerledes og bedre enn dem. Snorre kan også ha skrevet dette slik for å illustrere hvorfor det ble så vanskelig å innføre kristendommen:

Kong Håkon var en god kristen da han kom til Norge. Men hele landet var hedensk, og det var mye bloting og mange stormenn, og han trengte vel til hjelp og vennskap hos folket, og derfor valgte han å la det være hemmelig med kristendommen, men holdt da søndager og fredagsfaste.¹⁷⁶

I dette utdraget fra *Heimskringla* beskriver Snorre hvordan Håkon på en taktisk måte valgte å inngå et kompromiss, både mot sine egne overbevisninger, og sin egen overordnede plan for innføringen av kristendommen i Trøndelag. Kongen trengte i mye større grad hjelp i form av allianse fra både stormenn og resten av folket, og den sikreste måten å gjennomføre dette på ble å holde kristningsforsøket hemmelig inntil videre. Slik pågikk det ifølge Snorre frem til Håkon hadde skaffet seg en mer solid base av støttespillere, som da enten hadde konvertert helt fra den norrøne troen, eller valgt en middelvei ved å slutte å delta på ofringsblotene. Dette pågikk etter alt å dømme i det stille, og Håkon må ha vært sikker på seier da han la frem forslaget sitt på Frostating. Ideen om å konvertere til kristendommen ble der ansett av flere, som en skjebne verre enn trelldom, da deres egen sedvanlige religionsutøvelse var en sentral del av det å faktisk være fri. Av de mange høvdingene som motsatte seg Håkons ønsker, er det ifølge Snorre høvdingen Asbjørn fra Medalshus som opptrer som den største talsmannen for hedendom i

¹⁷⁵ Ibid., s. 102.

¹⁷⁶ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 83.

Snorres gjenfortelling av hendelsene: [...] eller om du har tenkt å trellbinde oss om igjen på denne underlige måten, at vi skulle gå fra den tro som fedrene har hatt før oss [...].¹⁷⁷ Resten av høvdingens monolog er bemerkelsesverdig lang, med tanke på at det ikke er noen enkeltaktører bortsett fra kongen selv og jarlen som blir tildelt en så stor rolle i Håkons saga. Høvdingen Asbjørn er åpent mistroisk til det han anser som kristendommens trellbindende natur, og da tinget var over for denne gang måtte Håkon så se seg nødt til å gi opp misjonen sin mot hedendommen i Trøndelag.

4.3.3 Håkonarmål – Snorres samtidskilde

Siden høvdingene ikke hadde egne begreper for konseptet religion, hadde de heller ikke grunnlaget for å forstå *mangel* på religion. Derfor er det også rimelig å anta at denne språkutviklingen var ganske betydningsfull når dette først inntraff. I følge Steinsland skjedde denne begrepsutviklingen mot slutten av Håkons regjeringsperiode, noe *Håkonarmål* som blir gjengitt i *Heimskringla* indirekte beskriver.¹⁷⁸ Vedlagt er den eldste gjenlevende referansen til det første skriftlige eksempelet på at begrepet *hedendom* blir brukt: Dette er et utdrag fra Snorres gjengivelse av Øyvind Skaldespillers, *Håkonarmål*. Øyvinds kvad er en beretning om hvordan den gode kristne kongen Håkon som på tross av sin eskapade i grenselandet mellom hedendom og kristendom blir mottatt av Odin i Valhall. Dette er det aller siste verset fra *Håkonarmål*, og for øvrig det aller siste som ble skrevet om Håkon i *Heimskringla*:¹⁷⁹

Fe dør,
frender dør,
landet legges øde,
siden Håkon fór
til hedenske guder
er mang en mann blitt kuet.

Her har skalden utnyttet en klar allusjon til det 76. og 77. verset i *Håvamål*¹⁸⁰ som også sier «Døyr fe; døyr frendar»¹⁸¹ I samme vers fra *Håvamål* står det også skrevet at det eneste som aldri dør er et «[...] gjetord gjævt [og] dauden.»¹⁸² Ved å bruke denne allusjonen refererer

¹⁷⁷ Ibid., s. 85.

¹⁷⁸ Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s. 423.

¹⁷⁹ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 97.

¹⁸⁰ Håvamål er gudedikt i form av visdomsord fra Eldre Edda. «Håvamål», red. (Store norske leksikon, 2009).

¹⁸¹ «Edda-Kvæde Norrøne fornsongar (Håvamål)».vers 76

¹⁸² Ibid.vers 76

skalden også til hjemkomsten av Eirikssønnene, og de karrige forholdene den tiden skulle bringe. Da skalden skrev «fe dør, frender dør»¹⁸³ var det også mest sannsynligvis en referanse til at det generelt ble dårligere år da Eirikssønnene overtok styringen etter Håkon. Dette siste verset i *Håkonarmål* er ikke bare en allusjon til *Håvamål*, på grunn av likheten i selve tekstoppbyggingen, men også med hensyn til tekstens budskap: Begge diktene handler om at døden rammer alle, til og med store konger. *Håkonarmål* inneholder også skaldens egne beskrivelser av hvordan Håkon dro til «[...] hedenske guder»¹⁸⁴ istedenfor den kristne guden han i fredsårene hadde bygd kirker til ære for. Det er nettopp denne verselinjen Steinsland refererer til for å poengtere at folket i Norge ikke brukte egne spesielle begreper om religion før denne tid. Denne mildt sagt dystre avslutningen på *Håkonarmål* viser også hvor ille forholdene ble for folket etter Håkon døde, da mange menn ble kuet slik det blir oversatt i «Storm-utgaven» av *Heimskringla*. I Gustav Storms oversettelse fra 1900, blir det derimot brukt en annet ordlyd, og budskapet blir om mulig enda mer dystert når han skriver at: «[...] *trældom har mange og tvang*.»¹⁸⁵ Det endelige budskapet er uansett det samme: Håkons gode ettermæle, – eller «gjetord», som det står i *Håvamål* – bevares ved å blant annet sette fokus på den urolige perioden som fulgte.

4.3.4 Einherjers fred og den kristne berserken

Utover dette skildrer *Håkonarmål* først og fremst kongens fall i slaget på Fitjar i 961, og hvordan hans *liv* i Valhall vil utarte seg.¹⁸⁶ *Einherjene* som blir nevnt i ett av versene var et fellesnavn på alle de krigerne med særdeles heltedige eller blodtørstige trekk som døde på slagmarken. Disse heltene ble ifølge norrøn tro plassert henholdsvis i Folkvang hvor Frøya bodde, og Valhall som Odin rådde over. Det skiltes likevel kvalitativt mellom de som ble mottatt, da Frøya foretrakk de krigerne som viste frem sine mer edle egenskaper på slagmarken. I det samme verset sier skalden også at Håkon får drikke «æsers øl»:

¹⁸³ *Snorres Kongesagaer*, s. 97.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ «Heimskringla.no». Gustav Storms oversettelse. http://www.heimskringla.no/wiki/Haakon_den_godes_saga

¹⁸⁶ *Snorres Kongesagaer*, s. 97.

Alle einherjers
fred skal du eie
drikk du av æsers
øl; jarlers uvenn, her inne har du
åtte brødre, sa Brage.¹⁸⁷

Håkons liv endte dermed ifølge *Håkonarmål* i Odins hender, hvor kongen ville bli valgt ut til å sloss side om side med gudene og de andre einherjene når ragnarok, verdens «midlertidige» undergang, skal finne sted. Håkons heltmodige ettermæle ble også forankret i hvordan han valgte å sloss på Fitjar. I følge Steinsland var Odin den guden som delte ut kampmotet til vikingene, og «Aggresjonen var altså en gudegave.»¹⁸⁸ Håkons aggresjon og lederegenskaper blir gjenfortalt av Snorre når han siterer fra *Håkonarmål*, og Odins gunst for kongen blir forklart i dette verset:

Han reiv av seg hærklærne,
heiv brynja i bakken,
hirdmenns herre,
før til hogg han tok;
leikte med mennene,
landet ville han verge,
gladlynte kongen
stod under gullhjelm. ¹⁸⁹

Ved å nærlese disse kildene kan vi identifisere at Håkon har noen fellestrekk med de krigerne som ble omtalt som *berserker*. Her refereres det først og fremst til at Håkon «[...] heiv brynja i bakken [...] leikte med mennene [og var] gladlynt»¹⁹⁰ I følge Steinsland var berserkene en gruppe yrkeskrigere som i fleinsopprus angrep fienden «[...] med et dyrisk raseri»¹⁹¹ Snorre skriver ingenting konkret om Håkon var under påvirkning av giftsopp i slaget på Fitjar, men berserkene var i likhet med kongen selv kjent for å kjempe uten brynjer.¹⁹² Dette var etter alt å dømme Odins egne menn, og deres usammenlignbare barbarisme gjorde dem til gode kandidater for å oppnå heltestatus som *einherjer* i Valhall. Snorre skriver heller ikke direkte at

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s. 179.

¹⁸⁹ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 93.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn*, s. 179.

¹⁹² Ibid.

Håkon var en berserker, men det er rimelig å anta at islendinger på 1200-tallet var kjent med måten de hedenske berserkene sloss på. Derfor ble det kanskje overflødig å dra en slik parallell til Håkon, da det må ha vært velkjent at han var en stor kriger – kristen eller ei. Snorre refererer derfor heller ikke direkte til Håkons mulige religiøse overgang tilbake til hedendom, men det kan antas her som med parallellen til berserkerne at denne måten å sloss på var *synonymt* med den mest dyriske formen for *norrøn* krigskunst.

4.4 *Ågrips* og *Fagrskinnas* religiøse tematikk

Utover beskrivelsene av Håkons heltemot er det de sikkerhetspolitiske motivene, som beskrevet i modellen innledningsvis i kapittelet som etter min forståelse bærer størst mening: «[...] landet ville han verge».¹⁹³ *Ågrip af Noregs konunga søgum*, eller *Ågrip* (Norrønt: utdrag) slik den gjerne kalles i dag er den aller eldste kongesagaen som ble skrevet på norrønt, og stammer fra ca. 1190.¹⁹⁴ Dette utdraget ble skrevet av en ukjent forfatter i Nidarosområdet, antageligvis omkring 30 år før Snorre skrev sine kongesagaer. Mange av *Ågrips* beskrivelser av kristendom, hedendom og Håkons plan for å konvertere den norrøne befolkningen har fellestrekk med de andre kongesagaene, men det er en god del særegen informasjon som er ulik fra de senere tekstene. Et godt eksempel på dette er hvordan *Ågrips* forfatter forklarer hvorfor Håkon måtte forlate kristendommen:

Håkon sjølv var kristen, men hadde ei heidi [hedensk] kone, og han veik mykje av frå kristendomen for hennar skyld og for å tekkjast landslyden som stod imot kristendomen. Han heldt like vel sundagshelg og fredagsfaste.¹⁹⁵

I kapittel 1 introduseres Håkons ukjente hedenske kone, og det er i denne sammenhengen at det blir påfallende hvor stor *rolle* hun faktisk spiller. Dette spesielt med tanke på de religionskulturelle utfordringene slik de fremstår i *Ågrip*, da hun ikke er nevnt i noen av de andre sagaene. Håkons kone presenteres her som *grunnlaget* for hvorfor Håkon «veik mykje frå kristendommen», og incentivet om «å tekkjast landslyden» blir sidestilt, eller kanskje sekundært i denne sagateksten.¹⁹⁶ Dette er etter alt å dømme den eneste ordentlige referansen til Håkons privatliv, og motivasjonsmodellen som blir presentert innledningsvis i dette kapittelet må midlertidig oppdateres utover sikkerhetspolitikk, sosiale bånd med Lade og

¹⁹³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 93.

¹⁹⁴ «Ågrip».

¹⁹⁵ *Ågrip : ei liti norsk kongesoge : gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing*, 32, s. 23.

¹⁹⁶ *Ibid.*

motivet for sedskifte til å inkludere Håkons ønske om å bevare *husfreden*. Det er rimelig å anta at *Ågrips* forfatter likevel ikke mente at Håkon forlot kristendommen helt, men at det i praksis ville det vært uforenelig med det hjemlige liv å aktivt motsette seg troen til sin hustru. Vi vet fra resten av sagaen i *Ågrip* at Håkon i utgangspunktet var tilbakeholden med å påtvinge andre folk den nye religionen, og dette milde personlighetstrekket kan nok også overføres til å passe inn i hans forhold til sin egen familie.

4.4.1 Kirkebrenning, prestedrap og litotiske utsagn

Skildringene av Håkon vitner gjerne om godhjertete personlighetstrekk, og er ganske særegne sett i forhold til de andre kristningskongene som i mye større grad enn Håkon *tvang* sine religiøse overbevisninger på undersåttene. I følge *Ågrip* ser det mer ut som Håkon heller valgte å brukte sin egen sjarm og popularitet for å sakte, men sikkert overtale sine nærmeste til å tilegne seg kristne verdier på grunn av nettopp «[...] vensæla hans, og sume heldt upp med å blota, um dei so ikkje vart kristne.»¹⁹⁷ Det er likevel lite som minner om en stor seier for monoteismen, ettersom selv flere av de som hadde hørt kongens frem til da hemmelige budskap om kristendommen ikke valgte å konvertere, men heller bare sluttet å blote. Til tross for dette ble det bygd flere kirker i Norge i løpet av Håkons regjeringstid, og presteskaper, som omtales som lærde menn, fikk ansvaret for å styre driften.¹⁹⁸ Dette fikk ikke pågå i lengden, og *Ågrips* forfatter gjengir hendelsene som ledet frem til at Håkon til slutt valgte å blote slik:

Men folket brende kyrkjone og drap prestane for honom, so han ikkje kunde halda ved med dette for illverki deira. Deretter gjorde trøndene ålaup imot honom på Mære og bad honom blota som andre kongar i Noreg.¹⁹⁹

Når man leser dette utdraget fra *Ågrip* synes ikke tvangsblotingen på Mære til å være en direkte aggressiv handling mot Håkon som person, men heller en oppvisning av opposisjonsmettet hensikt mot hans kulturelle rolle som kristendommens forkjemper. Dette kan like gjerne være et eksempel på at *Ågrips* forfatter, på lik linje med andre sagaskriverne brukte det litterære virkemiddelet *litotēs*,²⁰⁰ og dermed blir beskrivelsen av «ålaup [forulemping] imot honom på Mære [...]» en litt syrlig, og nesten sarkastisk kommentar til hendelsen, som med større

¹⁹⁷ Ibid., s. 23-25.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Litotēs er et retorisk virkemiddel i form av en bevisst underdrivelse, som kan gi seg til uttrykk i form av det motsatte. Et eksempel på dette kan være: Han er ikke akkurat *verdensmester* på ski.

nøyaktighet kunne ha blitt beskrevet med ord som for eksempel tvang.²⁰¹ Sagaforfatteren bruker dette virkemiddelet for å skildre tunge politiske realiteter på en lettere måte. På en lignende måte gjør forfatteren også dette når det blir forklart at «illverki» gjorde at de «ikkje kunde halda ved» utøvelsen av kristne riter og seremonier.²⁰² Enkelt og greit: Kirkene var brent ned, Håkon kunne ikke holde på med kristendom, og han ble *forulempet* og bedt om å blote.

Denne sagateksten er ikke like utfyllende som for eksempel *Flatøybok* og *Heimskringla* når det gjelder å forklare *hvem* av trønderne som utførte denne operasjonen, eller hvordan det gikk for seg i detalj, men den bevisste utelukkingen av tunge beskrivelser er kanskje styrken til *Ågrips* verdi som kilde. *Ågrip* beskriver ytterligere at trønderne truet Håkon til å blote, «*Elles driv me deg or riket,*» sagde dei, «er so du ikkje gjer noko so som me vil!»²⁰³ Håkon gjorde nettopp som de sa, og «beit i ei hestelivr [for å] vinna venskapen deira».²⁰⁴ Ved å gjøre dette kunne Håkon endelig regnes som en fullverdig konge til tross for at han «slo ein duk ikring og ikkje beit i henne berr.»²⁰⁵ Ifølge *Ågrip* ble denne gesten akseptert fra trøndernes side, men den trolig kristne sagaforfatteren selv virker mer usikker på om dette kunne regnes som en fullverdig hedensk handling. I alle fall skriver han at alt ble «[...] tyngre for honom enn fyrr.»²⁰⁶ Det er godt mulig at dette var en referanse til at Håkon hadde falt fra kristendommen, men at de halvveis gjennomførte norrøne ritene heller ikke ga ham fullt innpass hos de hedenske trønderne.

4.4.2 Synd og fordømmelse i *Ågrip*

Slaget på Fitjar (961) blir skildret ganske likt i både *Heimskringla* og *Ågrip*, da et sentralt tema i begge sagaene er kongens egne uttalelser om synd og fordømmelse i møte med døden. Slaget på Fitjar er det siste året i den perioden jeg har identifisert som «krigsårene», og markerer også den delen av livet til Håkon hvor han er på sitt minst kristne: Striden mot Eirikssønnene nådde sitt toppunkt og opptok antageligvis det meste av ressursene Håkon hadde tilgjengelig for å advokere kristendommen; det tverreligiøse båndet med Sigurd Jarl og resten av Trøndelag var på sitt sterkeste etter at blotene i fredsårene hadde gjort at kristningspolitikken ikke fikk fotfeste;

²⁰¹ *Ågrip : ei liti norsk kongesoge : gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing*, 32, s. 23-25.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid.

Håkon reflekterer over feilene sine og fremstår som en angrende kristen synder i *Ågrips* versjon av hendelsene:

Då kongen såg at det leid med honom, trega han mykje på det han hadde gjort Gud imot. Venene hans baud honom at dei skulde føra liket hans vest til England og jorda det ved kyrkje.
«Eg er ikkje verd det,» svara han ; «som heidne mann levde eg i mangt, som heidne menn skal de difor og jorda meg. Sidan vonar eg meg meir miskunn av Gud sjølv enn eg kann vera verd.»²⁰⁷

Med dette avsluttes sagaen om Håkon den gode i *Ågrip* – en god konge som tilsynelatende tillot sin egen hustru å følge en annen religion enn ham selv, og som til slutt måtte gi etter for presset fra trønderne. En siste observasjon fra *Ågrip* viser også at Håkon ønsket mer godvilje fra Gud enn det han selv trodde han fortjente. Sett bort fra at dette er et påstått direkte sitat fra Håkon, noe som i utgangspunktet gjør at kildegrunlaget blir noe svakere, kan denne fremvisningen av kristen anger og sans om fordømmelse bære preg av sagaforfatterens egen oppfatning av hendelsene.

4.4.3 *Fagrskinnas* religiøse tematikk

Den tredje sagateksten som skal drøftes i dette kapittelet er *Fagrskinna*. Nedskrevet på 1220-tallet i Norge, av en ukjent, men trolig islandsk forfatter som ifølge oversetteren Johan Schreiner var «[...] rasjonalisten blandt de gamle sagamenn.»²⁰⁸ Schreiner skriver også at han som historiker heller setter sin lit til *Fagrskinnas* innhold som verdifull beretningskilde, enn den mer voluminøse *Heimskringla*. En av grunnene til at Schreiner uttalte seg på denne måten kan skyldes at mye av det anekdotiske innholdet ble klippet bort i *Fagrskinna*, til fordel for mer nøkterne beskrivelser av hendelsene. Hvis dette er tilfelle, kan kilden samsvare godt med Kohts prinsipp om sagarensking, hvis formål er å komme til kjernen av de faktiske hendelsene. Til tross for dette er denne måten å skrive saga på etter min mening det som gjør at denne kongesagaen virker aller mest fremmedgjort for de elementene man ellers assosierer med muntlige folkefortellinger. Mangelen på egne årsaksforklaringer gjør at teksten tidvis fremstår som kjedelig og uengasjert i forhold til Snorres treffende beskrivelser, og *Ågrips* medmenneskelige karakter. Likevel kan *Fagrskinnas* beskrivelser av religion på 900-tallet bidra med substans, siden forfatteren i utgangspunktet virker mer påvirket av kristne verdier fra sin egen samtid enn for eksempel *Ågrip*.

²⁰⁷ Ibid., s. 29.

²⁰⁸ *Fagrskinna*, s. 10.

4.4.4 Velvillig hedensk bloting og religionsfrihet

Håkons personlige kristendom eller ønsket om religiøs reform blir nevnt ved fire anledninger i *Fagrskinna*. Denne sagaen fokuserer istedenfor mye mer på Eirikssønnenes angrep enn de religiøse problemstillingene i Håkons rike. Tverreligiøsiteten fremstår derfor som et sekundært motiv. Den første gangen Håkons kristendom blir nevnt er i forbindelse med hans oppvekst i England, hvor han ble døpt.²⁰⁹ Den neste gangen Håkons kristendom blir omtalt er i sammenheng med høstblotet på Lade, hvor kongen i utgangspunktet nektet å delta i ofringsseremonien, men «[...] av godvilje og kjærlighet til sine venner gjorde han etter deres bønn og blotet».²¹⁰ I *Fagrskinna*s versjon av disse hendelsene blir dette omtalt som en uproblematisk affære, og det kan tyde på at, slik *Ågrips* forfatter også impliserer, at selve blots-handlingen var skinnhellig og at kongen derfor ikke tok skade fra handlingens hedenske spirituelle betydning. Håkons deltagelse på høstblotet kan derfor være et eksempel på en overlegen teft for dynastimanøvrering og sans for allianseutvikling. En annen forklaring kan være at Håkon faktisk forkastet sin kristne tro i lys av kranglingen på Frostating tidligere det samme året. Problemet med den forklaringen, er at *Fagrskinna* ikke skriver noe om verken Frostating, Asbjørn fra Medalshus, eller den tilsynelatende avgjørende diskusjonen om religionsfrihet som de andre kongesagaene fokuserer mye på. Det er merkelig at forfatteren av *Fagrskinna* ikke har beskrevet disse hendelsene, men dette fraværet i seg selv er ikke nok til å avskrive kildens legitimitet. Utover referansen til det Schreiner skrev kan dette være med på å faktisk legitimere teksten, siden forfatteren åpenbart har utelatt elementer han mente var tynt begrunnet.

4.4.5 Synd og fordømmelse i *Fagrskinna*

Siden Håkon hadde gjort «[...] etter deres bønn og blotet»,²¹¹ hadde han muligens begått en større synd mot kristendommen enn de som enda ikke hadde fått mulighet til å bli frelst. Ved å forlate kristendommen kunne han ikke håpe på en kristen frelse i møte med døden. *Fagrskinna*s forfatter poengterer dette på en mye mer ettertrykkelig måte enn de andre sagaforfatterne når han skriver at «[...] det ble lagt til hevn mot Håkon av Gud etterat han hadde blotet, at så lenge han rådde, var det jevnlig ufred av Gunhilds sønner og andre vikinger [...]».²¹² Dette

²⁰⁹ Ibid., s. 35.

²¹⁰ Ibid., s. 47.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid., s. 48.

konfliktbilde forfatteren av *Fagrskinna* viser er kanskje litt overdrevet. Det blir en definisjons-sak å avgjøre om tre slag mellom omkring 954 og 961 kan regnes som jevnlig ufred, men ut ifra en regjeringsperiode på nesten 40 år kan vi anslå at Håkons tid som konge stort sett besto av fredfulle år, spesielt mot ytre trusler. *Fagrskinnas* forfatter har likevel rett i at «fredsårene» endte på omtrent samme tid som Håkon deltok i juleblotet på Mære, men det gis ingen ytterligere forklaringer utover at det var Guds hevn som gjorde at Eirikssønnene angrep. Krigsårene kan med utgangspunkt i *Fagrskinna* beskrives som en periode med landeplager av bibelske proporsjoner, uten noen øvrig forankring i jordlige hendelser. Fra slaget på kongsgården Avaldsnes (954), gjennom året etter med slaget på Rastarkalv (955), og til slutt det store slaget på Fitjar (961) blir Håkon gang på gang angivelig angrepet for de religiøse forbrytelsene sine. Dette er spesielt tilfelle i *Fagrskinna*, som i likhet med *Ágrip* og *Heimskringla* tegner et bilde av Håkon som en angrende synder:

[...] og han angret da det at han hadde gjort meget mot Gud og kristne menns lov. Da bød hans venner seg til å flytte hans lik vest til England og gravlegge ham der ved en kirke. Kongen svarte: «Det er jeg ikke verd. Som hedensk mann levde jeg, og slik vil jeg også bli jordet.»²¹³

Dette utdraget fra *Fagrskinna* inneholder den siste gjenfortellingen av Håkons angivelig direkte tale til sine venner. I motsetning til Snorres utgave, hvor skaldens hyllest til kongens minne står i fokus, er *Fagrskinnas* beskrivelse mer rettet mot Håkons anger og apati i møte med døden. Denne skildringen fremstår som ganske blek i forhold til Snorres, og kan tyde på hvordan *Fagrskinnas* forfatter anså Håkon som person – en sviktende skikkelse som aldri kunne måle seg med de større helgenkongene fra 1000-tallet.

4.5 Flatøyboks og *Historia Norwegiaes* religiøse tematikk

I de fleste sagaene om Håkon Adalsteinsfostres blir det brukt en god del tekst på å bygge opp rammeverket som beskriver den mildsinnede, men samtidig målrettede kongen som viser tålmodighet ovenfor trønderne i de fleste sammenhenger. En motforestilling til dette bildet finner vi eksempler på i *Flatøybok*, og beretningen om hvordan Håkon reagerte på tvangsblotingen på Mære i 953/4. Som det blir beskrevet i kapittel 2 måtte Håkon holde hodet kaldt da Eirikssønnene angrep, og som resultat ble hevntoktet utsatt, og til slutt avblåst. Fra sagaforfatterens side kan dette tolkes som en konge som ikke lettbeint aksepterte svik fra sine

²¹³ Håkons angivelige siste ord og befaling som konge. Ibid., s. 65.

allierte, men samtidig evnet å vise en balansert besluttsomhet når det trengtes. Disse personlighetsnyansene er ikke like tydelige i andre sagatekster som for eksempel *Fagrskinna*, noe som videre kan tyde på at det har eksistert flere parallelle versjoner av den muntlige tradisjonen, hvis varierende innhold kan ha inspirert forfatterne til å tolke hendelsene annerledes. Eirikssonenes angrep fra kysten blir prioritert, men det fremgår ikke fra denne sagateksten noen nøyaktig beskrivelse av hvem som faktisk deltok på kongens side, bortsett fra kongens hird, holmryger og håloyger fra dagens Nordland.

4.5.1 Dialogen mellom Asbjørn og Håkon

Høvdingen Asbjørn fra Medalshus blir introdusert i *Heimskringla*, som et talerør for hedendommen, men denne aktøren får, sammen med Håkon, en litt utvidet rolle i *Flatøybok*-versjonen av hendelsene. I begge sagaene representerer Asbjørn en mektig stemme som blir hørt på Frostating, og når forfatteren av *Flatøybok* gjengir hvordan Håkon forsøkte å appellere til folket er det med mye større detalj enn de andre sagaene. Dette er etter alt å dømme den eneste gangen kristendommens rammeverk som religion blir beskrevet i så stor detalj, spesielt med tanke på referansen til blant annet Marias sønn. Dette påstått direkte sitatet fra Håkon slik det fremstår i *Flatøybok* inkluderer også henvisninger til at absolutt alle bør kristnes, og ikke bare de mektigste høvdingene på tinget:

«Det er min bønn til dere, mektige menn og umektige, undersått og trell, og hele allmuen, [...] at dere lar dere kristne og **tro alle på én Gud**, Marias sønn, og forkaster blotene og de hedenske gudene, holder hver sjuende dag hellig, og faster hver sjettede dag.»²¹⁴

Asbjørn svarte omgående på denne oppfordringen,²¹⁵ og refererte blant annet til at de selv er i *haugalderen* og at den norrøne troen kan spores tilbake til «brennalderen» altså jernalderen. Det er påfallende at Asbjørn skulle referere til sin egen tid på denne måten, og det virker mer som forfatterne bak *Flatøybok* skrev det slik for å rette det direkte mot samtidas publikum. Denne gjenfortellingen viser at sagaforfatterne hadde kapasitet til å forstå at de kristne skikkene ble ansett som *underlige*, og at 900-tallets stormenn ikke først og fremst fraskrev kirkens trossystem, men at de først og fremst var bekymret for den rituelle delen av kristendommen:

²¹⁴ *Flatøybok*, kap. 21.

²¹⁵ *Ibid.*, kap. 22.

«[...] når du vil trelke oss på nytt med underlige skikker, siden du vil at vi skal forkaste den troen som fedrene [...] våre har hatt før oss i alle tider, [...] og mange av dem var mye gjevere enn hva vi er.»²¹⁶

Asbjørn satt dermed likhetstegn mellom frihet og tradisjon, men ingen av sagaene fremstiller påstander om at noen av høvdingene mente kristendommen var *uekte*, men heller bare annerledes. Det største uenighetsmomentet lå i at de hedenske trønderne mente kristningen ville innebære en immateriell frihetsberøvelse, og Asbjørn advarte kongen mot å tvinge noen til å konvertere til kristendommen. Videre i *Flatøybok* kommer det likevel frem at Asbjørn hadde et nyansert syn på diskusjonen, og ønsket tross uenighetene at Håkon skulle fortsette å være konge så lenge han maktet å vise måtehold.²¹⁷ I tillegg til dette står det også skrevet i *Flatøybok* at «Vi [trønderne] har fått særs stor kjærlighet til deg, slik at bare du har rådd over oss alle, med lov og landsrett. [...]»²¹⁸ Håkon tok tilsynelatende rådet fra Asbjørn, for i kapittelet *Om Kong Håkons Skikker* vises det ganske tydelig at Håkon «[...] tok det rådet å fare stilt med kristendommen.»²¹⁹

4.5.2 *Historia Norwegiae*

Historia Norwegiae eller *Norges historie* er et håndskrift fra Orknøyene som ble skrevet på slutten av 1100-tallet, oppdaget av P. A. Munch i 1849 og oversatt til bokmål av Astrid Salvesen i 1969.²²⁰ Denne teksten skal ha tjent sitt formål som et kort oppslagsverk om de norske kongene, og beskriver blant annet oppløsningen av hedendommen i Norge som hovedtema, hvor som kjent Håkon den gode var en sentral, men delvis mislykket aktør. Forfatteren av *Historia Norwegiae* er tydelig streng og moralistisk i talen sin mot Håkons livsførsel, som fra et kristent standpunkt kanskje er berettiget. Håkons birolle for å innføre kristendommen får derfor lite skryt: «[Håkon gjorde] det alvorlige feilgrep å foretrekke det timelige kongedømme for det evige rike, og [...] tjente guder – ikke Gud.»²²¹ Her får vi et unikt innblikk i hvordan Adalsteinsfostres handlinger ble tolket fra et utenlandsk perspektiv, og tilnavnet «den gode» er slett ikke brukt her. Denne teksten, sammen med *Fagrskinna* er det eneste som ikke beskylder

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid., kap. 20.

²²⁰ Espen Karlsen, «Historia Norwegie», (2015), https://snl.no/Historia_Norwegie.

²²¹ *Norges historie. Historien om de gamle norske kongene / Theodricus munk. Historien om danenes ferd til Jerusalem*, s. 30.

trolldommen til Gunnhild, den tidligere dronningen av Norge, for drapet på Håkon. Den ukjente forfatteren bak *Historia Norwegiae* skylder utelukkende på at dette var Guds vilje fordi han «[...] våget å fornekte den unge Kristus»²²² Med forklaringene som kommer frem i *Heimskringla*, *Ågrip*, *Fagrskinna* og *Flatøybok* vises det at denne kritikken baseres på hendelser som var utenfor Håkons egen kontroll. Det polariserte samfunnet overlevde, og ble videreført forbi Håkons regjeringsperiode, men var mer samlet enn splittet.

4.6 Oppsummering av tverreligiøsiteten i kongesagaene

Sagaforfatternes narratologiske behandling av de tverreligiøse utfordringene inneholder elementer som går utenfor diskusjonen om hvorvidt Håkon simpelthen forlot kristendommen eller ikke. Spørsmålet blir heller når og hvorfor Håkon *tilsidesatte* misjonen til fordel for andre, mer skjebnesvangre oppdrag. Som det blir vist i dette kapittelet satte Håkon de sikkerhetspolitiske hensynene aller først, og som utløsende faktor ble nedjusteringen av religionens viktighet en direkte årsak i realiseringen av alliansen med trønderne. Som underliggende faktor spilte høvdingen Asbjørn fra Medalshus en aktiv rolle i denne utviklingen, og avhengig av hvorvidt man anser *Heimskringlas* gjengivelse av den monologiske talen eller *Flatøyboks* uvanlig detaljerte dialog, blir Håkons aktive rolle enten passiv eller kalkulerende. *Fagrskinna*s skildring inneholder derimot mange flere referanser til at Håkons personlige skyld i den feilslåtte kristninga, noe som også forfatteren bak *Historia Norwegiae* mener stammer fra hans syndig personlighet. I *Ågrip* derimot blir Håkon, hendelsene rundt døden hans, og anger skildret som håpløst apatiske. Alle sagaskriverne var – hevet over enhver rimelig tvil – selv kristne, men sagaskriveren bak *Fagrskinna* er likevel mest aktive i sin fordømmelse av Håkon.

Vi kan derfor anta at det kulturelle – og faktisk fysiske – presset til å passe inn i det norrøne samfunnet utløste Håkons fremmedgjøring fra den engelske kristne arven, som han i ungdomsårene hadde ofret nesten alt for å viderefremidle i Norge. I tillegg ser vi at Håkon, ifølge analysen min av *Heimskringla*, begynte å ta rollen som den norrøne berserkeren.²²³ Vi vet fra før at Håkon var en stor kriger, men denne typen krigskunst må kunne sammenlignes med Håkons tilsidesatte kristendomsprosjekt. I neste kapittel skal forholdet mellom Håkon og Sigurd Jarl, talerøret for de norrøne tradisjonene, analyseres videre, hvor jarlens ambivalente rolle i alliansebyggingen var svært sentral i den religiøse spliden mellom Vestlandet og Trøndelag.

²²² Ibid.

²²³ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 93.

Kapittel 5 Sigurd Jarls motiver bak samarbeidet med kongen

«Sigurd Jarl var kong Håkons kjæreste venn.»²²⁴

—Snorre Sturlason

I de foregående kapitlene har Håkon den godes liv og levnet blitt analysert og drøftet kronologisk, og gjennom bruken av sagakritikkens tradisjonelle og moderne tilnærminger, har funnene blitt brukt til å drøfte sagaskrivernes egne beskrivelser og oppfatninger av det vekslende sedskiftet mellom hedendom og kristendom på 900-tallet i Norge. I denne sammenhengen har det vært rettet fokus på den personlige transformeringen, jeg med utgangspunkt i sagaskrivernes egne ord, mener Håkon gjennomgikk, eller ble utsatt for i overgangen fra fredsårene via de konfliktfylte blotene i begynnelsen av krigsårene. Denne avhandlingen analyserer hvordan samarbeidet og alliansene fungerte i praksis innad i dette religiøst splittede norrøne samfunnet, slik det fremsto på 900-tallet, men også hvordan de underliggende sosiale og kulturelle faktorene i forholdet mellom Håkon og Sigurd gjorde at alliansen ble drevet frem av like mange indre krefter som ytre påvirkninger.

5.1 Sigurd jarls tilslørte motiver i relasjon med Håkon Adalsteinsfostre

For å nøste opp i dette forholde skal jeg i dette kapittelet drøfte den dynamiske kulturelle og sosiale tilknytningen mellom disse to stormennene ved å sette opp en tenkt prioriteringsliste for Sigurd, lik den i forrige kapittel. Denne listen er nødvendig for å se perspektivene fra begge sider, og ikke bare formet etter sagaskrivernes fokus på Håkon. «Sigurd Jarl var kong Håkons kjæreste venn.»²²⁵ Dette er Snorres egen oppfatning av det personlige forholdet mellom jarlen og kongen, slik det artet seg i etterkant av navngivingen til Sigurds sønn. Dette ritualet foregikk, ifølge min analyse av sagaene, like før den perioden av Håkons regjeringstid som var mest preget av turbulens i innenrikspolitikken. Fullt så enkelt var det neppe hvis vi skal tro P. A. Munchs forklaring; som tidligere fortalt var han ikke helt enig i Snorres forklaringer.²²⁶ Forholdet mellom disse to stormennene var trolig ganske kjølig, og selv om jarlen ikke nødvendigvis ønsket at kongen skulle bli drept for å avvise de gamle tradisjonene, var han,

²²⁴ Ibid., s. 82.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Munch, «Det norske folks historie», s. 725.

ifølge Munch, en falsk figur som egentlig spilte på lag med høvdingene, eller «bøndene» som Munch kalte dem i *Det norske folks historie*. Munch sier likevel at jarlen ønsket kongen alt godt, men hans analyse peker mer i retning av at trønderen direkte undertrykte Håkons autoritet, særlig ved Frostating. Jarlen og kongen fortsatte likevel å ha en god tone selv etter at høvdingene på Frostating hadde avvist kongens ønsker om å innføre kristendommen. I *Heimskringlas* versjon av hendelsene sier Sigurd at «Vi får finne et godt råd her, konge»,²²⁷ og slik var det ifølge Snorre at de to stormennene la grunnlaget for en allianse som skulle øke jarlens innflytelse på Vestlandet, øke Håkons makt i Trøndelag og knytte Norge sammen på en større måte enn noen gang tidligere. Vestlandet og Trøndelag ble i prinsippet underlagt samme konge, selv om vi kan anta at ladejarlen ikke mistet noe reell makt over sitt eget fokusområde, Trøndelag. Roten til konflikten og grunnlaget for samarbeidet mellom Håkon Adalsteinsfostre og Sigurd Håkonsson Ladejarl går utover de religionskulturelle utfordringene som denne avhandlingen hovedsakelig siktes inn mot. Først og fremst kan det være nyttig for forståelsen av disse utfordringene at vi bytter ut det litt for bredt dekkende ordet *samarbeid* med gjensidig avhengig *sameksistens*.

5.1.1 Indre motivasjon og sagaforfatterens årsaksforklaringer

Den motstanden som Håkon, ifølge sagaen møtte med trønderne, kan ha vært et symptom på en større konflikt som i stor grad var grunnlagt på aktørenes egne overlevelsesinstinkt i møte med et skiftende samfunn. For dette eksempelets skyld skal jeg nå presentere de tre ulike prioriteringene eller hovedpunktene som representerer jarlens egne personlige og kulturelle kvalitetstrekk, samt gitte prioriteringer som påvirket dømmekraften og handlekraften hans. Denne listen er skreddersydd for Sigurds handlinger, slik de fremstår i sagaene, og skal illustrere hvordan forskjellige årsaksfaktorer og utviklingen var delaktige i å forme det dynamiske forholdet mellom Håkon og Sigurd. I det følgende skal det derfor gjøres rede for den sosiale og kulturelle sammensetningen i det norrøne samfunnet, slik rikssamlingsperioden fremstår fra sagamaterialet. Underlagt denne tematiske strukturen vil kongesagaenes behandling av hedendom, kristendom og forholdet mellom Håkon Adalsteinsfostre og Sigurd Jarl drøftes omgående med en forankring i nyere sagaforskning. De religionskulturelle spørsmålene ses dermed i lys av personlige motiver hos begge de enkelte aktørene. Slik kan Sigurds behovspyramide bygges opp:

²²⁷ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 86.

Figur 6 Sigurd Jarls prioriteringspyramide

5.1.2 Sigurds religionspolitikk og håndhevelse av de norrøne skikkene

Det første som skal drøftes i denne tenkte prioriteringslisten er det som fremstår som de tradisjonelle norrøne sedene, eller skikkene, som Sigurd jarl ifølge Snorre var svært opptatt av å ivareta. Som hedensk blotsmann fra ladeslekten kan Sigurds målsetning ha vært å ivareta det bestående og maktsplittede norrøne samfunnet, som besto av et system med flere storhøvdinge spredt utover landet.²²⁸ På en måte står Sigurd og ladeslekten i kontrast til det sagaen fremstiller som Håkons og resten av Hårfagreættens ambisjoner om rikssamling og kristning. Likevel godtok Sigurd, og til og med anbefalte at Håkon skulle bli overkonge. Spørsmålet her blir hvorfor han gikk med på det, når han i utgangspunktet var en forkjemper for de flere små, istedenfor den ene store. Denne førsteprioriteten reflekterer hvor viktig bevaringen av de tradisjonelle norrøne verdiene faktisk var for de hedenske høvdingene, og særlig hvorfor jarlen, ifølge sagaforfatterens egen oppfatning valgte å risikere sin egen religionskultur til fordel for et mye større utstrakt handelsnettverk, og opprettholdelsen av den viktige alliansen med Håkon og dermed Vestlandet mot truslene fra Eirikssønnene og i utstrakt grad, Danmark. Det er derfor godt mulig at jarlen la grunnlaget for dette maktskiftet for å svekke Eirikssønnenes krav på makt, siden den delen av Hårfagreætten var bitre fiender med jarlen angående makten i Trøndelag. Håkon kan ha vært det sikreste alternativet for å ivareta jarlens interesser.

²²⁸ Bratberg, «Sigurd Håkonsson (Ladejarl)».

I *Norges historie frem til 1319*²²⁹ skriver historiker Claus Krag at kristendommens rolle i det norrøne norske samfunnet ikke ble en trussel for det sosialt innbygde hedenske før lenge etter Håkon den godes død, altså fra helt mot slutten av 900-tallet og utover på 1000-tallet.²³⁰ Her er det selvsagt først og fremst snakk om kristningskongene som videreførte det prosjektet som Håkon påbegynte, altså Harald Gråfell, Olav Tryggvason og Olav «den hellige» Haraldsson. Disse kongene brukte først og fremst tvang for å gjennomføre sine religiøse reformer, men i Håkons tilfelle er det mye som tyder på at den spredningen av kristendommen som faktisk tok sted foregikk ved milde og voldsfrie metoder. Her kan vi igjen referere til *Ågrip*, og hvordan Håkon til og med lot sin egen kone forbli hedensk. Ett spørsmål som oppstår her er hvorfor det plutselig ble viktig å kristne folket. Et svar på dette kan være at kongen på mange måter samarbeidet med kirken og på mange måter hadde velsignelse fra Gud selv, som videre ikke bare legitimerte kongens spirituelle overlegenhet, men også hans jordlige makt. Kongemakten og kirken hadde lenge samarbeidet med hverandre, og var med på å legitimere hverandres makt. Jón Viðar Sigurdsson skriver at «[...] kirken støttet kongemakten administrativt og ideologisk [og til] gjengjeld fikk kirken økonomisk støtte [...]»²³¹ Ved å innføre kristendommen ville en middelalderkonge kunne ha større kontroll over folkemassene og ressursene. Kongen var ikke bare mektig i dette livet, men kontrollerte også innpasset til livet etter døden. Før kristendommen ble spredt utover Norge var det som kjent de norrøne sedene som utgjorde normgrunlaget for de aller fleste. Dette gudesystemet kom i mange variasjoner, og er i dag bedre kjent som hedendom eller åsatru. Begrepet hedendom ble som tidligere vist først tatt i bruk av skalden som forfattet *Håkonarmål*, og kan ha blitt brukt for å spesifisere at norrøn tro var arkaisk, barbarisk og ikke minst usann. En annen mulighet er at hedendommen som begrep simpelthen ble brukt som et begrep for å skille mellom de som trodde på de gamle norrøne gudene hjemmefra, til motsetning fra de kristne som trodde på én gud fra et fremmed land. I motsetning til den kristne kirken var ikke den norrøne troen et sentralisert og kontrollert trossystem.²³² Det har tidligere blitt nevnt at gudetilbedelsen var sammenbundet med hele resten av samfunnet, og med kulturelle forskjeller ble det også utviklet ulike måter å tilbe gudene på. Det finnes likevel noen fellestrekk som er viktige å forstå for å sette seg inn i hva det faktisk var jarlen ville beholde og videreformidle til fordel for kristendommen. Mye tyder på at den kanskje viktigste

²²⁹ Krag, *Norges historie fram til 1319*.

²³⁰ Ibid., s. 54.

²³¹ Jón Viðar og Hellerud, *Håkon den gode*.

²³² Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom : State Formation in Norway, c. 900-1350*, s. 137.

guden for vikingene var Tor, guden for krig og torden. På lik linje med Odins krigslystne einherjer kan vi anta at de som fulgte Tor også ofret til ham for styrke og mot. Siden praktiseringen og ofringene til disse gudene ble utført på en så fundamentalt annen måte enn de kristne ritene, har Sverre Bagge foreslått at overgangen fra hedendom til kristendom bar preg av å være en kvalitativ overgang. Samfunnet gikk fra å tro på hedenske myter til kristne dogmer.²³³ Dette utsagnet er i tråd med det Gro Steinsland skriver om at nyordningen var et sedskifte, og ikke bare en overgang slik det katolske senere ble reformert til protestantisme. Det var etter alt å dømme mye mer komplisert enn som så, og på bakgrunn av dette kan det argumenteres for at Sigurd Jarl ikke bare var «svær til å blote» som Snorre skrev, men også genuint bekymret for sin egen kultur, og kanskje i overført betydning sin egen identitet.

5.1.3 Ladejarlenes handelsforbindelser og båndet mellom Hårfagreætten og jarlene

Utover motivet å skulle redde sin egen kultur kan vi ikke ignorere det som var ladejarlenes primære oppgave i det norrøne samfunnet: Som høvdinger over et område som strakk seg fra dagens Trøndelag, østover i deler av dagens Sverige og langt nord i Hålogaland, var det blant annet vedlikeholdet av handelsforbindelsene som virkelig ga Ladejarlen hans unike maktposisjon, som igjen ble grunnlaget for behovet til å knytte allianser med dem som regjerte på kysten.²³⁴ Her forekom det en krysning mellom jarlens økonomiske hensyn, og forholdet til Håkon. Sagaene er tydelige på hva som var Håkons primære motivasjon for å samarbeide med trønderne, men de sier lite om hvorfor trønderne selv valgte å innfinne seg med en konge som ikke delte deres egen tro. Hvis vi anser problematikken fra et praktisk ståsted ser vi at det som beskrives ovenfor er en handelsdreven økonomi avhengig av samarbeidspartnere, og særlig med dem som bor langt unna med tilgang til havet. Det var like naturlig da som nå at fremmede kulturer hadde andre skikker enn dem selv, og motivasjonen for å øke volumet i byttehandelen må vi kunne anta var viktigere i første omgang enn bekymringer som vedrørte den allierte kongens religion. Det var «[...] viktig for jarlene å alliere seg med andre herskere langs *leia*, slik at de kunne få brakt varene sine til markedene i Europa uten altfor stor risiko og for store kostnader.»²³⁵ Det må derfor ha vært svært beleilig for jarlen at det endelig var en hersker langs *leia*, som i utgangspunktet virket manipulerbar på grunn av sin unge alder og behov for allierte. I tillegg til dette hadde Håkon et direkte bånd til den delen av Hårfagreætta som jarlen tidligere

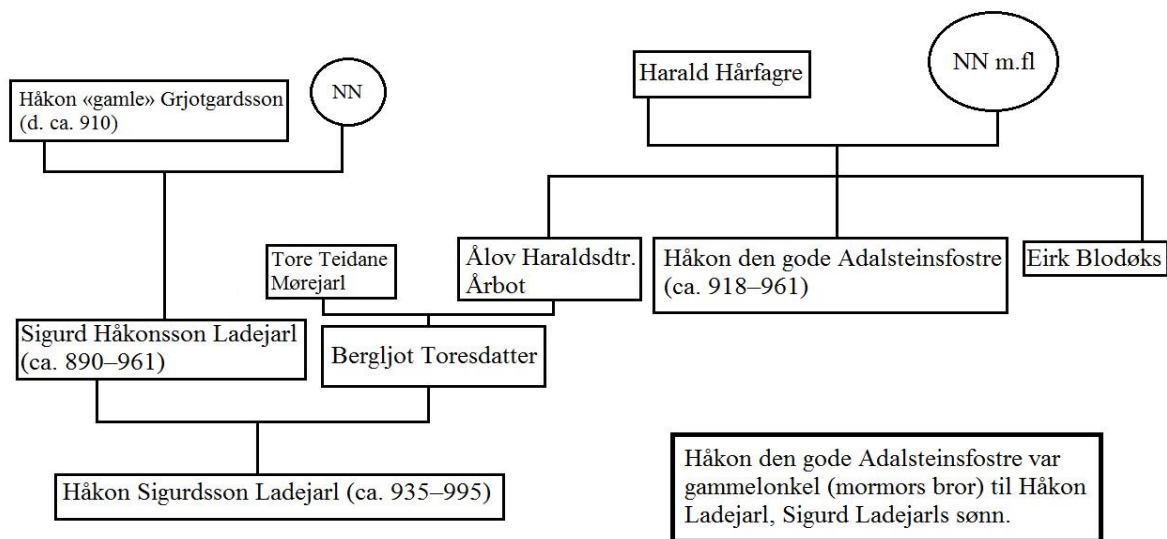
²³³ Ibid., s. 148.

²³⁴ Bratberg, «Sigurd Håkonsson (Ladejarl)».

²³⁵ Ibid.

hadde samarbeidet med. Det kan også tenkes at siden deres familier, jamfør Inger Ekrems *Nytt lys over Historia Norwegie*,²³⁶ var knyttet sammen av både allianser og blodsband, at dette videre var med på å bagatellisere de tverreligiøse utfordringene.

Det tredje punktet jeg har ført opp i kategorien «behovsbetinget incentiv for Sigurd til å samarbeide med Håkon den gode», er nettopp dette angivelige slektskapet mellom de to ættene deres. Den familiære nærheten mellom disse to stormennene er får ikke stort fokus i sagaen, men det kan likevel ha vært utslagsgivende at jarlens kone var datterdatter til Håkons far, Harald Hårfagre. Sigurd Håkonsson Ladejarl (ca. 890–962)²³⁷ var sønn av Håkon Grjotgarsson (død ca. 910) og gift med Bergljot Toresdatter. Sigurds hustru bidro kanskje med viktige diplomatiske bånd til hennes egen far, mørejarlen Tore Teiande og jarlens svigermor Ålov Haraldsdatter Årbot var ifølge Inger Ekrem datter av Harald Hårfagre. Sigurd Jarl var også far til Håkon Sigurdsson Ladejarl (ca. 935–ca. 955)²³⁸ som senere ble omtalt som Håkon den onde. Ladejarlenes slekt var på mange måter den separatistiske motvekten til de kongene fra sør som ville «samle» Norge. For å illustrere dette slektsforholdet har jeg inkludert et slekstre som fremhever blodsbandet mellom Hårfagreætten, mørejarlene og ladejarlene:

Figur 7 Slekstre for Hårfagreætten og ladejarlene

²³⁶ Inger Ekrem, *Nytt lys over Historia Norwegie : mot en løsning i debatten om dens alder* (Bergen: Universitetet i Bergen, IKRR, Seksjon for gresk, latin og egyptologi, 1998), s. 89.

²³⁷ Bratberg, «Sigurd Håkonsson (Ladejarl)».

²³⁸ Ekrem, *Nytt lys over Historia Norwegie : mot en løsning i debatten om dens alder*, s. 89.

Som det fremgår av treet er Håkon den gode *gammelonkel*²³⁹ til Sigurds sønn, Håkon Sigurdsson Ladejarl. Dette blodsbandet, selv om det ikke er rett nedstigende fra farsleddet ville med sannsynlighet ha vært et naturlig knutepunkt mellom de to mektige slektene. Her har jeg også for eksempelets skyld inkludert jarlens sønn, Håkon Sigurdsson. Vi vet også fra sagaen at det var Håkon, som *navnga* Sigurds sønn med sitt eget navn.²⁴⁰ Snorres beskrivelser av denne høytidelige hendelsen er for øvrig skildret helt uten religiøse undertoner, og fremstår som sikringen av et dynastifremmende vennskapsbånd mellom Håkon og jarlen. Den nyfødte Håkon Sigurdsson mottok navnet sitt fra den regjerende kongen, og det kan tenkes at denne overgangsriten hadde en iboende overførbar verdi lik kristendommens fadderordning. Båndet mellom Adalsteinsfostre og ladejarlen styrkes derfor hvis vi anser Snorres beskrivelser som korrekte. Videre kan man gruble over hvem av de to som tok initiativ til at barnet skulle bli navngitt av den kristne kongen. Håkon kunne ha vært underlagt et press om å gjennomføre seremonien etter tradisjonelle norrøne seder, men det er lite som tyder på at Håkon ble tvunget til dette. Hvorfor var Håkon så villig til å frastå dåpens gudegave? Det som virkelig er merkverdig i denne sammenheng er at kongens kristne overbevisning tilsynelatende ikke stopper ham fra å utføre et tilsynelatende utenomkristelig ritual som «navngiving». Grunnlaget for den kristne dåpen har alltid vært sentral for de kristne, men muligheten er der for at slike norrøne seremonier ikke var særlig knyttet til den delen av samfunnets sedvaner hvor gudenes innblanding var medregnet. For ladejarlen og Håkon kan det tenkes at denne handlingen fortrinnsvis hadde en praktisk betydning hvor formålet var å gi gutten et navn som i de siste par årene begynte å bli assosiert med Adalsteinsfostres positive kvaliteter.

I 1976 skrev Andreas Holmsen at Håkon prøvde seg mot det hedenske trøndersamfunnet men «[...] bøyde av for motstanden.»²⁴¹ Holmsen tilføyer at kongen da mye heller ville samarbeide med bøndene og ladejarlen, slik Håkons far, Hårfagre hadde gjort, enn å gå til kamp mot dem. Spørsmålet er kanskje ikke hva kongen ville, men hva han så seg nødt til å gjøre. Halvbroren Eirik Blodøks hadde forsøkt å legge seg ut mot bøndene, noe som resulterte i at regjeringsperioden hans kun varte noen få år. Det er rimelig å anta at Håkon hadde lært fra sin brors feil, og undervurderte derfor ikke trøndernes gjennomslagskraft. Håkon så derfor mer til sin far som

²³⁹ Gammelonkel, også kjent som grandonkel, er her definert som bror til mormor. Håkon Adalsteinsfostre var broren til Håkon Sigurdsson Ladejarls mormor, Ålov Haraldsdatter Årbot (Hårfagredatter).

²⁴⁰ Sturlason, *Snorres Kongesagaer*, s. 82.

²⁴¹ Andreas Holmsen, *Nye studier i gammel historie* (Oslo: Universitetsforlaget, 1976), s. 66.

ideal for hvordan kongen burde samarbeide med folket, og som Holmsen skrev, fikk kongen et «positivt forhold til bøndene [...] og fikk hærhjelp fra dem.»²⁴²

5.2 Oppsummering av forholdet mellom Håkon og Sigurd

For å nøste opp i forholdet mellom kongen og høvdingene synes det viktig å skille mellom ladejarlens funksjon på den ene siden og resten av bøndene og høvdingene i Trøndelag på den andre siden. Selv om vi med rimelig stor sikkerhet kan anta at forholdet mellom bøndene og kongen var godt er det i beste fall en sannhet med modifikasjoner. Hvis vi også antar at *Heimskringla* og *Flatøybok* skildrer forholdene nøyaktig, er det påfallende at særlig det planlagte, og nesten gjennomførte hevntoktet, samt forulempingen på juleblotet vitner om kongens særdeles dårlig forhold til bøndene. Sigurd Jarl, derimot, fremstilles som en megler i sagamaterialet, og blir tildelt rollen som både moderator og den sanne lederen av de provoserte massene. Denne fremstillingen kan ha mye for seg, men som det fremgår i P. A. Munchs arbeid,²⁴³ var jarlens respekt for Håkons autoritet basert på opportuniste og spekulering, uten at dette nødvendigvis, etter min mening, beviser jarlens forakt for kongen. Likevel vises det i sagaene at jarlen gikk bak Håkons rygg for å bevare de norrøne sedvanene. Hvis vi anser hypotesen om sedskiftet som reelt er det rimelig å anta at Sigurd, på dette punktet, var i direkte opposisjon til kongen. Sagaforfatterne har likevel fokusert mest på at jarlen, på mange måter var en læremester for den unge Håkon; en farsfigur i fraværet av en støttende bror og far; og sist men ikke minst en klartenkt beskytter av kongens kulturelle maktposisjon med fare for å bli stemplet som en nytenkende kristen i tråd med datidens lovgivning. Denne fremstillingen bygger også på at Sigurd Jarl og Håkons far, Hårfagre lenge var allierte, og i tillegg til slektskapsbåndene mellom deres ætter og beretningene om at Håkon *navnga* Sigurds sønn virker det som om forholdet mellom disse to stormennene var godt, selv om sagaforfatterne ganske sikkert var klar over at Sigurds handlingen ikke alltid utartet seg på den mest heldige måten for Håkon. Avslutningsvis i dette kapittelet kan det derfor konkluderes med, jamfør noe av Snorres årsaksforklaringer, at Sigurd faktisk var Håkons beste venn, hvert fall i Trøndelag.

²⁴² Ibid., s. 64.

²⁴³ Munch, «Det norske folks historie», s. 725.

Kapittel 6 Oppsummering og avslutning

6.1 Håkons fremmedgjøring fra kristendommen

I de islandske kongesagaene som ble skrevet om Håkon den gode Adalsteinsfostre blir kristendommen presentert som en selvfølgelig løsning på et åndelig problem den norrøne befolkningen ikke trodde de hadde. Sagaskriverne omkring 1200-tallet var selv kristne, og hyllet derfor Håkons forsøk på å spre kristendommen i Norge. En viktig narratologisk utvikling i disse kongesagaene er sagaskrivernes fremstilling av hvordan Håkons fremgangsmåte for å spre kristendommen endret seg i perioden jeg har identifisert som fredsårene (918–954). Analysen min av denne utviklingen gjør det nærliggende å tro at Adalsteinsfostres egen innstilling til kristningen gikk fra at det var utført av en forsiktig taktiker, som med tilbakeholdenhet anerkjente det politiske og religiøse klimaet som ugjestmildt, via en mer standhaftig fremstilling av kongen som sto opp for troen sin på Frostating, frem til beskrivelsene av den nedbrutte kongen, som i nederlaget ved Fitjar (961) tilsto syndene sine, og erkjente sin endelige fremmedgjøring fra kristendommen han mislyktes med å innføre. Det er vist at alliansen mellom Håkon og de hedenske trønderne var tverreligiøs, men min analyse har ledet frem til konklusjonen at også Håkon selv, etter mye press fra trønderne, trolig selv praktiserte en tverreligiøs livsstil. Ved å dyrke begge religionene fikk han aldri helt gjennomført reformen i livstiden sin, og til tross for hans mange andre bragder ble ettermæle hans som karaktersvak forsterket av de mer kristenmoralistiske sagaskriverne, som i utgangspunktet hyllet regjeringssperioden hans som fredfull og rettferdig. En helgenkonge kunne godt mislykkes i sin misjon, og fortsatt bli sett på som ærefull, men siden Håkon oppga målene sine til fordel for freden med Trøndelag, er det mye som tyder på at sagaskriverne fikk et noe ambivalent forhold til ham.

6.2 Sagaforfatternes oppfatning av de tverreligiøse utfordringene

Sagaskriverne fremstiller derfor forholdet mellom Håkon og Sigurd som relativt uproblematisk, men historikere som P. A. Munch har i senere tid anslått at fredstiden var alt annet enn nettopp det.²⁴⁴ På bakgrunn av drøftingen av sagamaterialet i denne mastergradsavhandlingen kan det hevdes at det var de utløsende og materielle årsakene som ble behandlet med størst fokus på 1200-tallet. Perioden som tar mest plass i sagaene var paradoksalt nok årene før stridighetene mellom Håkon og Eirikssønnene brøt helt ut. Denne perioden var etter min analyse av kildene

²⁴⁴ Ibid.

preget av store motsetninger mellom Håkon og trønderne, og krigsårene ble en samlende periode for dem som var uforlikte. Fredstiden slik den omtales i denne avhandlingen var preget av kranglingen på Frostating, høstblotet på Lade hvor Håkon gjorde korsets tegn, juleblotet på Mære hvor han ble *forulempet* til å delta, eller tvunget slik man ville beskrevet det i dag, via planleggingen av hevn slik det fremgår i *Heimskringla* og *Flatøybok*. Denne perioden var som vist sterkt preget av den religiøse kappestriden som utspantes. Disse prosessene ble ikke godt mottatt av høvdingene i Trøndelag, som trolig så kristendommen som et verktøy for å trellbinde maktinnehaverne i periferien. Håkons kristningsprosjekt endte dermed opp med å bli et tilbakevendende politisk og kulturelt problem for hele det norrøne samfunnet, og ved flere anledninger lå det an til å bli krig mellom de to naborikene. Håkon og trønderne greide likevel å opprette en forsvarsallianse, med betingelser om at Håkon måtte gi opp kristningsprosjektet sitt og vende tilbake til åsatroen.

Det er også rimelig å anta at sagaskriverne, som levde i et nylig kristnet samfunn, ville kunne relatere til disse prosessene, og ha medfølelse for Håkons kamp til tross for at han på flere måter mislyktes. Gjennom opp- og nedturen, freds- og krigstid, planlagte hevntokter og impulsiv tvangsblotning, ble alliansen mellom Håkon og Sigurd Jarl, trøndernes høvding, en spenningsfylt affære selv før krigen mot Eirikssønnene brøt ut. På tross av dette skrev sagaforfatterne at den tverreligiøse alliansen fungerte godt mot de ytre farene som de eksilerte brødrene representerte. Det blir derimot ikke gitt noen forklaring i sagaene *hvordan* samarbeidet fungerte, og hvordan to vikingriker kunne både samarbeide så effektivt, og være så grunnleggende uenige med hverandre. Det er mye som tyder på at Håkon vendte tilbake til en hedensk livsførsel i så stor grad at det ble umulig for han å vende tilbake til kristendommen. Sagaskriverne vedkjenner seg dette, men hyller likevel kongen for de prosessene han igangsatte.

6.3 Avsluttende bemerkninger

I arbeidet med å analysere sammenhengen for disse utløsende, og kanskje mer materielle årsaksforklaringene bak de tverreligiøse utfordringene, er det altså klart hvordan det i minst like stor grad er de underliggende årsakene og aktørenes skiftende immaterielle behov, verdier og motivasjoner som er mest fruktbare for å forstå konteksten bak hvordan sagaforfatterne forsto utfordringene. Ett av paradoksene jeg har drøftet handler om hvordan tematikken i *Heimskringla* og *Flatøybok* fremstår som eksotifisert fra de underliggende årsakene bak de utløsende hendelsene, mens *Ågrip* og *Fagrskinna* har en større tendens til å normalisere, og til tider bagatellisere de samme situasjonene. Her er det spesielt beskrivelsene av blotshandlingene som

skiller seg ut, og selv om underdrivelser er et kjent virkemiddel i hele den norrøne litteraturen, fremstår narrativet og konfliktenes kjerne som splittet. Ved å sette sagaene inn i spenningsmodeller blir det derfor mer oversiktlig hvor forskjellig oppfatning hver enkelt sagaskriver hadde om hendelsene som omhandlet bloting, kirkebrenning, prestedrap, hevntokter og øvrige tegn på reaksjon mot kristningsprosessene.

På bakgrunn av dette må vi anerkjenne at selv de mest stabile muntlige tradisjonene nødvendigvis må formes etter samfunnets utvikling. Likevel er jeg, jamfør Sigurdssons forskning,²⁴⁵ tilbøyelig til å stole på det alminnelige bildet av det norrøne samfunnet, slik sagaforfatterne fremstilte det. Sagaskriverne tolket det de hadde til rådighet: De gjorde identifiserbare justeringer i narrativet uten å miste essensen av det som var en dynamisk og komplisert tid i Norges historie, både på makronivå for det overordnede kvalitative sedskiftet, og på mikronivå, rent personlig for Håkon og Sigurds egne mål og planer for videreføringen av hver sin religion. Sagaforfatterne anså nok derfor Håkon som en kristen mann, noe hans ønske om syndsforlatelse i møte med døden viser, men det er rimelig å anta at Håkon selv forsto konsekvensene av å gå på akkord med prinsippene sine. I kjølvannet av slaget på Avaldsnes levde Håkon på mange måter levde en hedensk livsstil i tråd med det trønderne krevde. Til tross for dette er det rimelig å anta at Håkon så selv som en kristen mann, til tross for at han ikke fikk gjennomført spredningen av kristendommen. I analysen min av sagaforfatterenes behandling av den tverreligiøse alliansen og forholdet mellom Håkon Adalsteinsfostre, Sigurd Jarl og de øvrige hedenske høvdingene, er det altså klart hvordan de utagerende trøndernes handlingsmønster var et symptom på et underliggende motstandsarbeid. I sin helhet utgjorde dette de overordnede religionskulturelle utfordringene som aldri brøt helt ut.

²⁴⁵ Helle, «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken», s. 34.

Kildematerialet

Fagrskinna:

Fagrskinna. Ukjent(e) forfatter(e). Originalteksten ble skrevet omkring 1220-tallet. Oversatt av Johan Schreiner. (1972). Oslo: Fabritius, Andre utgave.

Flatøybok:

Flatøybok Bind 1. Ukjent(e) forfatter(e). Originalteksten ble skrevet omkring 1387. Oversatt av/bidragstere: Torgrim Titlestad, Elizabeth Ashman Rowe, Edvard Eikill, Nils Ivar Agøy, Oddvar Nes, Sigvald Grøsfjeld, Bergsveinn Birgisson, og Bergsveinn Birgisson. Hafrsfjord: SAGA BOK AS, 2. opplag 2015.

Historia Norvegiae:

Norges Historie. Historien om de gamle norske kongene. Historien om danenes ferd til Jerusalem. Originalteksten *Historia Norvegiae* ble skrevet omkring 1190. Oversatt av Astrid Salvesen. (1990). Thorleif Dahls kulturbibliotek og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur. Oslo: Aschehoug.

Heimskringla:

Sturlason, Snorre. *Snorre Sturlasons kongesagaer «Storm-utgaven»*. (ref. *Heimskringla*) Originalteksten ble skrevet omkring 1220-tallet. Utragene fra skaldekvadet *Håkonarmål* ble originalt skrevet av Øyvind Skaldespiller men er i denne avhandlingen hentet fra Snorres versjon i *Heimskringla*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Redaktør Finn Hødnebo. (2015). Første opplag utgitt i 1985 med identisk utforming som den original praktutgaven fra 1899. Oslo: J. M. Stenersens Forlag A.S.

Ågrip:

Ågrip af Nóregs konunga sögum. Ukjent(e) forfatter(e). Originalteksten ble skrevet omkring 1190. Oversatt av Indrebø, Gustav. (1936). *Ågrip : ei liti norsk kongesøge : gamalnorsk grunntekst og nynorsk umsetjing*. Norröne bokverk. Bd. 32, Oslo: Samlaget. & Viking Society for Northern Research Text Series. ÁGRIP. Red. Anthony Faulkes og Richard Perkins. (2008). Bd. 10. andre utgave. Hentet 12. mai 2016 fra <http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Text%20Series/Agrip.pdf>.

Litteratur

Bagge, Sverre (2014): «"Når sägen og dikt sopast bort ..." Den weibullske kildekritikken etter 100 år.» *Historisk Tidsskrift* bind 93, no. 4: 565–95.

Bagge, Sverre (2010): *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900–1350*. Museum Tusculanum Press.

Blikrud, Liv (2000): «Nordmænd ere Kongen troe – panegyrikk i Norske Selskab.» *1700-tallet. Artikler om språk, litteratur, musikk og estetikk*.

Drivenes, Einar-Arne, Marit Anne Hauan, Helge A. Wold, Einar Niemi, og Håvard Dahl Bratrein (1994): *Nordnorsk kulturhistorie: 1: Det gjenstridige landet*. Kap. 3. Vol. 1, Oslo: Gyldendal.

Ekrem, Inger (1998): *Nytt lys over Historia Norwegia: Mot en løsning i debatten om dens alder*. Bergen: Universitetet i Bergen, IKRR, Seksjon for gresk, latin og egyptologi.

Hansen, Lars Ivar (31. august 2015): «Tilnærminger til sagaene som historiske kilder.» Universitetet i Tromsø – Norges Arktiske Universitet, forelesning [31. august 2015].

Hansen, Lars Ivar (2000): *Om synet på de "andre" – ute og hjemme. Geografi og folkeslag på Nordkalotten i følge Historia Norwegiae*. Olavslegenden og den latinske historieskrivingen i 1100-tallets Norge. redigert av Inger Ekrem, Lars Boje Mortensen og Karen Skovgaard-Petersen Københavns Universitet: Museum Tusculanums Forlag.

Helle, Knut (2001): «Hovedlinjer i utviklingen av den historiske sagakritikken.» 13–40. Trondheim: Det Kong. Norske Videnskabers Selskab, skrifter 1.

Helle, Knut (2011): «Hvor står den historiske sagakritikken i dag?». *Collegium Mediaevale* 24 :50–86.

Holmsen, Andreas (1976): *Nye studier i gammel historie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jón Viðar Sigurðsson (2003): *Kristninga i Norden 750–1200*. Utsyn & innsikt. Oslo: Samlaget.

Jón Viðar Sigurðsson, og Synnøve Veinan Hellerud (2012): *Håkon den gode*. Sagakongene. Hafrsfjord: Saga bok Spartacus.

Kjeldstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Koht, Halvdan (1967): *Sagaens opfatning av vår gamle historie*. Norsk middelalder.

Krag, Claus (2000): *Norges historie fram til 1319*. Oslo: Universitetsforlaget.

Munch, P. A (1852): *Det norske folks historie*.

Steinsland, Gro (2005): *Norrøn religion : myter, riter, samfunn*. Oslo: Pax.

Sverrir Jakobson (2002): «Erindringer og en mæktig Personlighed.» I *Den norsk-islandske historiske tradisjon om Harald Hårfagre i et kildekritisk perspektiv*: Universitetsforlaget.

Nettsider

Aarbakke, Magnus (Fagkonsulent). «Nevgilde». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 25. september 2013. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/nevgilde>.

Bratberg, Terje. «Sigurd Håkonsson». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Sigurd_Håkonsson.

Dahl, Ottar. «Gustav Storm». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Gustav_Storm.

Dahl, Ottar. «P A Munch». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/P_A_Munch.

Finnur Jónsson (red.) «Litterære kilder og kildekritikk.» I *Norrøn Mytologi*. Hentet 12. mai 2016. fra <http://www.norron-mytologi.info/diverse/kilder.htm>.

Hodne, Ørnulf. «Knut Liestøl». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Knut_Liestøl.

Karlsen, Espen. «Historia Norwegie». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 1. oktober 2015. Hentet 3. mai 2016 fra https://snl.no/Historia_Norwegie.

Krag, Claus. «Eirik 1 Haraldsson Blodøks». Sist oppdatert 13. februar 2009. I *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Eirik_1_Haraldsson_Blodøks.

Krag, Claus. «Gunnhild 2». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 5. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Gunnhild_-_2.

Krag, Claus. «Harald 1 Hårfagre». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 3. november 2014. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Harald_1_Hårfagre.

Krag, Claus. «Håkon 1 Adalsteinsfostre». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Håkon_1_Adalsteinsfostre.

Lunga, Peter. «Athelstan». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 13. desember 2015. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/Athelstan>.

Magerøy, Hallvard. «Snorre Sturlason». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 9. mai 2014. Hentet 3. mai 2016 fra https://snl.no/Snorre_Sturlason.

Mortensson-Egnund, Ivar. «Edda-Kvæde Norrøne fornsongar (Håvamål) (1928).» Fra *Heimskringla.no*. Hentet 3. mai 2016 fra <http://heimskringla.no/wiki/Håvamål>.

Myrvoll, Klaus Johan (fagkonsulent). «Blot». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 30. april 2015. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/blot>.

Myrvoll, Klaus Johan (fagkonsulent). «Ågrip». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 14. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/%25C3%2585grip>.

Myrvoll, Klaus Johan. (fagkonsulent). «Heimskringla». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 22. juli 2014. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/Heimskringla>.

Myrvoll, Klaus Johan. «Håvamål». Sist oppdatert 14. februar 2009: I *Store norske leksikon*. Hentet 3. mai 2016 fra <https://snl.no/Håvamål>.

Storsveen, Odd Arvid. «Rudolf Keyser». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Rudolf_Keyser.

Svendsen, Åsmund. «Halvdan Koht». I *Norsk biografisk leksikon*. Sist oppdatert 13. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://nbl.snl.no/Halvdan_Koht.

Weidling, Tor Ragnar (fagkonsulent). «Are Frode». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 29. mai 2013. Hentet 4. mai 2016 fra https://snl.no/Are_Frode.

Weidling, Tor Ragnar (fagkonsulent). «Edvard Bull». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 15. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://snl.no/Edvard_Bull.

Weidling, Tor Ragnar (fagkonsulent). «Lauritz Weibull». I *Store norske leksikon*. Sist oppdatert 15. februar 2009. Hentet 3. mai 2016 fra https://snl.no/Lauritz_Weibull.